

MÓZES ELSŐ KÖNYVE.

A Teremtés (Genezis-) könyve.

Héberül: Beresít.

Isten a bűnbeesés után nem hagyta magára az embert, hanem végtelen irgalmából Messiást ígért és küldött az emberiségnek. Az ószövetségi Szentírás lényegében véve nem egyéb, mint ezen messiási ígélet megvalósulásának története. E történetet Mózes könyvei kezdik meg. Utóbbiak valamikor egy könyvet alkottak, de a könnyebb áttekinthetőség kedvéért tartalmának önként adódó elhatárolódásai szerint már a legrégebb időkben öt könyvre osztották őket. A héberben az egyes könyvek kezdő szavukról nyertek elnevezést; Mózes első könyvét tehát az izraeliták *Kezdetbennek* (Beresít-nek) nevezik. Amikor kb. Kr. e. 285 táján Mózes könyveit hetven zsidó tudós az egyiptomi Alexandriában görögre fordította (Alexandriai vagy Hetvenes fordítás), az egyes könyveknek görög neveket is adtak, melyeket később az Anyaszentegyház is elfogadott. Mózes első könyvét *Genezisnek*, azaz *Eredetnek* nevezték el, mert az ég és föld (a szellemi és anyagi világ) eredetét (1, 1—2, 3), a bűn és a messiási ígélet eredetét (2, 4—11, 9) s a választott nép (az izraeliták) eredetét (11, 10—50, 25) beszéli el. Időtartam szempontjából a világ teremtésétől József haláláig, tehát (a héber Szentírás számadatai szerint) az 1—2310-ig terjedő idő történelmét öleli fel. Elbeszélését időrendben szövi és pedig mindenkor a családfők története szerint: az ég és föld eredetének elbeszélése után kilenc nemzetség (Ádám, Noé, Noé három fia, Árfaxád, Táré, Izmáel, Izsák, Ézsau, Jákob) történetét mondja el. Azokról a tagokról, melyeknek a messiási ígélet teljesedésében szerepük nem volt, csak néhány szóval, többnyire egy-egy nemzet-

ségjegyzékkel emlékezik meg, hogy minden figyelmünket arra az ágra fordíthassa, amelyből a Messiás származott.

A könyv vallási szempontból alapvető jelentőséggel bír: belőle tanuljuk a vallás számos alapigazságát s benne csodáljuk Isten végtelen jóságát, hűségét s az emberek történetét céljai szerint alakító gondviselését. Pusztán emberi szempontból, ha ugyan ilyen szempontról egyáltalán szólhatunk, valóságos remekmű: elbeszélésének színessége, szerzőjének pompás írói készsége a világirodalom remekei között is a legelőkelőbb helyet biztosítják számára. Szavahihetősége kétségbevonhatatlan: bizonyítják ezt az Egyház önmagában véve is perdöntő tanuságán kívül a legújabb tudományos megállapítások és leletek, melyek napról-napra csodás módon igazolják adatainak s korrajzának hűségét.

A könyv szerzője a zsidók és a keresztények egybehangzó, állandó hagyományának bizonyossága szerint Mózes. Az Isten ezen választott emberének, az izraeliták lánglelkű vezérének és lángelméjű szervezőjének meg is volt a kegyelem és természet minden szükséges adománya, hogy művét megírhatta. Isten ösztönözte az írásra, az írás alatt Isten vezérelte, Ő sugalmazta, mit írjon s Ő védte meg minden tévedéstől. Mózes pedig, ki zsidó mivoltában magával hozta az ősi babiloni műveltséget s negyven esztendőn át a fáraó udvarában elsajátította az egyiptomiak kultúráját, minden képességét s istenadta tehetségét felhasználta, hogy Isten sugalmazása alatt művét elkészítse. Tárgyát, mely sokszor az ő koránál sokezer esztendővel előbb történt eseményeket ölel fel, részben közvetlenül az Isten kinyilatkoztatásából, részben az Isten sugalmazása alatt megválogatott szóbeli hagyományokból és írásos feljegyzésekből merítette.

Hogy Mózes könyvei mikor keletkeztek, évszámokban kifejezni nem tudjuk, mert nem tudjuk pontosan meghatározni azt a kort, amelyben Mózes élt és működött. Annyi bizonyos, hogy eredetüket a Krisztus Urunk születését megelőző ezeröttszázadik és ezerkétszázadik esztendő közé kell tennünk. Azóta csaknem négyezer esztendő múlt el és ezen idő alatt a könyvet ezerszer és ezerszer másolták, leírták, majd nyomtatták. Kétségtelen, hogy ez

alatt Mózes egyik-másik régibb kifejezését újabb (héber) szóval pótolta, egyik-másik homályosabb mondatát egy-egy közbevetett megjegyzéssel magyarázták. Tanuk reá azonban a legrégebb szövegek és fordítások, hogy mindezek ellenére Mózes könyve lényegében nem változott.

1. FEJEZET.

A világ teremtése. — A hat nap története.

¹Kezdetben teremté az Isten a mennyet és a földet.

²A föld azonban puszta és üres volt és sötétség volt a mélység színén: de az Isten Lelke ott lebegett a vizek felett.

³És mondá az Isten:

(Bevezetés: Az ég és föld eredete. 1. 1—2. 3.)

1. 1. *A világ teremtése.* Fenségesen egyszerű szavakkal hirdeti a Szentírás az örök igazságot: nem öröktől fogva létezik e világ, hanem az idők kezdetén teremté, hozta azt létre a semmiből a világ felett álló, örökkévaló, mindenható Isten. — E szó: Isten a héber nyelvben többesszámú forma (Elohím, szószerint annyi, mint Istenek), mely azonban mindig egyszámú állítmányt (pl. teremté) kíván. Ebben a szentatyák a háromszemélyű, de egylényegű Istenről (a Szentháromságról) szóló tanítás ősi megcsillanását látják; nem lehetetlen azonban az sem, hogy a többesszám csak az Isten végtelen felségének kifejezésére szolgál. Az Isten teremté az egész világot: az angyalok mennyei világát (=menny) csak úgy, mint az anyagi világot (=föld).

2. *A föld ősi állapota.* Mikor az Isten a földet megteremtette, az puszta és üres (a héber szöveg szerint: tohu va-bohu) vagyis sötét, élettelen, rendezetlen tömeg volt, melyet mélységes víz borított, de felette ott lebegett (a héber szöveg szerint talán: feküdt, — mint az anyamadár a fészken, mikor tojásait költi) az Isten Lelke. Isten tehát nem hagyta magára a földet, hanem gondviselésével életet s rendet teremtett abba. Ez utóbbi mondat tartalmazza a Szentírás egész teremtéstörténetének alapgondolatát. A Szentírás ugyanis elsősorban nem azt akarja elmondani, hogy miként lett a világ s minden lénye, hanem azt, hogy Isten teremtő gondviselése nélkül semmi sem lett széles e világon. Ezért vonultatja el előttünk a következőkben a teremtés történetének nagy vonalakban való népies vázolásával a világ legfőbb alkotóelemeit: az eget, a vizet, a növényeket, az égitesteket, az állatokat s végül az embert, hogy mindeniken szemléltesse, hogy nem magától lett, hanem az Isten teremtette.

3—5. *Az első nap.* Isten végtelenségét s teljes szellemiségét a véges és anyagi világhoz szabott emberi nyelv teljesen kifejezni nem tudja s azért — hajdan és ma egyaránt — csak az ember világából vett kifejezésekkel szólhat az Istenről. Az ószövetségi Szentírás, főleg első részeiben, tele van ilyen ú. n. antropomorfisztikus (= Istennek emberi alakot, kezét, lábat, szemet stb. tulajdonító) és antropopatisztikus (= Istennek emberi indulatot, haragot, bánkódást stb. tulajdonító) kifejezésekkel, melyeket azonban nem szabad szószerinti értelmükben vennünk. Ilyenképpen mondja a Szentírás ehelyütt is, hogy mondá az Isten, noha az Isten semmit sem szólt, hanem puszta akaratával terem-

Legyen világosság! És lőn világosság. ⁴És látá az Isten, hogy a világosság jó, s elválasztá a világosságot a sötétségtől, ⁵és elnevezé a világosságot nappalnak, a sötétséget meg éjtszakának. És lőn este meg reggel: egy nap.

⁶Mondá továbbá az Isten: Legyen boltozat a vizek között s válassza el a vizeket a vizektől. ⁷Meg is alkotá az Isten a bolto-

zatot, s elválasztá azokat a vizeket, amelyek a boltozat alatt voltak, azoktól, melyek a boltozat felett voltak. Úgy lőn tehát. ⁸És elnevezé az Isten a boltozatot égnek. És lőn este meg reggel: második nap.

⁹Mondá továbbá az Isten: Gyűljenek a vizek, melyek az ég alatt vannak, egy helyre, s tűnjék elő a száraz! Úgy is lőn. ¹⁰És

tett. Isten teremtő akaratára először is *világosság* áradt a (vízborította) földre és pedig talán olyanformán, mint manapság ködös, borongós napjainkon, amikor magát a nap korongját nem látjuk az égen, de világosságát észleljük. — 4. Isten minden teremtmény megteremtése után megállapítja, hogy az *jó*, vagyis hogy megfelel annak a célnak, melyet Isten eléje tűzött: hirdeti az Isten dicsőségét s szolgálja az ember javát. — Isten *elválasztá a világosságot a sötétségtől*, vagyis megszabta a nap és éjjel váltakozásának törvényeit. — Ezzel záródott az első nap. Hogy azonban mi volt tulajdonképen ezen (s a következő hat) nap, sem az Anyaszentegyház, sem a Szentírás, sem a szenthagyomány nem határozza meg: huszonegyórás napnak, hosszú, sokezeréves időszaknak egyaránt tarthatjuk, sőt az sem lehetetlen, hogy minden egyes ilyen nap tulajdonképen az isteni kinyilatkoztatásnak egy-egy szakasza (Ádámnak egy-egy látomása) volt, mellyel az Isten a teremtés történetének főbb eseményeit (az emberrel, Ádámmal) közölte. — Bármilyen legyen is, az bizonyos, hogy a hat nap története egyfelől csodálatos szépséggel állítja elénk, hogy a világ s minden lény az Istennek köszöni létét, másfelől pedig bámulatos mélységgel szemlélteti, hogy a hetedik nap megszentelését az Isten kívánja.

6—8. *A második nap.* — 6. Isten akaratára a földet borító mélységes vízben *boltozat* keletkezik, mely a földet borító vizet két részre osztja: egyik részét lenn hagyja a földön, a másikat fel emeli s maga felett tartja. A régi Kelet az égboltozatot, mely lényegében véve nem egyéb, mint a napsugaraknak a levegő részecskéi által előidézett fénytörési tüneménye, szilárd, sátorzerű boltozatnak képzelte s azt hitte, hogy felette víz helyezkedik el, mely, ha az égboltozat zsilipjei megnyílnak (vö. 7, 11), a földre zúdul. Ezért, mikor a Szentírás ezekről a dolgokról beszél, maga is ezen felfogás kifejezéseit használja, amit másképp nem is tehetett, ha azt akarta, hogy megértsék. Ebben époly kevéssé téved, mint mi, amikor a mennyboltozatról, az égen úszó felhőkről beszélünk, noha tudjuk, hogy a mennyboltozat csak látszólagos s a felhők nem úsznak az égen. A Szentírásnak ugyanis nem az a célja, hogy a világ természettudományi törvényeit kinyilatkoztassa, hanem az, hogy hirdesse, hogy a világon minden az Isten teremtménye.

9—13. *A harmadik nap.* — 9. Az ég (*boltozat*) (l. 6. v. és jegyz.) a földet borító vizet két (egy alsó és egy felső) részre

elnevezé az Isten a száraz-
zat földnek, az egybegyűlt
vizeket pedig elnevezé
tengernek. És látá az Isten,
hogy jó. ¹¹Majd
mondá: Hajtson a föld
füvet, mely zöldül és magot
hoz, és gyümölcsöző
fát, mely gyümölcsöt hoz
faja szerint, belsejében
maggal, a földön. Úgy is
lőn. ¹²Hajta ugyanis a
föld füvet, mely zöldül s
magot hoz, faja szerint, s
fát, mely gyümölcsöt hoz,
mindegyiket maggal, faja
szerint. És látá az Isten,
hogy jó. ¹³És lőn este meg
reggel: harmadik nap.

¹⁴Mondá továbbá az Isten: Legyenek világítók

az ég boltozatán, s válas-
szak el a nappalt az éjt-
szakától, jelezzék az idő-
ket, a napokat s az eszten-
dőket, ¹⁵világoskodjanak
az ég boltozatán s világít-
sanak a földre. Úgy is lőn.
¹⁶Megalkotá ugyanis az
Isten a két nagy világítót,
— a nagyobbik világítót,
hogy uralkodjék a nappal-
on, s a kisebbik világítót,
hogy uralkodjék az éjtsza-
kán — meg a csillagokat,
¹⁷és az ég boltozatára he-
lyezé őket, hogy világít-
sanak a földre, ¹⁸uralkod-
janak a nappalon és az éjt-
szakán, és válasszak el a
világosságot a sötétségtől.
És látá az Isten, hogy jó.

osztotta; most Isten akaratára a földön maradt víz tagozódik: egybegyűl a föld mélyedéseibe, horpadásaiba s így létrejön a szárazföld s a tenger. (Utóbbihoz számítja a Szentírás a tavakat, folyókat, patakokat stb. is.) — 11. Mivel most már van világosság (l. 3. v. és jegyz.), van légkör (l. a 6. v. és jegyz.) s van szárazföld, Isten megteremti a növényeket. A Szentírás nem azt akarja mondani, hogy a növényeket a föld (maga) hozta elő, hanem csak színnel, élénkséggel írja le, mint népesült be Isten akaratára növényekkel a föld. Leírása oly élénk, hogy szinte látjuk, mint keletkezik a növény a földön: először ugyanis (a kissé világosabb héber szöveg értelme szerint) hajtások dugják ki fejüket a földből, azokból azután a növényvilág két nagy országa áll elő: a fűfélék, melyek a magvakat (látszólag) magtakaró nélkül hozták s a fafélék, melyek magvaikat gyümölcsökbe burkoltan termik. (A többi növényről a Szentírás nem szól, mert a legfőbb növények teremtettségéből a többiek teremtettsége önként következik.) — 12. Mindez faja szerint keletkezett, vagyis Isten fajról-fajra minden növényt megteremtett. Arra a kérdésre azonban, hogy az Isten az egyes fajokat közvetlenül vagy közvetve teremtette-e, a Szentírás nem felel.

14—19. A negyedik nap. Isten a világosságot az első napon teremtette (vö. 3—5. jegyz.), de akkor a világosságot adó égitestek még nem tűntek fel az égen, egyrészt talán azért, mert mai alakjuk még nem volt meg, másrészt pedig azért, mert a földet borító víz (és sűrű ködös pára) eltakarta őket. Most, a negyedik napon (vö. 1, 4. jegyz.), Isten akaratára teljes pompájukban felragyognak az égitestek az égen: ha lett volna már ember, körülbelül úgy látta volna őket, mint manapság. — Ezek az égitestek a szántóvető s a pásztorember számára fontos időjárási jelek, szintűk számítja az ember az időket (tavaszt, őszet, ünnepeket), a naptári napokat (= hónapokat?) és az éveket. — 18. L. 1, 4. jegyz.

¹⁹És lőn este meg reggel : negyedik nap.

²⁰Mondá továbbá az Isten : Hozzanak elé a vizek csúszó-mászó élő lényeket és *szárnyaljon* szárnyas a föld felett, az ég boltozata alatt. ²¹Meg is teremté az Isten a nagy tengeri szörnyetegeket meg mindazt az élő- s mozgólényt, melyet a vizek eléhoztanak, fajuk szerint, s minden szárnyast, faja szerint. És látá az Isten, hogy jó. ²²És megáldá őket, mondván : Szaporodjatok, sokasodjatok s töltsétek be a tenger vizeit, és sokasodjék a szárnyas a földön. ²³És lőn este meg reggel : ötödik nap.

²⁴Mondá továbbá az Isten : Hozzon elé a föld élőlényt, faja szerint : barmot, csúszó-mászót s szárazföldi vadat, faja szerint. Úgy is lőn. ²⁵Megalakotá ugyanis az Isten a szárazföld vadjait, fajuk szerint, meg a barmokat s a föld minden csúszó-mászóját, faja szerint. És látá az Isten, hogy jó. — ²⁶Majd mondá : Alkossunk embert a mi képünkre s hasonlatosságunkra, s uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon és az egész földön, meg minden csúszó-mászón, mely mozog a földön. ²⁷Meg is teremté az Isten az embert : a

20—23. Az ötödik nap. — 20. A héber szöveg így szól : Nyüzsögjenek a vizek élő lénynek nyüzsögésétől s szárnyaljon szárnyas stb. — Ezzel a Szentírás nem akarja azt mondani, hogy a vízi állatok a vízből keletkeztek, csak pompás kifejezésekkel vázolja, mint népesítette be Isten a vizeket (s a levegőt) állattal. — *Szárnyas* a héber nyelvhasználat szerint mindaz, aminek szárnya van, tehát madár, denevér, sáska, bogár stb. — E helyett : *melyet a vizek eléhoztanak*, a héber szöveg ezt mondja : melytől a vizek nyüzsögnek. — A *fajuk szerint* kifejezésről l. 12. v. jegyz. — 23. L. 5. v. jegyz.

24—31. A hatodik nap. — 24. A Szentírás nem azt akarja mondani, hogy a szárazföldi állatokat a föld hozta elő, hogy azok a földből keletkeztek, hanem csupán színes kifejezésekkel írja le, mint népesítette be az Isten állattal a földet. — A szárazföldi állatokat a régi Kelet három osztályba sorozta : vannak *barmok*, vagyis szelíd háziállatok, *csúszómászók*, vagyis olyan állatok, melyek vagy teljesen a földön csúsznak-másznak, vagy egészen a föld színén, apró lábakkal *surrannak*, mint a kígyó, a gyík, az egér, a menyét, a féreg stb. s végül vannak *vadállatok*. A felsorolás népies és nem teljes : de a Szentírás csak azt akarja, hogy azoknak a lényeknek a teremtettségét állítsa szemünk elé, amelyekkel szinte napról-napra találkozunk. — 26. Az ember teremtését az Isten (a Szentháromság? vö. 1, 1. jegyz.) öröktől fogva kelt elhatározásának ünnepélyes kifejezése vezeti be. — *Isten a maga képére s hasonlatosságára* teremti az embert, azaz úgy, hogy az ember testi-lelki tulajdonságain az Isten tökéletessége tükröződjék ; ez különösen abban nyilvánul meg, hogy az embernek szellemi, halhatatlan, értelemmel s szabad akarattal bíró lelket ad, eléje természetfeletti rendeltetést szab s megajándékozza a

maga képére, az Isten képére teremtette, férfiúnak és asszonynak teremtette. ²⁸És megáldá őket az Isten, és mondá: Szaporodjatok, sokasodjatok, s töltsétek be a földet s hajtsátok uralmatok alá és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain s minden állaton, mely mozog a földön. ²⁹Majd mondá az Isten: Ime, nektek adtam minden fűvet, mely magot hoz, a földön, s minden fát, melynek benn a gyümölcsében van fajának megfelelő magva, hogy eledeltekre legyen, ³⁰a zöld növényzetet pedig a föld minden állatának, az ég minden madarának s mindannak, mi mozog a földön s miben élő pára

vagyon, hogy eledelükre legyen. Úgy is lőn. — ³¹És látá az Isten, hogy mindaz, amit alkotott, felette jó volt. És lőn este meg reggel: hatodik nap.

2. FEJEZET.

A hetedik nap. — Összűleink a paradicsomban.

¹Elkészüle tehát az ég és a föld s minden ékességük ²és befejezé az Isten a hetedik napra munkáját, melyet végzett és megnyugovék a hetedik napon minden munkától, melyet folytatott, ³és megáldá és megszentelé a hetedik napot, mert azon hagyott fel minden munkájával, melyet végezve teremtett az Isten.

természetfeletti megszentelő kegyelem adományával. — 28. Hogy az Isten képére alkotott ember *megsokasodjék* s így az Isten dicsőségét minél több ember hirdesse s az istenadta természetes és természetfeletti javakat minél több ember élvezze, az Isten tetszését és jogot ad az embernek a házasságra. (Utóbbit az Isten kezdettől fogva egy férfi és egy nő felbonthatatlan életszövetségének rendelte, de a bűnbeesés után ennek szigorú és teljes megvalósítását Krisztus Urunk eljöveteleig felfüggesztette — vö. Máté 19, 8.) Isten képe tükröződik abban is, hogy az ember *uralmat* (= használati és tulajdonjogot) nyer az állatok fölött: értse meg az ember, hogy ő a teremtés koronája, ki messze magasan áll a világ lényei felett, melyeknek ő ura és nem szolgálja. — 29. Végül a jó Isten eledelről is gondoskodik: az embernek a gabona- és gyümölcsféléket adja (a hús élvezetét Isten nem tiltja ugyan meg, de kifejezetten csak a vízözön után — vö. 9, 2. — engedi meg), — 30. — az állatvilágnak pedig (a héber szöveg szerint) a zöld növényzetet (a fűvet) rendeli eledelül. — 31. Vö. 1, 4. jegyz.

2. 1—3. A hetedik nap megszentelése. — 1. Mikor tehát az ég és föld s azok minden ékessége (a héber szöveg szerint: *screepe*, vagyis tartozéka, felszerelése) elkészült, — 2. — Isten a hetedik napot nyugalommal (a munkától való tartózkodással) *megszentelte*, azaz szentté, Istennek szentelendővé tette. Ez a szombat [héberül sabbat, azaz nyugalom(nap)] eredete; a keresztények Jézus Krisztus feltámadásának emlékére a szombatot (azaz: a nyugalomnapot) vasárnap ülik meg.

⁴Ez volt az ég és föld története, amikor az Úr Isten megteremtette őket, azon a napon, amelyen az Úr Isten megalkotta az eget és a földet ⁵meg a mező minden bokrát, mely azelőtt nem hajtott a földön, s a föld minden fűvét, mely azelőtt nem sarjadt. Akkor ugyanis még nem hullatott az Úr Isten esőt a földre és ember sem volt, ki művelje a

földet. ⁶Azonban forrás fakadt a földből s megöntözte a föld egész színét. ⁷Megalkotta tehát az Úr Isten az embert a föld agyagából, arcára lehelte az élet leheletét és élőlényvé lett az ember.

⁸Ültette pedig az Úr Isten kezdettől fogva a Gyönyörűség paradicsomát : ebbe helyezé az embert, akit alkotott. ⁹És növeszte az Úr Isten a

I. Összüléink története. (2, 4—4, 26.)

4—7. Az ember teremtése. A következőkben a Szentírás még egyszer elmondja az ember teremtését, és pedig ezúttal részletesebben. — 4. E vers értelme és hovatartozása kétséges. Egyesek az eddigiek (1, 1—2, 3.) befejezésének tartják, mások — miként fordításunk is — a következők bevezetésének tekintik, de így is fordítják : Ez (a következő) az ég és föld (= a világ) története, miután teremtésük végbement, azon a napon stb. — A Szentírás az Istent Úr Istennek nevezi, amivel azt akarja kifejezni, hogy a világmindenség teremtő Istene ugyanaz, mint az Úr (a héber szöveg szerint : Jáhve), az izraeliták Istene. Az izraeliták ugyanis az Istent Úr (= Jáhve) néven imádták. (L. Móz. II. 3, 24. jegyz.) — 5—7. E verseket valószínűleg a következőképen kell az eddigiekkel összhangba hoznunk. — 5. Eleinte (a harmadik napig) nem volt növényzet a földön, s nem volt eső sem és ember sem. (A harmadik napon ugyanis a víz a föld mélyedéseibe gyűlt össze s a szárazföld kiszáradt.) — 6. De ekkor (a harmadik napon?) forrás fakadt a földből (a héber szöveg így is fordítható : ködös pára szállott fel a földről), megöntözte a föld színét, s így alkalmassá tette arra, hogy növényt teremtsen reá az Isten. — 7. Ezek után (a hatodik napon) teremtette Isten az embert. Testét (a héber szöveg szerint) a föld porából alkotta (a héber szöveg szerint : formálta — mint a fazekas az edényt —), vagyis ugyanazon anyagokból, melyekből a föld áll, de halhatatlan éltető lelke az Isten lehelete : az Isten lehelte azt az ember arcára (a héber szöveg szerint : orrába).

8—14. A paradicsom. — 8. A héber szöveg így szól : És ültetett az Úr Isten egy kertet Édenben, napkelet felé. Az Éden szó tehát valamely vidéknek tulajdonneve volt, de a latin fordítás héber köznévként veszi, s mindannyiszor lefordítja, és pedig a Gyönyörűség szóval. — Minthogy e szó : Éden a hébernél régebbi nyelveken valószínűleg pusztaságot, sivatagot jelent, a paradicsomkert pedig vízben s növényzetben bővelkedett, igen valószínű, hogy a régi keleti ember e sivatagban elterülő, dús vízű s növényzetű paradicsomkert hallatára pompás sivatagi oázisra gondolt. Maga a paradicsom szó perzsa eredetű, elgörögösödött, illetőleg ellatinosodott szó és parkot, kertet jelent. — 9. Az élet fája hatásáról nyerte nevét : ez táplálta volna az ember életét és pedig úgy, hogy az ember tudott volna meg nem halni, míg az Isten a testi halhatatlanság állapotába nem helyezte volna. — Tudni jól és gonosz a

földből mindenféle fát, melyet látni szép és melyről enni jó — az élet fáját is, a paradicsom közepén, meg a jó és a gonosz tudásának fáját. ¹⁰Folyóvíz is jöve ki a Gyönyörűség helyéről, hogy öntözze a paradicsomot. Az onnan négy főágra szakadt. ¹¹Az egyiknek neve Fízon: ez az, amelyik körüljárja Hévilának egész földét, hol az

arany terem, — ¹²annak a földnek az aránya igen jó —, ott találni a bdelliumot meg az ónixkövet. ¹³A második folyó neve Gehon: ez az, amelyik körüljárja Etiópia egész földét. ¹⁴A harmadik folyó neve Tigris: ez folyik az asszírok felé, a negyedik folyó pedig az Eufrátes.

¹⁵Vette tehát az Úr Isten az embert s a Gyö-

héber nyelvben átvitt értelemben használatos kifejezés s egyszerűen annyit jelent, mint tudni vagy mindent tudni; ilyen értelemben mondja a Szentírás az Istenről is, hogy tud jót és gonoszt. (Vö. 3, 22.) Összüleinkre nézve azonban e kifejezés szószertinti teljesebbséget nyert: a jó és a gonosz tudásának fája által ismerték meg a paradicsomi állapot jóságát, boldogságát s a bűnbeesettség rosszát, nyomorúságát. A gonosz lélek ugyanis épen e kifejezés kétértelműségével szedte rá összüleinket: mindentudást ígért s testi-lelki nyomorúságot adott. Hogy mi volt e fák gyümölcse (alma, füge vagy — mint a zsidó hagyományok állítják — egy citromféle gyümölcs, az ú. n. ethrog) a Szentírásból meg nem állapítható. — ¹⁰. Keleten igen drága kincs a víz; mi sem mutatta a régi keleti ember előtt a paradicsomkert kiválóságát jobban, mint az, hogy bőven volt víze. A *Gyönyörűség helyéről* (a héber szerint: Édenből) ugyanis folyó is eredt; ez onnan négy főágra szakadt. Az *onnan* szó vagy Édenre vonatkozik, s akkor a négy főág még a paradicsom területén folyt volna vagy a paradicsomra vonatkozik, s akkor azt jelenti, hogy (a főfolyó) a paradicsom elhagyása után szakadt négy ágra, vagy időhatározói értelemben veendő: azután, a paradicsom pusztulása után, szakadt négy ágra. — ¹¹. A *Fízonnól* bizonyosat nem tudunk; *Hévila* egyesek szerint Kánaántól északra vagy északkeletre, mások szerint Délarábiában feküdt. — ¹². A *bdellium* valószínűleg egy fának (*Commiphora africana?*) illatos gyantája — mások szerint valamely drágakő. — ¹³. A *Gehonról* bizonyosat nem tudunk; *Etiópián* (a héber szöveg szerint: Kús országán) a Szentírás rendszeren az Egyiptomtól délkeletre eső vidéket, a mai Nubiát, Kordofánt és Abessziniát érti, egyes helyeken azonban, úgy látszik, e névvel Középárabiát is jelöli. — ¹⁴. A harmadik folyó a héber szöveg szerint a Hiddekel volt és Assúrral szemben (ettől keletre) folyt. A Hiddekel kétségkívül a *Tigris* folyó. *Assúr* a Tigris jobbpartján feküdt; ősi város volt. — A *Tigris* s a negyedik folyó, az *Eufrátes* ma is ismeretes: messze északon, az Örmény-fennsíkon erednek, közrefogják a mezopotámiai síkságot, s annak déli részén (napnapság) egyesülve, Satt-el Arab néven ömlenek a Perzsa-öbölbe. A paradicsom helyének földrajzi meghatározásához azonban a két igen hosszú folyású folyó ismerete kevés s így meg kell elégednünk azzal, hogy a paradicsom valahol e két folyó vidékén, tehát talán az Örmény-fennsík és a Perzsa-öböl közt elterülő vidéken felelt.

¹⁵—¹⁷. Isten *Ádámot a paradicsomba helyezi, s próbára teszi.* — ¹⁵. Isten tehát Ádámot a paradicsomkertben kívül teremtette, s

nyörűség paradicsomába helyezte, hogy művelje és őrizze meg. ¹⁶És parancsola néki, mondván: A paradicsom minden fájáról ehétel, ¹⁷de a jó és a gonosz tudásának fájáról ne egyél, mert amely napon arról eszel, halált kell hálnod.

¹⁸Mondá továbbá az Úr Isten: Nem jó, hogy az ember egyedül legyen: alkossunk hozzá illő segítőt is. ¹⁹Megalkotta ugyanis az Úr Isten a földből a föld minden állatát s az ég minden madarát, és odavezette őket Ádámmal, hogy lássa, mi-

pusztán kegyelméből helyezte abba: az embernek tehát meg kellett volna őriznie azt. Ádám a paradicsomban a bűnbeesés nélkül is dolgozott volna, de a munka nem lett volna számára teher s nem viselte volna magán a büntetés jellegét. — 16—17. Isten parancsa lényegében véve olyasmit kívánt, mint a későbbi izraelita ételtörvények, vagy az Anyaszentegyház bőjti parancsai: *ennie* nem lett volna szabad az embernek arról a fájáról. (L. 9. v. jegyz.) A halál, amellyel az Isten az embert megfenyegeti, kettős: a természetfeletti élet halála (vagyis a megszentelő kegyelem — vö. 1, 26. — elvesztése) s a testi élet halandóvá változása. (A bűnbeesés előtt az ember tudott volna meg nem halni, azóta az ember nem tud meg nem halni.)

18—24. *Éva teremtmése.* — 19. Ádámmal az Isten uralmat adott a föld és lényei felett (vö. 1, 28.), ezt Ádám most átveszi s azért ad nevet az állatoknak. (A régieknél a névadás a tulajdonjog vagy az uralom megnyilvánulása volt.) Ádám az állatoknak természetüknek s lényüknek megfelelő nevet adott, mert a bűnbeesés előtt rendkívüli értelemmel bírt. (A régiek felfogása szerint a neveknek mindig volt okuk: azért közöl a Szentírás is oly sokszor névmagyarázásokat.) — 20. Ádám látja, hogy minden állatnak van élettársa: de olyan lény, aki hozzá hasonló s akit önmagáról nevezhetne el (vö. 23. v. jegyz.), nem talál. — Ezért alkotja az Isten az asszonyt. — 21. *Mély álmat* (= elragadtatást, extasist) bocsát Ádámmal, hogy Ádám ezalatt értesüljön arról, ami vele történik, s a férfi oldalbordájából megalkotja az asszonyt s a kivett bordát pótolja. — Az Anyaszentegyház tanítása szerint ezt az elbeszélést lényegében véve történeti (szószéri) értelmében kell vennünk, de hangsúly a benne rejlő valláserkölcsi igazságra esik: a férfi a család ura és feje, az asszony a férfi segítőtársa, kivel a férfinak a házasságban oly elválaszthatatlanul kell egybefűződnie, mint önnön testével. (Vö. Máté 19, 5; Márk 10, 7; Kor. I. 11, 9; Ef. 5, 31.) — 23. A férfi héberül: *is*; mivel az asszony a férfiből alkotott, azért neve e szó nőnemű alakja: *issa*

nek nevezi el őket, — mert minden élőlénynek az lett a neve, aminek Ádám elnevezte. — ²⁰Meg is adta Ádám minden baromnak s az ég minden madarának s a föld minden vadjának a maga nevét: de Ádámmal nem akadt magához illő segítője. ²¹Ezért az Úr Isten mély álmat bocsát Ádámmal, s mikor az elaludt, kivevé egyik bordáját s hússal tölté ki helyét. ²²Aztán asszonnyá építé az Úr Isten a bordát, melyet Ádámból kivett és odavezeté Ádámmal. ²³Mondá ekkor Ádám: Ez most csont az én cson-

tomból s hús az én húsból: ezt a *férfi* feleségének nevezzék, mert a férfiúból véteték. ²⁴Ez okból hagyja el az ember az atyját s az anyját s ragaszkodik feleségéhez, s lesznek ketten egy testté.

²⁵Mindketten pedig, Ádám tudniillik meg a felesége, mezítelenek voltak, de nem szégyelték magukat.

3. FEJEZET.

Összüleink bűne és büntetése.

¹Ámde a kígyó ravaszabb volt, mint a föld minden állata, melyet az Úr Isten alkotott. Ez azt mondá az asszonynak: Miért parancsolta meg néktek az Isten, hogy a paradicsom egyik fájáról

se egyetek? ²Felelé néki az asszony: A paradicsomban levő fák gyümölcséből eszünk! ³Hogy azonban a paradicsom közepén levő fa gyümölcséből ne együnk, meg hogy ahhoz ne nyúljunk, azt megparancsolta nekünk az Isten, hogy meg ne találjunk halni. ⁴Mondá erre a kígyó az asszonynak: Dehogy is haltok meg! ⁵Csak tudja az Isten, hogy azon a napon, amelyen arról esztek, megnyílik szemetek s olyanokká lesztek, mint az Isten: tudtok jót és gonoszt. ⁶Látá tehát az asszony, hogy a fa evésre jó, szemre szép és tekintetre gyönyörű, és vőn a gyümölcséből és evék s ada férjének s az szintén evék.

⁷Erre megnyílék mind-

leszen. Az issa szó feleséget jelent, s ilyen értelemben használja mindjárt a következő (24.) vers is. A két szó közötti összefüggést a magyar nyelvben nem igen tudjuk kifejezni; még legjobban megközelítené: ember — néember (= nőember). — 24. E vers valószínűleg már nem Ádám szava, hanem a szent író összefoglaló magyarázata.

^{25.} *Összüleink ártatlansága.* Bűnös vágyak nem zavarták, az éghajlat lehetővé tette összüleink mezítelenségét. — A héber szövegben ehelyütt jellemző szójáték csendül: az emberek mezítelenek (héberül: árummim), a kígyó pedig (3, 1.) ravasz (héberül árum).

3. 1—6. *Összüleink bűnbeesése.* — 1. A kígyó képében a gonoszlélek rejtőzött; a kígyó a Szentírásban egyébként is mint a ravaszág jelképe szerepel, érthető tehát, hogy a ravasz kísértő ezt a ravasz állatot használta fel ravasz kísértése eszközekül. (Vö. Bölcs. 2, 23—24; Ján. 8, 44; Róm. 5, 12. 16. 20; Kor. 11, 11, 2; Tim. 1, 2, 14; Jel. 12, 3—4; 20, 2.) A kérdés, melyet a gonosz lélek az asszonyhoz intéz (a héber szöveg szerint: Hát igazán azt mondotta az Isten, hogy a kert egyik fájáról sem chettek?), olyan, hogy az asszony szóba áll a kísértővel s így vesztébe rohan. (Az elbeszélés lélektani szempontból is valóságos remekmű!) — 4—5. Vö. 2, 9—22. jegyz. — 6. E szavak helyett: *tekintetre gyönyörű*, a héber szöveget így kell értenünk: és kíváncsi, mert okossá tesz.

7—8. *A bűn következménye.* Legott a bűn elkövetése után fel-

kettejük szeme: s mikor észrevették, hogy mezítelenek, fügefaleveleket aggatának egybe s kötényeket csinálának maguknak. ⁸Mikor pedig meghallották az Úr Isten szavát, ki a paradicsomban járkált az alkony hűvösén, elrejtőzék Ádám meg a felesége az Úr Isten színe elől a paradicsom fái közé.

⁹Szólítá azonban az Úr Isten Ádámot és mondá néki: Hol vagy? ¹⁰Az mondá: Hallottam szavadat a paradicsomban s megijedtem, mivel mezítelelen vagyok; elrejtőztem tehát. ¹¹Mondá néki az Úr Isten: Ugyan ki adta tud-

odra, hogy mezítelelen vagy, hacsak nem ettél arról a fáról, amelyről megparancsoltam néked, hogy ne egyél? ¹²Mondá erre Ádám: Az asszony, kit társul adtál nekem, adott nékem a fáról és ettem. ¹³Mondá erre az Úr Isten az asszonynak: Miért tetted ezt? Az felelé: A kígyó rászedett és ettem. ¹⁴Mondá erre az Úr Isten a kígyónak: Mivel ezt tetted, átkozott légy minden állat s földi vad között: melleden jársz s földet egyél élted valamennyi napja alatt. ¹⁵Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és ivadéka

nyílt ősszüleink szeme: elvesztették gyermeki ártatlanságukat s elfogta őket a bűntudat s a büntetés félelme. — 8. A szentatyák szerint Isten a paradicsomban érzékelhető (emberi?) formában közlekedett ősszüleinkkel. Az Úr Isten szava vagy a 9. versben levő kérdés, vagy — minthogy a megfelelő héber szó általában hangot jelent — az a nesz, amelyet a bűnbeesés helyére (érezhető formában) közeledő Isten közeledte keltett. Ősszüleink elhomályosult értelmükkel úgy akartak menekülni a büntetés elől, mint a gonoszságon kapott gyermekek.

9—18. *Ősszüleink bűnének büntetése.* — 1. 14—15. A kísértő büntetése. Az isteni átok — a szentatyák tanítása szerint — kettős: egyfelől a kísértés eszközére, a kígyóra, másfelől magára a kísértőre, a gonosz lélekre vonatkozik. A kígyó valószínűleg a paradicsomban is a mellén (a hasán) csúszott s (látszólag) ott is a föld porát ette (azaz: állandóan öltögette nyelvét a porban), de mindez most az átok és büntetés jellegét nyeri. A paradicsomban ember és kígyó békességben éltek: most Isten ellenségeskedést vet a kígyó és az ember közé: az ember üldözi a kígyót s ha lehet, széttiporja fejét, a kígyó viszont az ember sarka után kapdos, s ha bírja, megmarja; ezt az ellenségeskedést (melyet a pusztát járó keleti ember napról-napra észlelt) az isteni átok a hajdani bűnrevezető barátkozás örök emlékeztetőjévé teszi. — Az isteni átok azonban a kígyó képében rejtőző gonosz lelket is sujtja. — Az is mellén jár s a föld porát eszi; az ő világa az, ami alávaló, aljas, a fennvalókat nem érti s nem keresi. Am hiába ejtette a bűn által foglyul az embert: Isten ellenségeskedést vet közéje s az asszony (egy) ivadéka közé: Az (a latin fordítás szerint az Asszony, tehát a Boldogságos Szűz Mária, a héber szöveg szerint az asszony ivadéka, tehát az Úr Jézus Krisztus) a gonosz lélek minden ármánykodása ellenére széttiporja a gonosz lélek fejét, vagyis megtöri hatalmát s szabadabbá teszi (megváltja) az embert.

közé : Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel. — ¹⁶Az asszony-nak pedig mondá : Megsokasítom gyötrelmeidet s terhességed *kinjait* : fájdalommal szülsz a gyermeket s légy a férj hatalma alatt, az meg uralkodjék rajtad. — ¹⁷Ádám-nak pedig mondá : Mivel hallgattál feleséged szavára s etél a fáról, amelyről megparancsoltam, hogy ne egyél, — átkozott legyen a föld munkád alatt : fáradalmak árán egyél abból éltesd valamennyi napja

alatt. ¹⁸Tövis-t és bogáncsot hajtson az néked s a föld növényzetét egyed. ¹⁹Arcod verejtékével edd a kenyeredet, míg vissza nem térsz a földre, amelyből vétettél, — mert por vagy s vissza kell térned a porba !

²⁰És elnevezé Ádám a feleségét Évának, mint-hogy ő lett az anyja minden élőnek.

²¹Majd bőrköntösöket készíté az Úr Isten Ádám-nak és feleségének s felöltözteté őket, ²²és mondá : Ime, Ádám olyanná

Isten tehát mindjárt a bűnbeesés után megkönyörült az emberen s Megváltót ígért neki ; irgalmának ezt a kijelentését proto-evangélium-nak (ős-evangélium-nak, azaz első örömhírnek) nevezzük. Ennek teljesedését szolgálta az egész ószövetség s ennek teljesülését hirdeti az egész újszövetség. — 2. 16. Az asszony büntetése. — A légy férjed hatalma alatt kifejezést egyesek így fordítják : epelkedjél férjed után. Hogy az asszony a családban a férfi hatalma alatt áll, már a teremtés rendje s mikéntje is kifejezte (vö. Kor. I. 11, 8—9 ; Tim. I. 2, 11—13.), most ez azonban egyszersmind büntetés jellegét is nyeri. — 17—19. A férfi büntetése. E helyett : átkozott legyen a föld munkád alatt, a héber szöveg így szól : átkozott legyen a föld miattad. — A munkát az ember a bűnbeesés előtt is ismerte : de az akkor nem volt teher s nem viselte magán a büntetés jellegét. — Összüleink bűne s büntetése (a Szeplőtelenül fogantatott Szület kivéve) minden emberre átszállott s azóta minden ember ezzel a bűnnel jön a világra. (Eredeti bűn.)

20. Éva neve. Mivel, mint említettük, a régi Kelet felfogása szerint minden (tulajdon)névnek belső oka volt, az ószövetségi Szentírás (főleg Mózes) könyvei számos névmagyarozatot közölnek ; ezzel egyszersmind azt is elérik, hogy (héber) olvasóik előtt azonnal felidéződik az az esemény vagy tanítás, mely az egyes tulajdonnevek jelentéséhez vagy hangzásához fűződik. — Ezért közli a Szentírás Éva nevének magyarozatát is. Éva — inkább hangzása, mint jelentése szerint — annyit tesz, mint Éltes-adó (Ádám pedig annyit, mint vörös földből való). Hogy azonban miért áll Éva nevének magyarozata épen itt, nem tudjuk ; nem lehetetlen, hogy eredetileg Káin születésének elbeszéléséhez (4, 1.) tartozott és történetesen került mai helyére.

21—24. Az első emberpár kiűzetése a paradicsomból. — 22. Az Isten mintegy szelíd gúnyjal szól : Ime Ádám a tudás szempont-jából olyan lett, mint az Isten (vö. 3, 5.) — most már nem hiányzik neki más, mint a (testi) halhatatlanság ! A szavak azonban egyszersmind Isten végtelen kegyességét is mutatják ; nem akarja, hogy az ember ebben az állapotban (testileg) örökké éljen. —

lett, mint egy miközülünk: tud jót és gonoszt. Nos tehát, ki ne nyujtsa valahogy a kezét s vegyen az élet fájáról is, és egyék s örökké éljen! ²³Kiküldé tehát őt az Úr Isten a Gyönyörűség paradicsomából, hogy művelje a földet, amelyből vétetett. ²⁴Mikor aztán kiüzte Ádámot, a Gyönyörűség paradicsoma elé kerubokat és villogó lángpallóst állíta, hogy őrizték az élet fájához vezető utat.

4. FEJEZET.

Káin bűne s büntetése. — Káin nemzetségének története. — Szet nemzetségének eredete.

¹Ádám aztán megismeré feleségét, Évát s az fogana s szülé Káint, mondván: Embert nyertem az Istentől! ²Majd ismét szüle: annak öccsét, Ábelt. Ábel juhásztor lőn, Káin pedig földműves.

³Történék pedig számos nap multán, hogy Káin ajándékot mutatott be az Úrnak a föld gyümölcséből. ⁴Ábel is áldozék, nyája első fajzatiból s azok hájából. És tekintte az Úr Ábelre s ajándékaira, ⁵de Káinra s ajándékaira nem tekintte. Nagy haragra gerjede erre Káin és beesék az arca. ⁶Ám az Úr mondá neki: Miért gerjedtél ha-

Az élet fájáról l. 2, 9. jegyz. — A *Gyönyörűség paradicsoma elé* (a héber szöveg szerint: Eden kertjének keleti oldalára — mert az ember a paradicsomtól keletre telepedett le) *kerubokat*, azaz valamilyen érzékelhető formában (vö. Móz. II. 25, 13—22; Ezek. 1, 10.) megjelenő angyalokat állított és (a héber szöveg valószínű értelme szerint) ide-oda lobogó, villogó lángot helyezett az Isten. (Ezt a tüzet *lángpallós* formájában a kerubok kezében szokták ábrázolni.) — A Szentírás (Bölcs. 10, 2.) s a szentatyák tanítása szerint Ádám és Éva bűnbánatot tartottak s az Anyaszentegyház dec. 24-én szentekként ünnepli őket.

4. 1—2. *Káin és Ábel születése.* — 1. Éva szavaiban Káin nevének (hangzáson alapuló) magyarázata rejlik: örömeiben ugyanis azt mondja (a latin fordítás értelme szerint): *Embert* (= fiút, férfit, nem: leányt) *nyertem* (héberül: kániti) az Istentől. (A gyermek az *Isten* ajándéka!) — A héber szöveg e helyütt nem kevésbé homályos; egyesek így fordítják: Megnyertem a Jáhve-férfit — és úgy értelmezik, hogy Éva azért örvend Káin születésének, mert azt hitte, hogy már megnyerte azt a férfit, akit az Isten ígért s aki majd széttagozza a kígyó (= sátán) fejét. (Vö. 3, 15.) Jáhve az Isten tulajdonneve volt. (Vö. Móz. II. 3, 14. jegyz.)

3—8. *Káin bűne.* — 3. A *föld gyümölcse* = gabona. Semmi okunk sincs feltételezni, hogy Káin értéktelen, silány gabonát mutatott volna be az Úrnak; Ábel áldozatát hite tette becsesebbé. (Vö. Zsid. 11, 4.) — 4. A zsidók később az *első fajzatokból* az állat *háját* égették el az Úrnak; a Szentírás mintegy ennek igazolását adja: íme, már Ábel is úgy tett. (A héber szöveg egyesek szerint így fordítandó: ... áldozék nyája legkövérebb első fajzatiból.) A zsidó hagyományok szerint az Isten azáltal *tekintett* Ábel ajándékaira (= azáltal mutatta meg, hogy kedvesen fogadja Ábel áldozatát), hogy azt égből jövő tűz (= villám) által emésztette meg. — 6—7. A haragjában dülő-fülő Káint Isten óvja a büntől:

ragra s mért esett be arcod? ⁷Nemde, ha jól cselekszel, jutalmat nyersz, de ha rosszul, legott az ajtóban lesz a bűn! Legyen tehát alattad a kívánsága s uralkodjál rajta. ⁸Mindazonáltal Káin azt mondá Ábelnek, az öccsének: Menjünk ki — és mikor künn voltak a mezőn, Káin rátámada öccsére, Ábelre és megölé.

⁹Mondá ekkor az Úr Káinnak: Hol van Ábel, az öcséd? Az felelé: Nem tudom. Talán bizony őrzője vagyok én az öcsémnek? ¹⁰Mondá erre néki az Úr: Mit műveltél? Öcséd vérének szava hozzám kiált a földről. ¹¹Nos tehát légy átkozott e földön,

mely megnyitotta száját s befogadta öcséd vérét kezedből. ¹²Ha műveled, ne adja meg néked gyümölcsét. Kóbor bujdosó légy a földön. ¹³Mondá erre Káin az Úrnak: Nagyobb az én gonoszságom, hogysem bocsánatot érdemelnék. ¹⁴Im kivetsz ma engem e föld színéről, el kell takarodnom színed elől s kóbor bujdosó lesz belőlem a földön: így bárki megölhet, ki rám talál. ¹⁵Mondá erre az Úr néki: Korántsem leszen úgy, sőt bárki az, ki megöli Káint, hétszerte bűnhődik! Jelt is tőn az Úr Káinra, hogy meg ne ölje senkisé, ki rátalál. ¹⁶Eltávozik erre Káin az Úr

ha akarod, le tudod győzni a bűnös kívánságot, gyürd le hát azt magadban. (A héber szöveg egyesek szerint így értelmezendő: ne félj, noha Ábel ezúttal föled kerekedett, elsőszülöttséged révén továbbra is csak a te hatalmad alatt leszen s te fogsz uralkodni rajta.) — A szentatyák Ábelben Jézus Krisztus előképét látják.

9—16. Káin büntetése. — 10. Mivel Ábel vére bosszúért kiáltott az égbe, a szántsándékos gyilkosságot égbekiáltó bűnnek nevezük. — 11—12. Káin büntetése a szülőföldjéről való számkivetés és a vallásos élet közösségéből való kiközösítés volt. Mivel a föld nem adta meg neki többé gyümölcsét, kóbor (= nomád) bujdosó (= hazátlan, száműzött) lett. (Hogy Káin bujkált volna az emberek elől, a Szentírás sehol sem mondja.) — 13—14. Káin attól retteg, hogy élete — Ádámnak és Évának 5, 3. szerint sok fia és leánya volt — a vérbosszú áldozata lesz. Ezért mondja az Istennek (a héber szöveg értelme szerint): Nagyobb az én büntetésem, hogyszem elviselhetném. — Ha ugyanis eltakarodik az Úr színe elől (= arról a földről, hol az Urat tisztelik) s így kiszakad a vallási élet közösségéből, akárki leütheti. — 15. Az Isten erre megígéri, hogy nem engedi megölni őt: aki megölné hétszerte (= heted-iziglen?) bűnhődnek, — és ezt az ígérteét jel által is erősíti. — Ezt a jelet a latin fordítás hagyományos értelmezése szerint Káinra (a homlokára?) tette az Isten; miből állott e jel, nem tudjuk, célja azonban kétségkívül az volt, hogy a vérbosszú elől megóvja Káint. A héber szöveg azonban így is fordítható: s jelt tőn az Úr Káinnak, vagyis valami csodát művelt Káin előtt, annak bizonyosságául, hogy nem engedi megölni őt. — 16. Erre Káin eltávozik az Úr színe elől (= az ősi vallási közösség földéről) és bujdosóként lakozék a földön [a héber szöveg szerint: és Nód

színe elől és bujdosóként lakozék a földön, Édentől keletre.

¹⁷Káin aztán megismeré feleségét s az fogana és szülé Hénokot. Majd várost építe s azt elnevezé a fia nevéről Hénoknak.

¹⁸Hénok aztán nemzé Irádot, Irád pedig nemzé Máviáelt, Máviáel pedig nemzé Mátusáelt, Mátusáel pedig nemzé Lámeket.

¹⁹Ez két feleséget vőn: az egyiknek neve Áda, a másiknak neve Szella.

²⁰Áda szülé Jábelt: ez lőn a sátorlakók és a pásztorok atyja. ²¹Öccsét Jubálnak hítták: ez lőn a lantosok s a furulyások atyja. ²²Szella is szüle, — Tubálkáint, ki kovács s mindenféle réz- és vas-

munkának művese lett. Tubálkáin nővére Noéma volt. ²³Lámek mondá a feleségeinek, Ádának és Szellának:

Halljátok szómat
Lámek feleségi, hall-
gassátok szózatomat:
Mégöltem sebemért egy
férfiút,
Sérülésemért egy ifjút,
²⁴Hétszeres a bosszú
Káinért:
De hetvenhétszeres az
Lámekért!

²⁵Ádám is megismeré még a feleségét s az fiút szüle s elnevezé Szetnek, mondván: Másik magzatot adott nékem az Isten Ábel helyébe, kit megölt Káin. ²⁶Szetnek szintén

(= bujdosás, számkivetés) földén telepedék meg.]. *Édenről* I. 2, 8. jegyz.

17—24. *Káin nemzetsége.* — 17. Abban, hogy Káin (a fia számára?) nomád létére várost épített, nincs semmi lehetetlen. Hol feküdt e város, nem tudjuk. — 18—24. Káin nemzetségének történetét a Szentírás a hetedik nemzedékig vezeti. Mivel utóljára *Noémát* (= Bájos) említi, valószínű az a feltevés, hogy ezt a leányt az emberiség másik (szetita) főágának egyik férfitagja vette feleségül (vö. 6, 2.), s ilyen módon Káin nemzetségének erkölcsi romlottsága az emberiség másik főágát is megfertőztette. Káin nemzetsége ugyanis teljesen elvilágiasodva, pusztán a földnek élt, azért hívja őket a Szentírás az «emberek fiainak». (6, 2.) — A *lant* (héberül: kinnór, görögül: kithara) kézben hordozható, inkább gitár, mint hárfaszerű húros hangszer volt. — A *furulya* (héberül ugáb) egyesek szerint dudához hasonlított. — Káin ágán találjuk az első többnejű férfiút is, *Lámeket*, kinek hetvenkedő dalát is megőrizte a Szentírás: büszkén hangoztatja, hogy aki vele kikezd, azt megöli s nagyobb bosszút áll rajta, mint amilyet az Isten ígért annak, ki Káint megöli.

25—26. *Szet nemzetségének eredete.* Szet körülbelül annyit jelent, mint kárpótlás. (Vö. 3, 20. jegyz.) A latin fordítás szerint *Enós*, *Szet fia kezdte segítségül hívni az Úr* (vö. Móz. II. 3, 14.) *nevét*, vagyis tisztelni az Urat (= Jáhvét). A héber szöveg azonban így is fordítható: Ekkor kezdtek elnevezni (őket) az Úr nevével; Szet nemzetsége ugyanis (eleinte) jámbor és vallásos volt s azért őket «az Isten fiainak» hívták (vö. 6, 2.).

születék fia, ezt Enósnak nevezé el; ez kezdé segítségül hívni az Úr nevét.

5. FEJEZET.

Szet nemzetségének története.

¹Ádám nemzetségekönyve a következő.

Azon a napon, amelyen az Isten az embert teremtette, az Isten hasonlatosságára alkotta. ²Férfiúnak és asszonynak teremtette, megáldotta és Ádámnak nevezte el őket, azon a napon, amelyen teremtette.

³Mikor aztán Ádám százharmincesztendő s lett, *fiút* nemze a maga képére és hasonlatosságára s azt elnevezé Szetnek. ⁴É s lőn Ádám napjaiból, azután,

hogy Szetet nemzette, nyolcszáz esztendő s nemze fiaikat meg leányokat. ⁵É s lőn az egész idő, melyet Ádám élt, kilencszázharminc esztendő és meghala.

⁶Mikor aztán Szet százöttesztendő s lett, nemzé Enóst. ⁷É s éle Szet, azután, hogy Enóst nemzette, nyolcszázhat esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ⁸É s lőn Szet napjaiból összesen kilencszázötvenkét esztendő s meghala.

⁹Mikor aztán Enós kilencvenesztendő s lett, nemzé Káinánt. ¹⁰Ennek születése után nyolcszázötvenöt esztendeig éle s nemze fiaikat meg leányokat. ¹¹S lőn Enós napjaiból összesen kilencszázöt esztendő s meghala.

II. Szet nemzetségének története. (5, 1.—6, 8.)

5. 1—2. *«Az Isten fiai.»* — Mivel Káint bűne miatt az Isten kiközösítette a vallás közösségéből, a fiatalabb fiú, Szet, ágán haladt tovább a paradicsomban adott isteni ígéret, a protoevangélium (vö. 3, 15. jegyz.) teljeseése. Mivel ez az ág eleinte vallásos volt, azért a Szentírás az *«Isten fiainak»* nevezi őket (vö. 4, 26. jegyz., 6, 2. jegyz.) s a teremtéstől kezdve vezeti le történetüket.

3—5. *Ádám.* — 3. A Szentatyák szerint az eredeti bűnre utal a Szentírás azon kifejezése, hogy Ádám már csak a *maga képére és hasonlatosságára* nemzette utódait. — 4. Ádámnak tehát Káinon (Ábel) és Szetén kívül sok *fia és leánya volt.* — 5. E nemzetség-tábla emberei mind hosszú életűek. E hosszú életet lehetővé tette az Isten akarata, a természet őseréje, frissessége, az emberek egyszerű életmódja és tiszta erkölce — szükségessé tette az isteni kinyilatkoztatás átszarmaztatásának folytonossága s az emberi nem elterjesztése. — Az *esztendő* tartamát a Szentírás kétségtől legalább is 354 nappal (holdesztendő) számítja, nem lehet tehát ez esztendőket valami rövid, néhány hónapos vagy hetes időszakoknak tartanunk. Mivel azonban a Szentírás nemzetségjegyzékeinek szerkezetét nem mindenben ismerjük s az egyes évszámokban a különböző szövegemlékek sokszor eltérnek egymástól, a Szentírás évszámait alapján az emberi nem korára nézve biztos következtetéseket vonnunk sem nem lehet, sem nem szabad.

6—8. *Szet.*

9—11. *Enós.*

¹²Mikor aztán Káinán hetvenesztendős lett, nemzé Máláleelt. ¹³És éle Káinán, azután, hogy Máláleelt nemzette, nyolcszáznegyven esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ¹⁴S lőn Káinán napjaiból összesen kilencszázöt esztendő s meghala.

¹⁵Mikor aztán Málaleel hatvanötesztendős lett, nemzé Járedet. ¹⁶És éle Málaleel, azután, hogy Járedet nemzette, nyolcszázharmincesztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ¹⁷S lőn Málaleel napjaiból összesen nyolcszázkilencvenöt esztendő s meghala.

¹⁸Mikor aztán Járed százhatvanhétesztendős lett, nemzé Hénokot. ¹⁹És éle Járed, azután, hogy Hénokot nemzette, nyolcszáz esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ²⁰S lőn Járed napjaiból összesen kilencszázhatvankét esztendő s meghala.

²¹Mikor aztán Hénok hatvanötesztendős lett, nemzé Matusálát. ²²És Hénok az Istennel jára. És éle azután, hogy Matusálát nemzette, háromszáz esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ²³S lőn Hénok napjaiból összesen háromszázhatvanöt esztendő. ²⁴És az Istennel jára és eltűnék, mert az Isten elvitte.

²⁵Mikor aztán Matusála száznyolcvanhétesztendős lett, nemzé Lámecket. ²⁶És éle Matusála, azután, hogy Lámecket nemzette, hét-száznyolcvankét esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ²⁷És lőn Matusála napjaiból összesen kilencszázhatvankilenc esztendő s meghala.

²⁸Mikor aztán Lámeck száznyolcvankét esztendő lett, fiat nemze ²⁹s azt elnevezé Noénak, mondván: Ez vigasztal meg majd minket kezünk munkái-

12—14. Káinán.

15—17. Máláleel.

18—20. Járed. Innen fogva e nemzetségjegyzékben — csekély eltérésektől eltekintve — ugyanolyan nevek fordulnak elő, mint Káin nemzetségjegyzékében (vö. 4, 18.), ami minden valószínűség szerint Szet utódainak és Káin utódainak összebarátkozására mutat.

21—24. Hénok. — 22. Mivel a Szentírás hangsúlyozza, hogy Hénok az Istennel járt, vagyis Istennek tetsző életet folytatott, méltán következtethetjük, hogy az emberek ekkor már általában romlottak voltak. Júdás 14. szerint Hénok fel is emelte szavát az általános romlás ellen. — 24. Jámbersága jutalmául Isten őt halál nélkül vitte el e világból (vö. Sírak 44, 16; 49, 16; Zsid. 11, 5.), hogy a világ végén Illéssel együtt (vö. Kir. IV. 2, 11.) visszatérvén, szembeszálljon az Antikrisztussal. (Jel. 11, 3.)

25—27. Matusála (héberül: Metuselách). Ez élt a leghosszabb ideig: 969 esztendeig; a köznyelv Matusálemként ismeri.

28—31a. Lámeck. — 29. Az erkölcsi süllyedés tetőpontján született Nóé, kinek neve (= nyugalom, vigasztalás) talán ismét a

ban s fáradalmaiban a földön, melyet az Úr megátkozott! ³⁰És éle Lámek, azután, hogy Noét nemzette, ötszázkilencvenöt esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat. ³¹És lőn Lámek napjaiból összesen hétszázhetvenhétesztendő s meghala.

Noé pedig, mikor ötszázesztendő volt, nemzette Szémet, Kámot és Jáfetet.

6. FEJEZET.

Az istenes és istentelen emberek — a szetiták és a káiniták — összeházasodása s az erkölcsök megromlása. — Isten elhatározza, hogy vízözönt bocsát a földre. — Noé bárkája.

¹Mikor pedig az emberek sokasodni kezdettek a

földön s leányokat nemzettek, ²láták az Isten fiai, hogy az emberek leányai szépek és feleségül vevék közülük mindazokat, kiket kiszemeltek. ³Mondá erre az Isten: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivel test ő: százhusz esztendő legyen még napjaiból. ⁴Az Óriások voltak a földön azokban a napokban, — miután ugyanis az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz és azok szültek; ezek azok az erős, az ősidőkből híres férfiak.

⁵Mikor aztán látta az Isten, hogy nagy az ember gonoszsága a földön s hogy szíve minden gondolata mindenkori gonoszra

Megváltó eljövételének reménységéből származott. (Vö. 4, 1. jegyz.; 3, 20. jegyz.) — 31b. Nőé.

6. 1—4. Káin és Szet utódainak összeházasodása. Az utolsó próba. — 1—2. Az Isten fiain minden valószínűség szerint Szet nemzetségének férfiai, az emberek leányain pedig Káin nemzetségének leányait kell értenünk. (Vö. 4, 17. 26. jegyz.) — 3. E vers értelme is, szövege is bizonytalan. A héber nyelvhasználat szerint azt jelentené, hogy az Isten elhatározza az emberek átlagos életkorának százhusz esztendőre való csökkentését. Mivel azonban az emberek a vízözön után is jóval hosszabb életűek voltak ennél (vö. 11, 10—26.), a verset minden valószínűség szerint úgy kell értenünk, hogy az Isten elhatározza, hogy 120 esztendő múlva elpusztítja a testiségbe merült emberiséget, ha addig meg nem tér. — 4. A héber szöveg így szól: A náfilek voltak a földön azokban a napokban — sőt azután is — amikor az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz (vö. 6, 1. jegyz.) s ezek nekik (gyermeküket) szültek; ezek ama daliák, kik az ősidőkből ismeretesek. — A náfil szó nem jelent szükségképen óriást — bár Móz. IV. 13, 33. szerint a náfilek szálas termetű emberek lehettek —, hanem általában erőszakos, szilaj, féktelenkedő embert. Kiket ért itt a Szentírás rajtuk, nem tudjuk; nem lehetetlen azonban, hogy azokról a hősökről (hősökről) beszél, kiknek tetteit később a (pogány) monda annyira kiszínezte s magasztalta, — és épen ezek tiszteletével szemben akarja hangsúlyozni, hogy az ő gonoszságuk sietette a vízözön eljöttét.

5—8. Az emberiség megátalkodottsága. A megtérésre szánt idő (vö. 3. v. jegyz.) alatt is csak sokasodott és súlyosbodott az emberek gonoszsága, azért Isten elhatározza, hogy elpusztítja a gonosz

irányul, ⁶megbáná, hogy embert alkotott a földön és mélyen bánkódván szívében, ⁷mondá : Eltörlöm az embert, akit teremtettem, a föld színéről, el az embert s a barmot, a csúszómászót s az égi madarat, mert bánom, hogy alkottam őket. ⁸Noé azonban kegyelmet talála az Úr előtt.

⁹Noé nemzetségtörténete a következő. Noé igaz és tökéletes ember volt nemzedékében : az Istennel jára. ¹⁰Három fiút nemze : Szémet, Kámot és Jáfetet. ¹¹A föld azonban megromlék az Isten előtt és telelön gonoszsággal. ¹²Mikor aztán látta az Isten, hogy a föld megromlott (mert

romlott útra tért minden test a földön), ¹³mondá Noénak : Minden testnek érkezett a vége előttem : megtelt a föld gonoszsággal általuk s én elpusztítom őket a földdel együtt. ¹⁴Készíts magadnak bárkát simított fából — kamrákat készíts a bárkában — és kend be szurokkal belülről, kívülről. ¹⁵És pedig ekképen készítsd : háromszáz könyök legyen a bárka hossza, ötven könyök a szélessége s harminc könyök a magassága. ¹⁶Ablakot csinálj a bárkára s *attól* egy könyöknyire csináld a tetejét ; a bárka ajtaját pedig oldalt helyezd el, alsó, második és harmadik emeletet ké-

világot. Természetes, hogy ezt az Isten nem most, hanem öröktől fogva határozta el, valamint az is, hogy az Isten nem *bánkódeké* a szó szoros értelmében *szívében*; ezeket (s a hasonló) kifejezéseket a Szentírás csak azért használja, mert az ember az Istenről is csak emberileg tud szólni (vö. 1, 3. jegyz.) s mert ezek által oktatni akarja az embert : hadd lássa, mily nagy rossz a bűn, s hadd tudja, hogy ha betelik a mérték, eléri őt az Isten büntető keze.

III. Noé története. (6, 9—9, 29.)

9—22. Isten közli Noéval, hogy elpusztítja a földet, s megparancsolja néki, hogy építsen bárkát. — 13. L. 17. v. jegyz. — 14. A bárkát négyszögletes, ládaszerű, nem kormányozható alkotmánynak kell képzelnünk. (A bárka szót a héber szöveg ugyanazzal a szóval fejezi ki, mint azt a kosárkát — ládikát —, melyben Mózes anyja a Nilusba kitette. Vö. Móz. II. 2, 3.) A héber szöveg szerint (nem *simított fából*, hanem) góferfából készült ; utóbbi úgy látszik valami fenyőféle — ciprus vagy cédrus — volt. — 15. A régi Kelet a hossz mértékek egységeit az emberi testről vette ; *könyökön* az alsó kar hosszát kell értenünk, a könyöktől a nagy ujj végéig. Egy könyök — mint mértékegység — 45—55 cm. volt ; a bárka hossza tehát (a könyököt egyszerűség kedvéért 50 cm-rel számítva) $300 \times 50 \text{ cm} = 150 \text{ m}$, *szélessége* $50 \times 50 \text{ cm} = 25 \text{ m}$, *magassága* $30 \times 50 \text{ cm} = 15 \text{ m}$, alapja 3750 m^2 , köbtartalma 56.250 m^3 volt. A 16. vers első felének szövege és értelme teljesen bizonytalan ; fordításunk ahhoz a véleményhez csatlakozik, mely szerint a bárka (nyeregalakú?) *teteje* alatt, a tetőtől egy könyöknyire (fél-

szíts benne. ¹⁷Mert íme én az özön vizeit hozom majd a földre, hogy megöljek minden testet, melyben az élet lehelete legyen az ég alatt: minden, mi a földön van, elvész. ¹⁸Veled azonban szövetséget kötök: menj be majd a bárkába, te s veled fiaid, feleséged s fiaid feleségei, ¹⁹s vigy be majd minden állatból, minden testből kettőt-kettőt, hímet és nőtényt a bárkába, hogy életben maradjanak veled. ²⁰A madárból, faja szerint, a baromból, faja szerint, meg a föld minden csúszómászójából, faja szerint, mindenből kettő-kettő menjen be majd veled,

hogy életben maradjon. ²¹Végy tehát majd minden eledelből, ami ennivaló, magaddal s hord be magadhoz, hogy eleségül legyen neked és nekik. ²²Meg is cselekvé Noé mindazt, amit az Isten megparancsolt neki.

7. FEJEZET.

Noé bemegy a bárkába. — A vízözön.

¹Mondá erre az Úr néki: Menj be te és egész házadnépe a bárkába, mert téged láttalak igaznak előttem ebben a nemzedékben. ²Minden tiszta állatból végy hetet-hetet, hímet és nőtényt, a nem tiszta állatból pedig kettőt-kettőt,

méternyire) köröskörül *ablakok* (a héber szerint inkább: nyílások) készültek, hogy a bárkának elegendő levegője s némi világossága legyen. — 17. Ámbár a Szentírás azt mondja, hogy az özönvíz *mindent* el fog pusztítani, *mi a földön van*, mégsem tudjuk a vízözön kiterjedését meghatározni, mert a Szentírás nyelvhasználatában a föld szó nemcsak a föld kerekességét, hanem igen sokszor a föld egyes vidékeit, országait is jelenti. (Vö. Igéret földje.) Így tehát arra a kérdésre, volt-e vízözön azokon a helyeken is, hol gonosz emberek nem laktak, biztos választ adni nem tudunk. Lényegében ugyanez áll arra nézve is, éltek-e ez időben valahol olyan emberek is, kik gonoszságba nem sülyedtek, s így Isten büntetését sem hívták ki magukra, bár erre a kérdésre valószínűleg tagadólag kell felelnünk. (Vö. Pét. I. 3, 21.) Mindenesetre feltűnő, hogy számos nép hagyományában találkozunk a bibliai vízözön történetéhez hasonló mondákkal: abban az esetben, ha ezek tényleg ugyanarra a vízözönre vonatkoznak, amelyről a Szentírás beszél — s nemcsak valamely helyi jellegű áradásról szólnak —, ezeket a Szentírásban tisztán megőrzött események elhomályosult és elferdített emlékeinek kell tekintenünk. Áll ez különösen a babiloni híres vízözön-mondára. — A geológiai diluviumnak a Szentírás vízözönéhez semmi köze sincsen. — 18. Isten tehát összesen nyolc ember számára rendelt helyet a bárkában. — 19—20. Hogy egy-egy állatfajból mennyit (hányat) kell majd bevinnie Noénak a bárkába, azt 7, 2. szabja meg; itt csak azt hangsúlyozza a szöveg, hogy mindenből mindig 2—2, azaz hím- és nőtényből álló pár menjen be a bárkába.

7. 1—6. Isten megparancsolja Noénak, hogy menjen be a bárkába. — 2. Mivel ekkor még — tudunkkal — tételek törvény nem szabta meg, hogy mely állatok *tiszták* vagy *tisztátalanok* (vallási

hímet és nőtényt, ³az ég madarából is hetet-hetet, hímet és nőtényt, hogy mag maradjon az egész föld színén. ⁴Mert még hét nap s aztán esőt hullatok a földre negyven nap és negyven éjen át s eltörlök a föld színéről minden lényt, amelyet alkottam. ⁵Meg is cselekvé Noé mindazt, amit az Úr megparancsolt neki. ⁶Hatszázestendős volt, amikor az özön vizei elárasztották a földet.

⁷Beméne tehát Noé és vele fiai, felesége s fiainak feleségei a bárkába az özön vizei elől. ⁸A tiszta és tisztátalan állatból, a madárból is, meg mindabból, mi mozog a földön, ⁹kettő-kettő, hím és nőtény méne be Noéhoz a bárkába, amint az Úr megparancsolta Noénak. ¹⁰Mikor aztán eltelt a hét nap, eláraszták az özön

vizei a földet. ¹¹Noé életének hatszázadik esztendejében, a második hónapban, a hó tizenhetedik napján felszakada a nagy mélység minden forrása s megnyílnak az ég zsilipjei ¹²s lőn eső a földre negyven nap és negyven éjen át. ¹³Ugyancsak azon a napon méne be Noé meg Szém, Kám és Jáfet, a fiai, meg velük felesége s fiainak három felesége a bárkába, ¹⁴ők és minden állat faja szerint, s minden barom, faja szerint s minden *csúszó-mászó*, mely mozog a földön, faja szerint s minden, mi repül, faja szerint, minden madár s minden szárnyas. ¹⁵Kettőkettő méne be Noéhoz a bárkába minden testből, amelyben az élet lehelete volt, ¹⁶és hím és nőtény méne be minden testből, amely bement, amint az Isten megparancsolta neki.

szempontból), a tiszta és tisztátalan állatok közti különbség eredetét a természeti törvényben kell keresnünk. Később erről tételes törvény (I. Móz. III. 11.) intézkedett. — A tiszta állatokból azért kellett többet bevinni a bárkába, mert ezekből mutatták be az áldozatokat s ezeket használta az ember a ház körül, s így ezekből a vízözön után többnek kellett lennie.

7—16. Noé bevonulása a bárkába. — **8.** Az állatokat részint maga Noé hajtotta be a bárkába, részint ösztönük vezette be abba. — **9.** Vö. 6, 19—20. jegyz. — **11.** Noé *hatszázadik* esztendeje a Szentírás rendelkezésünkre álló évszámai szerint (vö. 5, 3. jegyz.) a világ teremtésétől számított 1656. esztendőre, tehát a Kr. előtti harmadik évezred közepetájjára esik. Az esztendőt a régiek ősszel, a vetéssel szeptember vége felé kezdték; a vízözön kezdete tehát egybeesett az őszi (novembri) esőzésekkel, melyeket azonban ezúttal Isten mindenhatósága rendkívüli módon fokozott; ehhez járult a *nagy mélység forrásainak felszakadása*, vagyis a tengerek kiáradása, melyet talán a tengerfenéknek — Isten akaratából — földrengés következtében létrejött emelkedése idézett elő. Az ég *zsilipjeiről* I. 1, 6—8. jegyz. — **15—16.** Vö. 6, 19—20. jegyz.

És bezárá őt az Úr kívülről.

¹⁷És jöve a vízözön negyven napig a földre és megsokasodának a vizek és felemelik a bárkát a földről.¹⁸Majd felette megáradának és betöltének mindent a föld színén és a bárka tova haladt a vizeken.¹⁹Végül igen elhatalmasodának a vizek a föld felett és elborítának minden magas hegyet az egész ég alatt: ²⁰tizenöt könyökkel volt magasabb a víz, mint a hegyek, amelyeket elborított.²¹Oda is vesze minden test, mely mozgott a földön, madár és barom, vad és minden csúszó-mászó, mely csúszik-mászik a földön — valamennyi ember ²²s minden, amiben a szárazföldön az élet lehelete volt, meghala.²³Eltörle tehát *az Isten* minden lényt, mely a földön volt, embert, barmot, csúszómászt és égi madarat, eltörölte őket a földről, csak Noé marada meg s azok, kik vele voltak a bárkában.²⁴És százötven

napig tarták hatalmukban a vizek a földet.

8. FEJEZET.

A vízözön vége. — Noé hálaáldozata s az Isten ígérete.

¹Ekkor megemlékezék az Isten Noéról s minden állatról meg minden baromról, mely vele volt a bárkában, és szelet fúvata a földre és elapadának a vizek, ²és bezárulának a mélység forrásai meg az ég zsilipjei s megszűnék az eső az égből.³És visszahúzódának a vizek a földről, folyvást vissza, s százötven nap mulva apadni kezdének.⁴És a hetedik hónapban, a hó huszonhetedik napján megállapodék a bárka Arménia hegyein.⁵A vizek pedig csak folyvást apadtak a tizedik hónapig: s a tizedik hónapban a hó első napján kitűnének a hegyek ormai.

⁶Mikor aztán negyven nap elmúlt, kinyitá Noé a bárka ablakát, amelyet készített s kibocsátá a hollót; ⁷az künn repülge-

17—24. A vízözön — 17. — negyven napig zúdult a földre, — 20. — a legmagasabb hegyeket is 15 könyöknyivel, 7 ½ méterrel meghaladta és — 24. — a negyven nappal együtt százötven napig háborgott a földön.

8. 1—5. A vizek apadása — 4. — egybeesik a tavaszi esőzések befejeztével; ekkor a hetedik hó (márc.—ápr.) huszonhetedik (a héber szerint: tizenhetedik) napján, tehát épen 150 napra, azaz öt-hónapra a vízözön kezdetétől (II. hó 17.) megállott a bárka *Örményország* (a héber szerint: Ararat) hegyén. (A Nagy-Ararat 4395 m, a Kis-Ararat kb. 3000 m magas.) — 5. A tizedik hónapig, vagyis a nyári szárazság idejéig (jún.—júl.), épen tizenöt könyöknyit (= 7.5 m) apadtak a vizek.

6—12. Noé hollója s galambja. — 7. A holló a héber szöveg sze-

tett, míg a vizek fel nem száradtak a földön, de nem tére vissza. ⁸Kibocsátá utána a galambot is, hogy lássa, megszűntek-e már a vizek a föld színén. ⁹Az, mivel nem talált helyet, hol megpihenjen lába, visszatére hozzá a bárkára, — vizek voltak ugyanis még az egész földön, mire ő kinyújtá kezét, megfogá és bevevé a bárkába. ¹⁰Miután pedig várt még másik hét napig, újra kibocsátá a galambot a bárkából. ¹¹Ez aztán este felé visszatére hozzá és zöldlevelű olajfagallyat hozza a csőrében. Megérté tehát Noé, hogy megszűnt a víz a földön. ¹²Mindazonáltal még másik hét napig vára, aztán kibocsátá a galambot s az többé nem tére vissza hozzá.

¹³Tehát Noé hatszázegyedik esztendejére, az első hónapra, a hó első napjára lepadának a vizek a földön s Noé kinyitá a bárka födelét, tekintete s látá, hogy meg-

szikkadt a föld színe. ¹⁴A második hónapra, a hó huszonhetedik napjára megszárada a föld.

¹⁵Szóla ekkor az Isten Noéhoz, mondván: ¹⁶Szállj ki a bárkából, te és feleséged, fiaid meg fiaid feleségeivéled. ¹⁷Hozz ki magaddal minden állatot, mely nálad vagyon, minden testet, szárnyast, barmot s minden csúszómászót, mely csúszik-mászik a földön s járjatokkeljetek a földön: szaporodjatok és sokasodjatok rajta. ¹⁸Kiszállta tehát Noé és fiai, felesége meg fiainak feleségei vele ¹⁹és kijöve a bárkából valamenynyi állat, barom és csúszómászó, mely csúszik-mászik a földön, faja szerint.

²⁰Ekkor Noé oltárt építe az Úrnak s vőn minden tiszta baromból és madárból, és egészen elégő áldozatokat mutata be az oltáron. ²¹És megérzé az Úr a kedves illatot és mondá: Nem átkozom meg többé a földet az ember miatt:

rint ide-oda szálldogált, míg a vizek fel nem száradtak a földről; azt, hogy *nem tért vissza*, a héber szöveg nem mondja, sőt inkább azt sejteti, hogy a holló időnkint a bárkára szállt pihenni.

13—14. A föld megszikkadása s megszáradása. — *13.* Noé életének *hatszázegyedik* esztendejében (a világ teremtésétől számítva az 1657. esztendőben) újesztendőre (szept. vége felé) *megszikkadt* a föld és — *14.* — *a második hó huszonhetedik napjára*, tehát épen az őszi esőzések idején (novemberben) teljesen megszáradt a föld. A vízözön tehát egy teljes (hold?) esztendeig és tizenegy napig tartott. (354+11 = 365 napig.)

15—19. Noé kivonulása a bárkából.

20—22. Noé hálaáldozata. — *20.* *Egészen elégő áldozatnak* neveztek az áldozatoknak azt a fajtáját, melyet — a bőr kivételével — egészen elégettek. (Vö. Móz. III. 1, 1. skk.) — *21.* *Az Úr megérzé a kedves illatot*, azaz kegyesen fogadta Noé áldozatát s megígérte,

mert hajlik a rosszra az emberi szív érzése s gondolata ifjúságától fogva, és nem sujtom többé valamennyi élőlényt úgy, amint tettem. ²²Míg tartanak a föld napjai, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, éjtszaka és nappal meg nem szűnik többé.

9. FEJEZET.

Isten megáldja az új nemzedéket s szövetséget köt vele. — Noé és fiai : Noé megjövendöli, hogy a Messiás a szemitáktól származik.

¹Majd megáldá az Isten Noét és fiait és mondá nekik : Szaporodjatok, sokasodjatok és töltsétek be a földet. ²Féljen és rettegjen titeket a föld minden állata s az ég minden madara és minden, mi mozog a földön ; a tenger minden halát is kezetekbe adtam. ³Minden, mi mozog és él, eledelül legyen nektek :

miként a zöld növényzetet, *íme* ezeket is mind odaadtam néktek, ⁴azzal a kikötéssel, hogy a húst vérével ne egyétek. ⁵A ti éltetek vérét azonban számon kérem minden állattól és az embertől : számon kérem az ember lelkét az embertől, a testvérétől. ⁶Aki embervért ont, annak ontsák ki a vérét: mert az Isten képeire alkottam az embert. ⁷Ti pedig szaporodjatok és sokasodjatok : járjatok-keljete a földön s töltsétek be azt.

⁸Majd ezt mondá az Isten Noénak s vele fiainak : ⁹Ime, én szövetséget kötök veletek s utódaitokkal ¹⁰és minden élőlényvel, mely veletek vagyon, a madárral, a barommal s a mező minden vadjával, mely kijött a bárkából s a föld minden állatával. ¹¹Szövetséget kötök vele-

hogy így, vagyis vízőzön által nem pusztítja el többé az embert, mert irgalmassága számbaveszi az ember gyarlóságát.

9. 1—7. *Isten megáldja az új nemzedéket.* Miként a teremtés napján (vö. 1, 28—30.), most, az új világ hajnalán is, hármias jót ad az Isten az embernek : termékenységet (1. vers), uralmat a föld minden állata felett (2. vers) s eledelt (3—4. vers). Míg azonban a teremtéskor kifejezetten csak a növényi eledelt engedte meg az Isten (vö. 1, 29. jegyz.), most megengedi azt is, hogy állatot ölhessen s ehessék az ember. — 4. Nem engedi meg azonban a vér élvezetét : a régiek felfogása szerint ugyanis a vér az élet hordozója s azért ezt az Isten önmagának, az Élet Urának tartja fenn s áldoztatja fel az áldozatokban. — 5—6. Állatot ölni tehát szabad, de embert ölni nem : az ember vérét számon kéri az Isten az állattól s az embertől egyaránt ; tényleg, Móz. II. 21, 28—30. szerint azt az állatot, mely embert ölt, minden esetben meg kellett kövezni, mintahogy halállal lakolt a szántszándékos gyilkos ember is. (Vérbosszú. Vö. Móz. II. 21, 12—14.)

8—17. *Isten szövetsége Noéval.* — 8—10. A szövetséget Isten Noéval s fiaival köti, de javaiban Noé utódait, sőt az egész jelen s jövő állatvilágot is részesíti. — 11. A szövetség tárgya, hogy

tek, hogy nem pusztul el többé minden test az özönvizei által s nem lesz többé vízőzön, mely elpusztítja a földet. ¹²Majd mondá az Isten : Ez lesz a jele ama szövetségnek, melyet szerzek közöttem és köztetek meg minden élő-lény között, mely veletek vagyon, örök időkre: ¹³szivárványomat a felhőkbe helyezem s az lesz a jele a szövetségnek közöttem s a föld között. ¹⁴Mikor ugyanis felhőkbe borítom az eget, feltűnik a felhőkben szivárványom ¹⁵és megemlékezem szövetségemről, melyet veletek s minden, testet éltető élő párával kötöttem, s nem lesz többé özönvíz, hogy eltöröljön minden testet. ¹⁶A felhőkben lesz tehát a szivárvány s én látni fogom s megemlékezem arról az örök szövetségről,

mely az Isten s a földön lévő minden testnek minden élő lelke között létrejött. ¹⁷És mondá az Isten Noénak : Ez lesz a jele ama szövetségnek, amelyet közöttem és a földön lévő minden test között szerzettem.

¹⁸Tehát, Noé fiai, kik a bárkából kijöttek, Szem, Kám és Jáfet voltak; Kám atyja volt Kánaánnak. ¹⁹Ezek hárman voltak Noé fiai s ezektől terjedt el minden emberi nemzettség az egész földön. ²⁰Noé aztán, mint földművelő ember, elkezdé művelni a földet s szőlőt ültete. ²¹És ivék a borból s megrésze-güle és kitakarózva *feküvék* sátrában. ²²Mikor ezt Kám, Kánaán atyja meglátta, azt tudniillik, hogy atyja szemérme leplezetlen, hírül adá künn lévő két testvérének. ²³Am

nem lesz többé vízőzön, — 12—17. *jele pedig a szivárvány.* (A megfelelő héber és latin szó egyszersmind íjat, ívet is jelent.) Nincs okunk azt hinni, hogy a szivárvány eddig sohasem tűnt fel az égen; elegendő azt tartanunk, hogy az Isten most csak új jelleget ad a szivárványnak: jelképezze az Isten íját, ívét, öldöklő fegyverét, melyet azonban féltetett, nem használ többé. Ha tehát felhők tornyosulnak az égen, ne ijedjen meg az ember, hanem látván bennük a szivárványt, jusson eszébe, hogy Isten féltetette öldöklő fegyverét, s szövetséggel (szerződésileg) ígérte, hogy nem lesz többé vízőzön.

18—27. *Noé megátkozza Kánaánt, megáldja Szemet és Jáfetet.* — 19. A vers vége a héber szövegben így szól: és ezektől népesedett be az egész föld, — de így is fordítható: és velük kezdődött az emberiség széteszlása. Úgy látszik, az utóbbi értelmezés a helyesebb. — 20. A héber szöveg így szól: És Noé, a földműves, szőlőültetéshez fogott (vagy: volt az első, aki szőlőt ültetett). A héber szöveg tehát azt akarja hangsúlyozni, hogy Noé (mint föld- és nem szőlőműves) nem ismerte a szőlő tulajdonságait, a bor erejét és — 21. — így esett meg vele, hogy mámorában kitakarózva (vagy: felcsúszott ruhával) feküdt sátrában. — 22. A zsidó hagyományok szerint Noé állapotát elsőbben Kánaán, Kám fia (vö. 18. v.) a kananeusok ősatyja vette észre s ő hívta fel atyja

Szem és Jáfet vállukra veték a palástot s hátrafelé menve, betakarák atyjuk szemérmét; arcukat elfordították s így nem láták atyjuk férfiúságát.

²⁴Mikor aztán Noé felébredt a borosságból s megtudta, mit tett vele kisebbik fia, ²⁵mondá: Átkozott legyen Kánaán, utolsó szolgája legyen testvéreinek! ²⁶Aztán mondá: Áldott legyen az Úr, Szem Istene, Kánaán a szolgája legyen. ²⁷Terjessze ki Jáfetet az Isten s lakozzék az Szem sátraiban s Kánaán a szolgája legyen.

²⁸Éle pedig Noé a vízözön után háromszázötven esztendeig. És eltelenek napjai, melyek összesen kilencszázötven esztendőt alkottak és meghala.

10. FEJEZET.

Noé fiainak története.

¹Noé fiainak, Szem, Kám és Jáfetnek, nemzetsége a következő: fiaik születének ugyanis a vízözön után.

²Jáfet fiai: Gómer, Mágóg, Mádáj, Jáván, Tubál, Mosok és Tirász. — ³Gó-

(Kám) figyelmét arra. — ²⁵. Noé átka fogott: Kánaán utódai, a kananeusok (mint általában a kámiták) förtelmes bálványimádásba süllyedtek, földük (Kánaán) a szemita izraelitáknak jutott részül, s nem egy súlyos csapást mértek rájuk a jáfetiták is. (Vö. Róma és Karthagó.) — ²⁶. Szem áldását így kell értenünk: Szem legyen az Úr Isten áldottja, — s valóban Szem az is lett, mert Szentől származott a választott nép s azon keresztül a Messiás. — ²⁷. Jáfetnek neve is kiterjesztést jelent, s valóban ki is terjesztette Jáfetet az Isten, mert utódai lakják Európa s Ázsia tágas térségeit; Szem sátraiban azáltal lakozott, hogy részese lett annak az üdvösségnek, mely a szemitákon (az izraelitákon) keresztül a Megváltó által adatott a világnak. — Noé ezen áldásával a paradicsomban adott isteni ígérét (protoevangélium vö. 3, 15.) általánossága egy fokkal szűkebb lett: Noé áldása által közölte az Isten először, hogy Szem nemzetségéből fog származni az üdvösség, a Messiás.

²⁸. Noé halála.

IV. Noé nemzetségének története. (10, 1—11, 9.)

10. 1. A «népek táblájának» címe. — A Szentírásnak ezt a fejezetét a népek táblájának (= jegyzékének) szokták nevezni, mert az itt felsorolt ősatyáktól (és ősnemzetségektől) megannyi kisebb-nagyobb nemzetség és népség származott. E jegyzék nem öleli fel az összes nemzeteket, hanem csak azon népek eredetére vet világot, melyek a zsidó nép előtt többé-kevésbé ismeretesek voltak, de vallás és tudomány szempontjából így is felbecsülhetlen értéket képvisel. — Mivel egyes adatainak megvilágítása igen messzire vezetne, a következőkben csak általános megjegyzésekkel szolgálunk.

2—5. A jáfetiták. Az itt felsorolt ősnemzetségek általában a Palesztinától és Szíriától Perzsiáig húzódó sávtól északra (Kis-ázsiaiban, a Fekete-tenger és a Káspi-tó vidékén) meg a Földközi-tenger keleti szigetein laktak. A legnyugatibb csoportot úgy lát-

mer fiai pedig: Áskenez, Rifát és Togorma. — ⁴Jáván fiai pedig: Elisa, Társis, Kettim és Dodanim. ⁵Ezekből különülének el a nemzetek szigetei, országaik szerint, mindegyik a maga nyelve, családja és nemzete szerint.

⁶Kám fiai pedig: Kús, Meszráim, Fút és Kánaán. — ⁷Kús fiai: Szába, Hevila, Szábáta, Regma és Szábátáka. — Regma fiai: Sába és Dádán. — ⁸Kús nemzé továbbá Nemródot: ez kezde hatalommal bírni a földön. ⁹Erős vadász is volt az Úr előtt, azért lőn közmondássá: Mint Nemród, olyan erős vadász az Úr előtt. ¹⁰Birodalmának kezdete volt: Babi-

lon, Árak, Ákkád meg Kálánne — Sennaár földén. ¹¹Erről a földről kiméne Assúrba és építé Ninivét, a Város-utcáit, Kálét ¹²meg Reszent — Ninive és Kále között — vagyis a Nagy-várost. ¹³Meszráim pedig nemzé: Ludímot, Anámímot, Láábímot, Neftuímot, ¹⁴Fetru-szímot, Kászuímot — ezek közül vonulának ki a filiszteusok — meg Káftorímot. ¹⁵Kánaán pedig nemzé: Szídont, az elsőszülöttét, meg Heteust, ¹⁶Jebuzeust, Ámorreust, Gergezeust, ¹⁷Heveust, Árakeust, Színeust, ¹⁸Árádiust, Számáreust és Ámateust; miután pedig elszéledtek a kánaneusok nem-

szik *Társis* utódai (= a mai Délspanyolország őslakói?) alkották. — 5. A vers valószínűleg így értendő: Ezekből különülének el a nemzetek (a pogányok) szigetei (= a Földközi-tenger keleti apró szigeteinek lakói). Ezek voltak Jáfet fiai, országaik szerint stb.

6—20. A kámíták. Az itt felsorolt ősnemzetségek általában a Palesztinától és Szíriától Perzsiáig húzódó sávtól délre, főleg délnyugatra laktak. — 8. Az Egyiptomtól délre vagy talán inkább Középarábiában lakó kusiták közül kiválik *Nemród*: ez kezde hatalommal bírni a földön, ő alapította az első birodalmat. Ereje is közmondásos volt, úgyhogy ha valakit ereje miatt igazán (= az Úr előtt) meg akartak dicsérni, hozzá hasonlították. — 10. Birodalmát *Sennaár* (= Délbabilonia) földén, tehát a Tigris és Eufrátes közének déli részén alapította meg. A felsorolt négy város az Eufrátes alsó folyásánál feküdt. — 11. Később onnan északkeletre ment s elfoglalta (a szemita) *Assúrt* és a Tigris felső folyásánál négy várost épített: *Ninivét*, a *Város-utcáit* (utóbbi szó a héberben tulajdonnév: Rehobót-Ir), *Chálét* és *Reszent*; e négy várost együttvéve *Nagyvárosnak*, *Nagy-Ninivének* hívták. — 14. A *Kászuim*-nemzetség a Nilus torkolatától keletre, a *Káftorim*-nemzetség tőlük nyugatra lakott. Jelen vers értelme szerint a *filiszteusok* a *kászuiták* közül vándoroltak ki (Palesztina délnyugati partjára). Ámosz 9, 7. szerint azonban *Káftorból* (= Kréta? Kappadócia?) jutottak — a róluk elnevezett — Palesztinába. A látszólagos ellenmondás nyitja talán az, hogy a filiszteusok a *káftoritákkal* együtt először *Káftorba*, majd onnan (külön) Palesztinába vonultak. — 15—19. A *kananeusok* úgylátszik valahonnan a Perzsa-öböl vidékéről származtak s onnan vonultak Palesztinába. — *S: don* a Földközi-tenger főniciai partján, *Gerára* tőle délre, kb. 240 km-re, *Gáza*

zetségei, ^{19a} kananeusok területe Szídontól, ha Gerára felé mégy, Gázáig, ha Szodoma, Gomorra, Ádáma és Szeboím felé mégy, Lesáig terjedt. ²⁰Ezek Kám fiai, nemzetségeik, nyelveik, utódaik, országaik és nemzeteik szerint.

²¹Szemtől, Héber valamennyi fiának atyjától, Jáfet bátyjától is születének *fiúk*. ²²Szem fiai: Elám, Assúr, Árfáxád, Lúd és Áram. — ²³Áram fiai: Úsz, Húl, Geter és Mes. ²⁴Árfáxád Sálét nemzé, ettől Héber származék, ²⁵Hébernek meg két fia születék: az egyiknek neve Fáleg — azért, mert az ő napjaiban került felosztásra a föld — testvérének neve meg Jektán. ²⁶Ez a Jektán nemzé El-

modátot, Sálefet, Ászármótot, Járét, ²⁷Ádurámot, Úzált, Deklát, ²⁸Ebált, Ábimáelt, Sábát, ²⁹Ófirt, Hevilát és Jobábot; ezek mind Jektán fiai. ³⁰Lakóhelyük Messából menve Sze fárig, a keleti hegységig terjedt. ³¹Ezek Szem fiai, nemzetségeik, nyelveik, országaik és nemzeteik szerint.

³²Ezek Noé *fiainak* nemzetségei, népeik és nemzeteik szerint; ezekből különülének el a nemzetek a földön a vízözön után.

11. FEJEZET.

A bábéli nyelvzavar és a nemzetek szétozlása. — Ábrám származása és kiköltözése Káldus-Urból Háránba.

¹A föld ugyanis egyajkú és egyazon beszédű volt.

utóbbtól északra, kb. 15 km-re feküdt. Szodoma, Gomorra, Ádáma és Szeboím a mai Holt-tenger déli medencéjének helyén terült el; Lesa fekvéséről bizonyosat nem tudunk. A kananeusok területének nyugati határa tehát a Szídontól Gázáig húzott vonal (a Földközi-tenger megfelelő partvonala), keleti határa pedig a Szídontól a Holt-tenger déli része felé húzódó vonal volt.

^{21—31.} A szemiták. — ^{22.} Az itt felsorolt öt nemzetségek általában az északon levő jafetiták és a délen levő kámiták között, tehát a (Palesztinától és) Szíriától Perzsiáig húzódó területen laktak. — Elám nemzetsége a Tigris alsó folyásától keletre, Assúr nemzetsége a Tigris középső folyásánál, Árfáxád (héberül: Árpáchsád) nemzetsége az Eufrátes alsó folyásánál, Áram nemzetsége az Eufrátes felső folyása körül tanyázott. Lúd nemzetségének lakóhelyéről bizonyosat nem tudunk. — ^{24.} Árfáxádtól származtak tehát a *héber*ek. — ^{25.} Fáleg kb. annyit jelent, mint szétoztság; nevét (vö. 3, 20. jegyz.) a Szentírás magyarázata szerint onnan nyerte, mert az ő napjaiban *osztott fel a föld* = oszlott szét az emberiség (vagy: osztották fel a földet az emberek egymás között). ^{30.} Az itt említett földrajzi nevekről bizonyosat nem tudunk. —

^{32.} Összefoglalás. A héber szöveg Noé fiainak *családjairól* beszél. — A nemzetségtábla hetven, vagy — más számlálás szerint — hetvenkét tagot számlál; e számnak a régiek különös jelentőséget tulajdonítottak.

^{11.} ^{1—9.} A nemzetek szétozlása. E történet tulajdonképen az előző fejezetben elbeszélt nemzetek eredetének indokolása. — ^{1—2.} Noé nemzetségei ugyanis a vízözön után Keletről = Kelet-

²Mikor azonban Keletről elköltöztek, Sennaár földén egy mezőségre bukkának s ott letelepedének ³és mondák egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki tűzben. Aztán felhasználák a téglát kőnek, az aszfaltot meg vakolatnak ⁴és mondák: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, hogy híressé tegyük nevünket, mielőtt elszélednénk minden földre. ⁵Leszálla ekkor az Úr, hogy megnézzze a várost meg a tornyot, melyet építettek Ádám fiai ⁶és monda: Ime egy e nép és egy-

ajkú az egész: ezzel az alkotással kezdik s ezertől nem fognak elállani szándékaiktól, míg végre nem hajtják őket cselekedettel. ⁷Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát. ⁸Ekképen el is széleszté őket onnan az Úr minden földre s ők abba-hagyák a város építését. ⁹Azért nevezték el tehát azt Bábelnek, mert ott zavarodott össze az egész föld nyelve s onnan szélesztette el őket az Úr minden föld színére.

¹⁰Szem nemzetsége a következő.

örményországból (hol a bárkából kijöttek, vö. 8, 4.) Sennaár földre (= az alsó Eufrátes vidékére) költöztek. Ekkor még *egyajkúak* és *egyazon beszédűek* voltak, vagyis egyféle nyelvet beszéltek és egyféle szavakat használtak. (Arra a kérdésre, éltek-e ezeken kívül ekkor másutt is emberek, s mikép beszéltek azok, a Szentírás nem felel.) — 3. Itt megtanulták a *téglával* való építkezést. A legújabb ásatások igazolják, hogy Babilonia leghatalmasabb építményei is téglából — nem kőből — készültek, s hogy vakolatuk s kötőanyaguk *aszfalt* (= bitumen) volt. — 4. Ez építkezés könnyűsége indította őket arra, hogy nagy fényes várost (= mindennel dacoló, az embereket egy hatalmas birodalom egységébe kényszerítő középpontot) és *épig érj* (= az Istennel dacoló?) tornyot építsenek, hogy (a héber szöveg értelme szerint) nevet szerezzenek maguknak és el ne széledjenek az egész földre. Az ilyen tornyok (az ú. n. zikkurátok) egyébként istentiszteleti célokat szolgáltak. Mivel Bábel Nemród kezében volt (vö. 10, 9.), nem lehetetlen, hogy tőle indult ki e terv, mely gőgös kevélységről és zsarnoki törekvésekről tesz tanuságot. — 5. A Szentírás az emberek tanulságára ehelyütt is emberi kifejezésekkel szól az Istenről. (Vö. 1, 2. jegyz.) — 6. A héber szöveg így szól: ... ezzel az alkotással kezdik és most már majd semmi sem lesz elérhetetlen előttük, amit csinálni akarnak. — 7. A többszám használatáról l. 1, 1. jegyz. — 8. A Szentírás elbeszéléseéből az következik, hogy az Isten csodálatos és hirtelen módon zavarta össze az emberek nyelvét; hogy azonban ez milyen mértékű volt, nem tudjuk. — 9. *Bábel* neve (vö. 3, 20. jegyz.) héberül kb. annyit jelent, mint zavarodás. — A város az alsó Eufrátes mellett feküdt, a torony egyesek szerint benne, mások szerint tőle északra állott.

V. *Szem nemzetségének története.* (11, 10—26.)

10—26. *Szem nemzetsége.* Ettől fogva a Szentírás a jáfetitákat s a kámitákat hagyja menni a maguk útján (Csel. 14, 15.) s csu-

Szem százesztendőös volt, mikor Árfáxádot nemzette, két esztendővel a vízözön után. ¹¹És éle Szem, azután, hogy Árfáxádot nemzette, ötszáz esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

¹²Mikor aztán Árfáxád harmincötesztendőös lett, nemzé Sálét. ¹³És éle Árfáxád, azután, hogy Sálét nemzette, háromszázhárom esztendeig, s nemze fiaikat meg leányokat.

¹⁴Mikor aztán Sále harmincesztendőös lett, nemzé Hébert. ¹⁵És éle Sále, azután, hogy Hébert nemzette, négyszázhárom esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

¹⁶Mikor aztán Héber harmincnégyesztendőös lett, nemzé Fáleget. ¹⁷És éle Héber, azután, hogy Fáleget nemzette, négyszázharminc esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

¹⁸Mikor aztán Fáleg harmincesztendőös lett, nemzé Reut. ¹⁹És éle Fáleg, azután, hogy Reut nemzette, kétszázkilenc esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

²⁰Mikor aztán Reu harminckétesztendőös lett, nemzé Szárugot. ²¹És éle Reu, azután, hogy Szárugot nemzette, kétszázhet esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

²²Mikor aztán Szárug harmincesztendőös lett, nemzé Náchort. ²³És éle Szárug, azután, hogy Náchort nemzette, kétszáz esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

²⁴Mikor aztán Náchor huszonkilencéves lett, nemzé Tárét. ²⁵És éle Náchor, azután, hogy Tárét nemzette, száztizenkilenc esztendeig s nemze fiaikat meg leányokat.

²⁶Mikor aztán Täre hetvenesztendőös lett, nemzé

pán Szem nemzetségével, abból is csak azzal az ággal foglalkozik, melyet az Isten a megváltói ígéreték megvalósítására kiválasztott. Ezért közli elsősorban Szem nemzetségeinek jegyzékét és pedig Szem harmadik fián, Árfáxádon (vö. 10, 22.) keresztül Ábrámig (= Ábrahámig). E nemzetségsor épúgy, mint a vízözön előtti (szetita) pátriárkáké (l. 5, 3—32.), tíz nemzedéket tartalmaz; második (?) tagnak azonban a görög fordítás szövege s Luk. 3, 36. alapján be kell iktatnunk Kainánt (vagy Kainámot), kinek neve a mai héber szövegből és a latin fordításból kimaradt. Az egyes nemzedékek évszámaiban a különböző szövegek és fordítások igen jelentős eltérést mutatnak, miért is e nemzetségjegyzékből az időrendre (a kronológiára) vonatkozólag biztos következtetéseket nem vonhatunk.

VI. Ábrahám története. (11, 27—25, 11.)

Említettük, hogy a Szentírás különböző szövegeinek fordításainak időrendi adatai feletten egymástól. Épen azért aligha lesz valaha is lehetséges, hogy a rendelkezésünkre álló ada-

Ábrámot, Náchort és Áránt.

²⁷Táre nemzetsége pedig a következő. Täre nemzé Ábrámot, Náchort és Áránt. Árán pedig nemzé Lótót. ²⁸De Árán meghala atyja, Täre színe előtt, szülőföldjén, Kaldeus-Úrban. ²⁹Ábrám és Náchor pedig feleséget vőnek: Ábrám feleségének neve Sárail volt, Náchor feleségének neve pedig Melka; ez Áránnak, Melka atyjának és Jeszka atyjá-

nak volt a leánya. ³⁰Sárail azonban meddő volt s így nem volt gyermeke.

³¹Vevé aztán Taré Ábrámot, a fiát, meg Lótót, Áránnak, a fiának a fiát és Sárailt, a menyét, Ábrámnak, a fiának a feleségét s kivezeté őket Kaldeus-Úrból, hogy Kánaán földére menjenek. El is jutának Háránig és ott megtelepedének. ³²És lőn Taré napjaiból kétszázöt esztendő és meghala Háránban.

tokból a régebbi szentírási események biztos kronológiáját megállapíthatjuk. Van is vagy 400 különböző rendszer, mely ezt megkísérli. Hogy Ábrahám mikor élt, attól függ, mikor vonultak ki az izraeliták Egyiptomból és mennyi ideig tartózkodtak Egyiptomban. Ha az izraeliták, ami igen valószínű, Kr. e. 1447-ben vonultak ki Egyiptomból, s ott — mint a héber szöveg és a latin fordítás mondja, vö. Móz. II. 12, 40. — négyszázharminc esztendeig tartózkodtak, akkor mivel Ábrahám születésétől fogva az izraeliták Egyiptomba való vonulásáig a Szentírás 290 esztendőt számlál, Ábrahám Kr. e. 1447 + 430 + 290 = 2167 táján született és (2167—175 =) Kr. e. 1992 táján halt meg. Mivel azonban a görög fordítás az izraeliták Egyiptomban való tartózkodását csak 215 esztendőre teszi, az sem lehetetlen, hogy Ábrahám 1447 + 215 + 290 = Kr. e. 1952 táján született és (1952—175 =) 1777 táján halt meg. — Ha az izraeliták — mint egyesek tartják — Kr. e. 1235 táján vonultak ki Egyiptomból, akkor Ábrahám 1235 + 430 + 290 = Kr. e. 1955 táján született és (1955—175 =) Kr. e. 1780 táján halt meg, vagy — ami a legkevésbé valószínű — 1235 + 215 + 290 = Kr. e. 1740 táján született és (1740—175 =) Kr. e. 1565 táján halt meg.

^{27—30.} Täre családja. Ábrám tehát származására nézve kaldeus volt. (Vö. Judit 5, 6.) — ^{28.} Kaldeus Ur (= Ur-Kászdím, azaz : a kaldeusok városa) az alsó Eufrátes nyugati partján feküdt. — ^{29.} Jeszka, ügylátszik, Sárainak másik neve volt; így tehát Taré két fia, Ábrám és Náchor fivérüknek, Áránnak két (elárvult) leányát, Sárailt (= Jeszkát) és Melkát vették feleségül. Árán valószínűleg más anyától származott, mint Ábrám; így tehát Sárail (nagy-) atyja, Täre, Ábrámnak is «atyja» volt, de Sárail (nagy-) anyja, Ábrámnak nem volt «anyja». (Vö. 20, 12.) Jegyezzük meg általában, hogy a héber nyelv valakinek az őseit (szüleit, nagy-, déd-, szép-, ük- stb. szüleit) mindig az illető atyjának s anyjának, valakinek a leszármazottjait (gyermekait, unokáit, déd-, szép-, ük- stb. unokáit) mindig az illető fiainak vagy leányainak, végül valakinek oldalági rokonait (unokatestvéreit stb.) egyszerűen az illető fivéreinek s nővéreinek mondja.

^{31—32.} Täre családjának kivándorlása Úrból Háránba. — A Szentírás elbeszélése Täre családjának kivándorlását e helyütt

12. FEJEZET.

Ábrám útja Háránból Kánaán földére, Szichembe, Betelbe s a Délvidéken át Egyiptomba.

¹Mondá pedig az Úr Ábrámnak: Eredj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked. ²És nagy nemzetté teszek és megáldalak, s nagyvároszem neved és áldott leszesz, — ³megáldom azokat, kik áldanak téged, s megátkozom azokat, kik

átkoznak téged s benned nyer áldást a föld minden nemzetsége. ⁴Elindula tehát Ábrám, ahogy az Úr megparancsolta neki és vele méne Lót is.

Hetvenötesztendő volt Ábrám, amikor elindult Háránból. ⁵Vevé ugyanis Sárarit, a feleségét meg Lótot, testvérének fiát, s minden vagyonukat, amijük volt, meg azokat a lelkeket, akiket Háránban szereztek és elindulának, hogy Kánaán földére menjenek. Mikor aztán oda jutottak,

közvetlenül nem indokolja. Szent István vértanu beszédének (Csel. 7, 2—4.) tanúsága szerint azonban e kivándorlás annak az isteni parancsnak (12, 1—3.) a következménye volt, mellyel Isten a kaldeusok földén (Úr-Kászdomban) Ábrámnak meghagyta, hogy költözzék ki hazájából, a kaldeusok földről (Úr-Kászdomból. Vö. 15, 7.). Mivel ekkor Tára még élt, s ő volt a család feje, ő vezette a vándorlást. — Isten parancsának az volt a célja, hogy ilyen módon Ábrámot kiszakítva (bálványozó vö. Józ. 24, 2.) környezetének befolyása alól, alkalmas népet nevelhessen magának a paradicsomban adott megváltói ígéretek megvalósítására. — (Ugyanezt a célt szolgálta később Lótnak — vö. 13, 11. — Izmaelnek — vö. 21, 12. skk. — Ábrahám többi fiainak — vö. 25, 5. sk. — Ézsauinak — vö. 36, 6. — majd az összes kánaáni népeknek vö. Móz. II. 23, 31. elválasztása, sőt az egész ószövetségi törvényhozás, mely tudatosan elkülönítette az izraelitákat a többi népektől.) — *Hárán* a felső Eufrátes egyik mellékfolyója mellett feküdt, Úrtól északnyugatra, kb. 1100 km-re. — Ábrám (12, 1. tanúsága szerint) nem tudta, hogy Kánaán földére kell mennie. — *Kánaánról* l. 12, 6. jegyz.

12. 1—4. *Ábrám hivatása.* (Vö. 11, 31. jegyz.) Valóban csodálatraméltó Ábrám hite: Isten szavára elhagyja (családjával együtt) szülőföldjét s útrakel, azt sem tudva, mely föld lesz hazája. (Vö. 12, 7; Zsid. 11, 8—10.) — Az isteni szó (2—3, vö. 18, 18; 22, 18.) hét ígéretet tartalmaz; a hetedik a legnagyobb: *tebenned nyer áldást a föld minden népe.* E mondatot az egész zsidó és keresztény hagyomány mindenkor a Megváltó eljövetelére értette: általa, a belőle származó népből fog származni a Megváltó, ki minden népnek áldást, üdvösséget szerez. (A kifejezés pusztán nyelvileg ennyit is jelenthet: s reád fognak hivatkozni, mint az Úr áldottjára, a népek, ha áldást kívánnak egymásra; ez utóbbi értelmezés esetén is épségben marad a messiási gondolat.)

4b—7. *Ábrám útja Háránból Kánaánba.* Tára meghalván, Ábrám veszi át a vezérletet. (Vö. 11, 31—32. jegyz.) *Háránról* l. 11, 31. jegyz. — 5. *A lelkek* szó ehelyütt valószínűleg rabszolgákat jelent. *Kánaán* földje a Földközi-tenger és a Jordán között elterülő, kb. 150 km széles, 240 km hosszú, 30.000 km² területű hegyes-völgyes

átvonula Ábrám az országon, egészen a szichemi helyig, egészen a Hires-völgyig. — Akkoriban kánáneusok voltak azon a földön. — ⁷Ekkor az Úr megjelenék Ábrámnak és mondá neki: A te ivadékodnak adom majd e földet. Erre ő oltárt építet ott az Úrnak, ki megjelent neki.

⁸Onnan aztán azon hegység felé tartta, mely Beteltől kelet felé volt és ott felüté sátrát, úgyhogy nyugatra esett Betel, keletre meg Háí, és ott oltárt építet az Úrnak és segítségül hívá nevét.

⁹Aztán tovább méne Ábrám és mindinkább a Délvidékre tartta. ¹⁰De éhség lőn azon a földön, s azért Ábrám leméne Egyiptomba, hogy egy darabig ott tartózkodjék, mert igen elhatalmasodott az éhség azon a földön.

¹¹Mikor aztán már azon volt, hogy bemenjen Egyiptomba, mondá Sárainak, a feleségének: Tudom, hogy szép asszony vagy ¹²s hogyha meglátnak téged az egyiptomiak, azt fogják mondani: Felesége ez néki, s akkor engem megölnek, téged pedig életben hagynak. ¹³Mondd te-

vidék; tágabb értelemben véve hozzászámítják a Jordán keleti partvidékét is. — Földje — különösen a környező terméketlen pusztákhoz viszonyítva — valamikor igen termékeny volt, hegyei pedig pompás legelőket nyújtottak. Manapság az egész vidék kopár, sivár, elhanyagolt terület. — *6. Szichem* (a mai Nablúz) Hárántól délnyugatra, mintegy 750 km-re, Kánaánnak kb. a közepén feküdt, a Gárizim és az Ebál hegy által alkotott völgyben. A *hely* szó ehelyütt (Ábrám áldozata által megszentelt) istentiszteleti helyet jelent. (Ugyanilyen értelemben: 22, 2; 28, 11. 19.) A *Hires-völgyről* a héber szöveg nem szól, helyette Móre terebintus ligetét említi. A terebintus (*Pistacia terebinthus*) közepmagas növésű fa; megsebzett kérgéből terpentín szivárog. A latin (valamint sok újabb) fordítás rendszeren tölgynek (vagy csernek) fordítja. — Ekkoriban, kb. a Kr. e. harmadik évezred második felétől, Palesztinát a kánáneusok lakták; e névvel a Szentírás rendszeren 11 apróbb népet foglal össze (vö. 10, 15—19.), néha azonban — mint itt — általában Kánaán lakóit illeti, máskor viszont a szó szorosabb értelmezésével egy népet jelöl (vö. IV. 13, 30. Józ. 5, 1; 11, 3.).

8. Ábrám Betel mellett. — *Betel* (= Isten-háza, vö. 28, 19. jegyz.) Szichemtől délre kb. 36 kilométernyire feküdt. *Háí* tőle kissé délkeletre — kb. 3 km-re — terült el.

9—10. Ábrám útja a Délvidéken át Egyiptomba. — *9. Délvidéknek* (Negb) hívták Kánaán déli részeit. *Egyiptom* mindenkor Kelet (déli) éléskamrája volt.

11—20. Ábrám Egyiptomban. Az itt elbeszélte esemény teljesen megfelel azon kor felfogásának, amelyben játszódik. — *13. Ábrám* tulajdonképen nem hazudott, mert Sárái tényleg (unoka)huga volt (vö. 11, 29. jegyz.); nem is tette ki feleségét veszélynek, mert — a régi szentírásmagyarozók értelmezése szerint — bízott az Istenben, hogy az majd megmenti nejét. Egyébként az ószövetségi Szentírás eseményeit sohasem szabad az újszövetségi (keresztény)

hát, kérlek, hogy a húgom vagy, — hogy jó dolgom legyen miattad s lelkem életben maradjon kedvedért.

¹⁴Csakugyan, mikor Ábrám bement Egyiptomba, láták az egyiptomiak az asszonyon, hogy igen szép, ¹⁵és elbeszélék ezt a főemberek a fáraónak s dicséretgeték őt előtte. Erre az asszonyt elvivék a fáraó házába, ¹⁶Ábrámmal pedig jól bánának miatta s lőnek neki juhái, marhái és szamarai, rabszolgái meg rabszolgái, nőstény szamarai meg tevéi. ¹⁷Ám az Úr igen nagy csapásokkal sújtá a fáraót és házát Sáraí, Ábrám felesége miatt. ¹⁸Hivatá tehát a fáraó Ábrámot és mondá neki: Mi dolog ez, amit velem tetél? Miért nem mondtad meg, hogy a feleséged? ¹⁹Miért mondottad húgodnak, úgyhogy én elhoztam feleségül magamnak. Nos tehát itt a feleséged, vedd és menj! ²⁰Aztán embereket rendele a

fáraó Ábrám mellé s azok elkísérék őt s a feleségét meg mindenét, amije volt.

13. FEJEZET.

Ábrám visszatérése Kánaánba (Betelbe) s elválása Lóttól. — Isten neki igéri Kánaán földét. — Ábrám Hebronban.

¹Felméne tehát Egyiptomból Ábrám — ő s a felesége meg mindene, amije volt — és vele Lót a Délvidékre. ²Igen gazdag volt jószágban, aranyban és ezüstben.

³Aztán visszamene — ugyanazon az úton, amelyen lement — a Délvidékről Betelbe, egészen addig a helyig, hol azelőtt sátrát felütötte, Betel és Háí közé, ⁴annak az oltárnak a helyéig, amelyet azelőtt épített és ott segítségül hívá az Úr nevét.

⁵Ám Lótnak, ki Ábrámmal volt, szintén voltak juhnyájai, marhacsordái meg sátrai. ⁶Így nem bírta meg az a föld, hogy együtt lakjanak: oly sok jószá-

erkölcsi felfogás mérővesszejével mérnünk: az ószövetség erkölcsi világa úgy aránylik az újszövetségéhez, mint a gyermek világszemlélete a felnőtt emberéhez. — 17. Fáraó annyit jelent, mint magasbáz (vö. magas porta), s minden egyiptomi király közös címe volt, olyanféleképp, mint minálunk e szó: felség. Hogy ki volt a fáraó, nem tudjuk. — A fáraó háza a fáraó udvara, udvari emberei. — Isten csapásai a szentírásmagyarázók értelmezése szerint megakadályozták, hogy a fáraó Sáraíval visszaéljen; mikor aztán a fáraó s udvara kereste, mi lehet a rájuk zúduló csapások oka, rájöttek, hogy mindez Sáraí miatt éri őket. — Egykorú adatokból tudjuk, hogy a régi keleti királyok számára szánt nőket huzamosabb időn keresztül készítették elő a királyi nászra.

13. 1—4. Ábrám visszatérése Kánaánba. — 2. Ábrám gazdagsága a héber szöveg szerint: baromban, aranyban és ezüstben állott.

1—4. Ábrám visszatérése Betelbe. — 4. vö. 12, 8. jegyz.

guk volt ugyanis, hogy nem lakhattak együtt.⁷ Eből aztán veszekedés lőn Ábrám és Lót nyájainak pásztorai között, pedig abban az időben kánáneusok és ferezeusok laktak azon a földön.⁸ Mondá tehát Ábrám Lótnak: Kérlek, ne legyen veszekedés közöttem és közötted, pásztoraim és pásztoraid között: hiszen testvérek vagyunk!⁹ Itt van előtted ez az egész föld: válj el, kérlek, tőlem; ha te mégy balra, akkor én tartok jobbra, ha te akarsz jobbra, akkor én megyek balra.

¹⁰Felemelé tehát Lót a szemét és látá, hogy az egész Jordán - környék,

mindaddig, míg Szegorba érni — ekkor még nem forgatta fel az Úr Szodomát és Gomorrát, — mindenütt olyan bővizű, mint az Úr paradicsoma s mint Egyiptom.¹¹ Lót ezért a Jordán-környékét választá magának és keletre tére s így elválnak egymástól.¹² Ábrám Kánaán földén marada, Lót pedig a Jordán-környék városaiban telepedék meg és Szodomában lakozék.¹³ A szodoma-i emberek pedig igen gonoszak és felette bűnösök voltak az Úr előtt.

¹⁴És mondá az Úr Ábrámnak, azután, hogy Lót elvált tőle: Emeld fel szemedet s tekints arról a

5—9. *Ábrám békeszeretele.* — 7. *A kánáneusokról* l. 12, 6. jegyz. — *A ferezeusok* Bétel és Szichem közt lakó népség voltak. A Szentírás azért említi, hogy ekkor kánáneusok s ferezeusok laktak e vidéken, hogy a helyzet veszedelmességét hangsúlyozza. — 8. *Vö.* 11, 27. — 9. Ábrám — noha idősebb volt — szabad választást engedett Lótnak: válassza a föld azon részét, amelyiket akarja.

10—13. *Lót önző választása s elválása Ábrámtól.* — *A Környék* (Kikkár, vagy másutt: a Jordán-környék) a Jordán torkolata körül elterülő, az Ötvárosig (Pentapolis) húzódó, jelenleg (legalább is részben) a Holt-tenger által borított vidék tulajdonneve volt. Az Ötváros (*Szodoma, Gomorra, Szeboim, Adáma és Bála* vagy másképen *Szegor*) közül négy elpusztult (*vö.* 19. fej.), csupán csak *Szegor* maradt meg. A Szentírás tehát ezzel határozza meg a környék legdélibb pontját. Lehet azonban, hogy a héber szövegben *Szegor* (héberül: *Szoár*) helyett eredetileg *Szoán* állott. Utóbbi (másképen *Tánisz*) Egyiptomnak egyik híres, ősi városa volt és a Nilus bővizű vidékén feküdt. Ez esetben a szöveget így kell fordítanunk: . . . környékét, mely, mielőtt az Úr Szodomát és Gomorrát felforgatta, mindenütt oly bővizű volt, mint az Úr paradicsoma és mint Egyiptom, *Szoán* (*Tánisz*) vidékén. — Keleten drága kincs a víz, azért az Úr *paradicsoma*, melynek oly bőségesen volt vize (*vö.* 2, 10. s. jegyz.) s a jól csatornázott, bővizű *Egyiptom* a keleti ember minden álma. — 12. A héber szöveg szerint Lót (nem lakott benn Szodomában, hanem csak) Szodoma felé, Szodomáig állította fel sátrait. Később (*vö.* 19, 3.) azonban be is költözött a bűnös városba. — Lótöt önzése rossz helyre vitte: választásáért kétízben is meglakolt. (*Vö.* a 14. és a 19. fejezet elbeszélését.)

14—18. *Az Isten Ábrámnak igéri Kánaánt.* — Lót elválása az Isten terveit is szolgálta, mert ezáltal Ábrám még jobban elválasz-

helyről, ahol most vagy, északra meg délre, keletre és nyugatra: ¹⁵ezt az egész földet, amelyet látsz, néked s ivadéknak fogom adni örökre. ¹⁶És olyanná teszem ivadékat, mint amilyen a föld pora: ha van ember, ki meg tudja számlálni a föld porszemeit, ivadékat is meg tudja majd számlálni. ¹⁷Kelj fel s járd be ezt a földet, hosszában, szélteben, mert neked fogom adni. ¹⁸Felszedé tehát

Ábrám a sátrát s elméne s letelepedék Mámre völgye mellett, mely Hebronban vagyon s ott oltárt építe az Úrnak.

14. FEJEZET.

Lót lakóhelyét, a Jordán környékét elpusztítják az elámiták és szövetségeseik. — A fogságba esett Lótot Ábrám nagylelkűen megszabadítja. — Melkizedek hálaáldozata.

¹Történék pedig abban az időben, hogy Ámráfel, Sennaár királya és Áriók

tódott rokonságától (vö. 11, 31—32. jegyz.) s Kánaán kizárólagosan az ő utódainak öröksége lett. Az Isten ismét két dolgot ígér Ábrámnak: földet s bőséges ivadékat. Mindkét ígért Ábrám hitére épít: Ábrám maga e földből egy talpalatnyit sem nyer, csak *ivadéka* által lesz majd az az övé, — ivadéka pedig emberileg szölvá nem sok reménye lehetett: felesége meddő volt. (Vö. 11, 32. Csel. 7, 5.) — 18. A héber szöveg szerint Ábrám (az amorreus) *Mámre* terebintus ligeténél (1. 12, 6. jegyz.), Hebron mellett telepedett le. *Hebron* Kánaán déli részén, Jeruzsálemtől délre mintegy 34 km-re feküdt. Ma el-Chalilnak, azaz (Isten) Barát(ja, Ábrahám városá)nak nevezik. Régi (vö. IV. 13, 23.), sok viszontagságot látott város, melyet számos szentírási csemény megszentelt s temérdek monda magasztal.

14. 1—12. *Lót fogságba esik.* A Szentírásnak ez az elbeszélése egyfelől arra mutat reá, mint járta meg önző választásával (13, 12. s. jegyz.) Lót, másfelől pedig azt állítja elénk, hogy mily nagylelkű volt Ábrám. Mivel azonban ezen elbeszélés hátterében olyan nevek fordulnak elő, melyekkel (vagy hasonlókkal) a világi (profán) történelem adataiban is találkozunk, az eseménynek ezek a körülményei manapság a tudományos világ érdeklődésének gyújtópontjában állanak. A Szentírás *Ámráfelje, Sennaárnak* (= Babilóniának) királya, ugyanis nyelvtanilag legalább is igen hasonlít a híres Ámmurápi (Hámmurápi) nevéhez. Az is bizonyos, hogy Ámmurápi (őseihez hasonlóan) eleinte az *elámiták* (a Szuza körüli birodalom urainak) hűbérese volt, s ilyen minőségben szerepel a Szentírás ezen elbeszélésében is. Uralkodásának idejét (régében) 2133—2078 közé helyezték, az újabb kutatások szerint pedig — van vagy tízféle megállapítás — Kr. e. 1947—1905 közé teszik. Hogy tehát Ámmurápi és Ábrám kortársak voltak s a bibliai Ámráfel azonos Ámmurápival, egyáltalában nem lehetetlen; mivel azonban egyfelől Ábrám korát (vö. 11, 27. jegyz.), másfelől Ámmurápi uralkodásának idejét pontosan meghatározni nem tudjuk, minden mástól eltekintve, a tudományos kutatások mai fokán már csak ezért sem szabad e kérdésben a végső szót kimondanunk. — *Áriók* (az ékíratokban egy Eri-áku nevű királlyal is találkozunk) a héber szöveg szerint (nem *Pontus*, kisázsiai vidék, hanem) *Ellászár* = Larsza királya volt; Larsza Dél-Mezopotámiának egyik városkirálysága volt. Az *elámiták* a Tigristől

Pontus királya és Kodorláhomor, az elámiták királya meg Tádál, a nemzetek királya ²háborút indítottak Bára, Szodoma királya és Bersa, Gomorra királya és Sennááb, Ádáma királya és Semeber, Szeboim királya meg Bála — azaz Szegor — királya ellen. ³Utóbbiak mind az Erdős-völgyben gyűlének egybe, amely most a Sóstenger. ⁴Tizenkét eszten-

deig ugyanis szolgáltak Kodorláhomornak, de a tizenharmadik esztendőben elpártoltak tőle. ⁵A tizennegyedik esztendőben eljőve tehát Kodorláhomor meg a királyok, kik vele voltak és megverék a ráfeusokat Ástárót-Kárnáimban és a zuzeusokat velük, és az emeusokat Sáve-Kárjátáimban, ⁶és a horreusokat a Szeír-hegységben, egészen a Fárán-

keletre laktak. *Tádál* (a héber szöveg szerint: Tidal, eredetileg talán Tudgul vagy Tudchula) nem annyira a *nemzetek* (héberül *gójim*), mint inkább a *gúk* (= gutúk? hetiták?) királya volt. — 2. A megtámadott városok (l. 13, 10. jegyz.) a Holt-tenger déli részének helyén feküdtek; közülük négy, mint ismeretes — vö. 19, 19—28. —, elpusztult (elsüllyedt). (Vö. 19, 24. skk. jegyz.) Az öt király közül a Szentírás csak négynek a nevét említi; feltűnő, hogy jelentésük szerint e nevek többé-kevésbé szidalmazó jellegűek. — Az *Erdős-völgy* (a héber szöveg szerint: a Szidim-völgy) a *Sóstenger* (= a Holt-tenger) déli részeinek helyén feküdt. E tenger (ma: Bachr-Lút = Lót-tava) 394 méterrel mélyebben fekszik, mint a Földközi-tenger színe; semmiféle lefolyása sincsen, minek következtében vize csak párolgás útján vezetődik le, így a benne levő ásványi anyagok (só, mész, magnézium, keserűsítő) helyenkint a víz ötven százalékát is eléri. Vízében — az eddigi megállapítások szerint — semmiféle élőlény sincsen, partvidéke is sivár, terméketlen terület. Felső részének mélysége a 400 méterig is eléri, míg alsó (déli) része, hol valamikor az Erdős-völgy feküdt, mindössze 3—4 m mély. — 4. Hogy ez a vidék, a Földközi-tenger egész keleti partmelléke, Szíriától Egyiptomig (az ú. n. Amurru-föld) ezidőtájt valóban az elámitáknak hódolt, ékiratos feljegyzések is igazolják. — 5. A *ráfeusok* (refaim) a Jordántól keletre eső vidék északi részein laktak; a latin fordítás egyebütt (l. V. 2, 11. 20; 3, 11. s jegyz.) nevüket óriásoknak fordítja. *Ástárót-Kárnáim*, vagyis a Kétszarvú-Astarte (városa) a Jordántól keletre, kb. a Genezáreti tóval egy magasságban feküdt. Astarte eredetileg a hold, később a termékenység (pogány) istennője volt, kit a hold sarlóra gondolva, szarvakkal (később tehénnel) ábrázoltak. A ráfeusokhoz tartoztak (vö. Móz. V. 2, 10—20.) a zuzcusok és az emeusok is. A *zuzeusok* (héberül *zuzim* vagy *zámzummim*) a Jordántól keletre eső vidék közepe táján, a későbbi ammonita földön, a héber szöveg szerint Hámiban — Hám nevű városban — laktak. (A latin fordítás a Hámiban szót *velüknek* fordítja.) Az *emeusok* a zuzeusoktól délre, a későbbi moábita földön, *Sáve Kárjátáimban*, vagyis a Holt-tengertől keletre eső Kárjátáim (héberül Kirjátáim) nevű város síkságán (= *sáve*) laktak. A négy király tehát először végigvonult a Jordán és a Holt-tenger keleti vidékén. — 6. A *horreusok* (azaz: barlanglakók) *Szeír* hegyeinek, vagyis a Holt-tenger déli folytatását alkotó hegységnek lakói voltak; földük nyugati szélén volt a *fáráni*

síkságig, amely a pusztánál vagyon. ⁷Azután visszafordulának s elmenének a Misfát-forráshoz — azaz Kádeshez — s elpusztíták az ámálekíták egész földét meg az ámorreusokat, kik Ázsáson-Támárban lakoztak. ⁸Kivonula erre Szodoma királya, Gomorra királya, Ádáma királya, Szeboim királya, valamint Bála — azaz Szegor — királya és csatasorba álla az Erdős-völgyben ellenük, ⁹tudniillik Kodorláhomor, az elámiták királya, Tádál, a nemzetek királya, Ámráfel, Sennaár királya és Áriók, Pontus királya ellen : négy király öt ellen. ¹⁰Az Erdős-völgynek pedig sok aszfaltgödre volt. És megfutamodék a szodomain és a gomorrai király és beleesék ezekbe, a többiek pedig

felmenekülének a hegy-ségbe. ¹¹Erre azok elvívék Szodoma és Gomorra minden vagyonát s minden eleségét és elvonulának ; ¹²elvívék vagyónával együtt Lótot is, Ábrám testvérének fiát, ki Szodomában lakozott.

¹³De íme egy menekült hírül vivé ezt a héber Ábrámnak, aki *akkor* az ámorreus Mámbrenak, Eskol testvérének meg Áner testvérének völgyében lakozott ; ezek ugyanis szövetségben voltak Ábrámmal. ¹⁴Mikor ezt Ábrám meghallotta, azt tudniillik, hogy testvére, Lót fogságba esett, felsorakoztatá háromszáztizennyolc, nála született, ügyes rabszolgáját s utánuk méne Dánig. ¹⁵Majd elosztá embereit, éjtszaka rájuk ronta s megveré és kergeté őket

síkság (a héber szerint : El-Párán, vagyis a fáráni-terebintusfa, — vö. 12, 6. — nyilván egy magas terebintusfáról elnevezett hely), mely a *pusztánál*, vagyis a Sinai-félsziget keleti felét alkotó fáráni puszta kezdeténél feküdt. Ez volt az öt király útjának legdélibb pontja. — ⁷. Innen északkeletre tartottak s így jutottak el a *Misfát-forráshoz* (= En-Mispáthoz) ; ezt később *Kádesnek*, vagy *Kádes Barneának* hitták, s a fáráni puszta szélén feküdt. Tovább haladva északkelet felé, eljutnak az ámálekíták földére, mely Palesztina déli vidékén feküdt. — Ezek az *ámorreusok* a Holt-tenger nyugati vidékein tanyáztak ; *Ázsáson-Támár* ugyanis azonos a későbbi Engedi-vel, mely a (mai) Holt-tenger nyugati partvonalának kb. a közepén feküdt. — Ilyen módon tehát az elámiták most már egészen a Sziddim-völgy környékére, az Ötváros közelségébe jutottak. — E vidék, s így az *Erdős* (héberül : Sziddim) *völgy* is gazdagon termi a földi szurkot, az *aszfaltot*, mely *gödörökben* (forrásokban) szivárog a föld színére. — A királyok, legalább is Szodoma királya, úgy látszik, megmenekültek. (Vö. 17. v.)

¹³—¹⁶. *Ábrám kiszabadítja Lótot*. — ¹³. Itt fordul elő legelőször e szó : héber ; valószínűleg annyit jelent, mint (az Eufrátes folyón) túlról való. — A héber szöveg itt is azt mondja, hogy Ábrám az ámorreus *Mámre* terebintusainál lakozott. (Vö. 13, 18.) — ¹⁴. A rabszolgák vagy vásárlottak, vagy a háznál

egészen Hobáig, mely Damaskustól balra fekszik¹⁶ és visszahozá az egész vagyont és Lótot, a testvérét vagyonával együtt, valamint az asszonyokat meg a népet.

¹⁷Mikor aztán Kodorláhomor és a vele volt királyok megverése után visszafelé tartott, kiméne eléje Szodoma királya a Sáve-völgybe, vagyis a Király-völgybe,¹⁸Melkizedek, Sálem királya pedig kenyeret és bort hozta eléje, mert a fölséges Isten papja volt, és ¹⁹megáldá őt és mondá: Áldja meg Ábrámot a fölséges Isten,

ki az eget és földet teremtette²⁰ és áldott legyen a fölséges Isten, kinek segítségével kezdedben vannak ellenségeid. Erre ő tizedet ada neki mindentől.²¹Szodoma királya pedig ezt mondá Ábrámnak: Az embereket add ide nekem, a többit tartsd meg magadnak.²²Ő azonban felelé neki: Kezemet emelem az Úrhoz, a felséges Istenhez, akié az ég és a föld,²³hogy még egy szál fonalat vagy egy sarukötőt sem veszek el mindabból ami a tiéd, hogy azt ne mondjad: én tettem gazdaggá Ábrá-

születettek (régi rabszolgák utódai) voltak; utóbbiak természetesen megbízhatóbbak voltak. — Egy Dán nevű város feküdt Kánaán északi határán, a Libanon tövében. Mivel azonban ezt azelőtt Láisnak hitták, s csak Mózes halála után nevezték el Dánnak (vö. Bír. 18, 12.) vagy azt kell gondolnunk, hogy helyütt a szövegben eredetileg Láis állott s csak a későbbi másolás során, mikor Láist már Dánnak hívták, cserélődött fel a Láis név a hely későbbi nevével, vagy pedig valamely más ugyanilyen vagy hasonló nevű helységre kell gondolnunk. (Újabban egyesek a közelebb fekvő Dotánra gondolnak.) Hoba Damaskustól északra, Hebrontól kb. 300 km-re feküdt; mivel a keleti ember kelet felé néz, amikor tájékozódik, a Szentírásban itt is, egybeült is, balra annyit jelent, mint északra.

17—24. *Ábrám önzetlensége. Melkizedek.* — 17. Szodoma királya eléje megy Ábrámnak s a Sáve-völgyében, vagyis (a későbbi) Jeruzsálem határában köszönti őt. — 18. Ugyanide jön Melkizedek is, hogy üdvözlje az ő területén átvonuló győzedelmes Ábrámot. E szó Melkizedek (= igazság, jámborság királya) valószínűleg nem tulajdonnév, hanem a sálemi királyok címe volt. Sálem (= békesség) minden valószínűség szerint azonos a későbbi Jeruzsálemmel (= békesség városa). A keleti, amolyan törzsfőféle királyok, mint amilyen Szálem királya is volt, egyszerűen mind népük legfőbb papjai is voltak. Sálem királya a fölséges Isten (szó szerint: a legfőbb Isten) papja volt; e kifejezéssel a Szentírás az igaz Istent illeti. — A kenyeret és bort elsősorban hódolati adományként, Ábrámnak és seregének felüdítésére szánta; kétségtelen dolog azonban, hogy a lakomát megelőzőleg e kenyér s bor egy részét hálaáldozatul bemutatta az Úrnak. — 21. Papi tevékenységéért kapja Ábrámtól a tizedet is, vagyis a zsákmány tizedrészét. — Melkizedek személye [vö. Zsolt. 109 (110), 4; Zsid. 5, 6. 10; 7, 1—3.] előképe Krisztusnak, áldozata pedig (vö. Malak. 1, 11.) a szentmisének. — 23. Ábrám nem kíván

mot, — ²⁴kivéve azt, amit a legények megettek meg a velem jött embereknek, Ánernek, Eskolnak meg Mámbrénak a részét: azok kapják meg részüket.

15. FEJEZET.

Isten fiút ígér Ábrámnak és ígértét szövetséggel erősíti.

¹Ezek megtörténte után pedig lőn az Úr beszéde Ábrámhoz látomásban, mondván: Ne félj, Ábrám, én vagyok oltalmazód s igen nagy jutalmad. ²Mondá erre Ábrám: Uram, Isten, mit adhatnál nekem? Gyermektelenül költözöm én el s házam gondviselőjének fia — ez a damaszki Eliezer. ³Majd hozzátevé Ábrám: Nekem nem adtál gyermeket: s íme

házam rabszolgaszülötte lesz az örökösöm. ⁴Legott lőn erre az Úr beszéde hozzá, mondván: Nem az lesz az örökösöd, hanem aki a te ágyékdoból származik, az lesz a te örökösöd. ⁵Majd kivezeté a szabadba és mondá neki: Nézz fel az égre s számláld meg a csillagokat, ha tudod. És mondá neki: Ép így lesz az ivadékod. ⁶Hitt Ábrám az Úrnak s ez igazságul tudaték be neki.

⁷Mondá erre az Úr neki: Én vagyok az Úr, ki kihoztalak Kaldeus-Úrból, hogy neked adjam ezt a földet birtokul. ⁸Ám ő mondá: Uram Isten, miről tudhatnám meg, hogy birtokom leszen? ⁹Felelvén erre az Úr, mondá: Hozz ne-

osztolni a (visszaszerzett) zsákmányból, — 24. — csak a legények (= a rabszolgái) által elfogyasztott eleség megtérítését és a szövetségeseinek járó rész megadását kívánja.

15. 1—6. Isten fiút ígér Ábrámnak. — 1. Ábrámnak engedelmes-ségéért, mellyel otthagya szülőföldjét, oltalmat s jutalmat ígér az Isten: ő lesz az ő oltalmazója (a héber szöveg szerint: pajzsa) s bőkezű jutalmazója. — 2. Ábrám szomorúan mondja, minék neki a (földi) jutalom, hisz gyermeke nincs, s így az ügyis csak szolgáljára, idegen emberre szállna. — A vers második részének szövege s szószerinti értelme bizonytalan; a héber szöveget újabban így fordítják: s az én házam gondviselője (mások szerint: örököse) — nem az én tulajdon fiam lesz, hanem — ez a damaszki Eliezer. Eliezer nevét a Szentírás egyebütt sehol sem említi, bár a 24. fejezetnek ő a főhőse. — Keleten a gyermektelenség szűgyen- s csapás-számba ment. — 4—5. Erre az Isten fiúgyermeket ígér Ábrámnak, s oly megszámlálhatatlan ivadékot, mint amilyen megszámlálhatatlanok a csillagok. Utóbbi kifejezést csak képes (nem szó-szerinti) értelemben kell vennünk. — 6. Ábrám, noha ő maga öreg, felesége pedig meddő volt, minden emberi remény ellenére hitt az Úr szavának, ami igazságul, azaz [az igazság (= megigazultság) állapotában szerzett] érdemül tudaték be neki. (Vö. Róm. 4, 18—25.) Ábrám egész élettörténete mutatja, hogy e hite temérdek jó cselekedetének volt forrása.

7—20. Isten szövetsége Ábrámmal. (Másnap) Isten szövetség által (szerződésileg) kötelezi magát arra, hogy Kánaán földét Ábrámnak s utódainak adja. — 9. (A kaldeusok között) a szerző-

kem egy háromesztendős üszőt, egy háromesztendős kecskét s egy háromesztendős kost, továbbá egy gerlét meg egy galambot.

¹⁰Erre ő elhozá mindezeket s középen ketté vágá őket s leraká a két darabot egymás ellenébe; a madarakat azonban nem vágá ketté. ¹¹És ragadozó madarak szállának a húsokra, de Ábrám elűzé őket. ¹²Mikor aztán a nap leszállóban volt, mély álom fogá el Ábrámot s nagy rettegés és sötétség szálla reá ¹³és mondaték neki: Tudd meg előre,

hogyan ivadékok idegenként olyan földön leszen, amely nem az övé és szolgaságra vetik és sanyargatják őket négyszáz esztendeig. ¹⁴Ám a népet, melynek szolgálni fognak, én majd megítélem s aztán kijönnek *onnan* nagy vagyonnal. ¹⁵Te azonban békeségben mégy el atyáidhoz és jó vénségben fognak eltemetni. ¹⁶A negyedik nemzedékben térnek vissza ugyanis ide *utódaid*, mert mindezideig nem telt még be az ámorreusok gonoszsága. — ¹⁷Mikor pedig a nap lenyugodott,

déskötés formája abból állott, hogy a szerződő felek az Istennek áldozott állatok tetemeiből véres utcát alkottak s azon keresztül mentek: így történnék velük, mint ezekkel az állatokkal, ha meg nem tartják a szerződést. Isten is ezen formák között köti meg a szövetséget Ábrámmal. — 10. Ábrám elkészíti a véres utcát. — 11. A húsokra szálló, de elhessegetett *dögmadarak* azt jelképezik, hogy Ábrám utódaira szenvedések várnak, de e szenvedések Ábrám érdemei és a neki adott isteni ígéretek folytán meg fognak szűnni; ugyanezt — 12. — az Isten alkonyatkor *mély álom* (elragadtatás, exstasis, vö. 2, 21.) kíséretében szavakban is közli Ábrámmal. — 13. Az *idegen föld* minden valószínűség szerint Egyiptom; a *négyszáz esztendő* kb. ugyanazt az időt akarja kifejezni, mint a 16. versben említett négy nemzedék. (L. ott.) — 14. Egyiptomot — Ábrám utódainak sanyargatásáért — az Isten *meg fogja ítélni*, azaz büntetni (10 csapás, I. Móz. II. 7—13.) s akkor Ábrám utódai kivonulnak *onnan*. — 15. Mindezt Ábrám azonban nem éri meg, őt békeségben, *jó* (= nyugodt, vagy: magas kort érő) *vénség* után fogják eltemetni. Mivel Ábrámot nem temették atyáinak (Úrban és Háránban levő) sírjába, e kifejezés, *elmégy* (= megértés) *atyáidhoz* (= őseidhez) a lélek halhatatlanságát, a túlvilági életet feltételezi. — 16. A négy nemzedék kb. 400 esztendőt jelent. Honnan kell azonban számítani ezt a négyszáz esztendőt, illetve ezt a negyedik nemzedéket, felelte vitás. A héber szöveg és a latin fordítás ezt az időt az izraelitáknak Egyiptomba való költözésétől számítja és az izraeliták Egyiptomban való tartózkodását (négyszáz, pontosabban) négyszázharminc esztendőre teszi (vö. Móz. II. 12, 40.). A görög fordítás ez ígért elhangzásától számlál, s mivel ettől az izraelitáknak Egyiptomba való költözéséig 215 esztendő mult el, az izraelitáknak Egyiptomban való tartózkodását csak 430—215 = 215 esztendőre teszi. E kérdésben a döntő szót kimondani nem lehet. (Vö. 46, 34. jegyz.) *Ide*, Kánaán földére; addigra ugyanis az *ámorreusok* (= Kánaán lakói) megérnek az ítéletre (= büntetésre) s akkor az Isten elveszi tőlük földüket (Kánaánt) s odaadja Ábrám utódainak. — 17. Este

sűrű sötétség lőn s megjelenék egy füstölgő kemence meg egy tüzes fáklya s átvonula ama húsdarabok között. ¹⁸Ezen a napon kötött az Úr szövetséget Ábrámmal, mondván: Ivadékodnak adom majd e földet, Egyiptom folyójától egész a nagy folyóig, az Eufrátesig, ¹⁹a kineusokat, a kenezeusokat, a kedmoneusokat, ²⁰a heteusokat meg a ferezeusokat, valamint a ráfeusokat, az ámorreusokat, a kánáneusokat, a gerge-

zeusokat és a jebuzeusokat.

16. FEJEZET.

A kishitű Sárail nőül adja Ábrámnak Ágárt, de az Isten közli Ágárral, hogy fiát elválasztja a választott néptől. — Ágár fiának, Izmaelnek, születése.

¹Tehát Sárail, Ábrám felesége nem szült gyermeket. Volt neki azonban egy egyiptomi rabszolganője, névszerint Ágár. ²Mondá tehát férjének: Ime, az én *méhemet* bezárta az Úr, hogy ne szüljek; menj be rabszolgálmhoz, hátha

azután át is megy az Isten, mint szerződő fél, az állatok tetemei között; jelképe egy *füstölgő kemence és egy tüzes fáklya*, vagyis egy áttüzesedett, felül lángoló sütökemence. (A sütökemence többekévesebbé alacsony, henger- vagy korsóalakú alkotmány volt; alul befűtötték, tetején kicsapott a láng; a sütést áttüzesedett külső falain eszközölték. Isten jelképe tehát lényegileg itt sem más, mint később a pusztaban, a tüzes felhőoszlop, — csak a kifejezések s a hasonlat különbözik.) — Figyelemreméltó az a rendkívüli finomság, mely ezt az egész elbeszélést átlengi s az ószövetségi Szentírás egyik legmélyebb részévé teszi. — A húsdarabok között csak az Isten megy át — Ábrám nem —, mert e szerződés kegyen, nem jogon alapszik. — ¹⁸. A szövetség (a szerződés) tárgya az volt, hogy az Isten Ábrám ivadékának adja *Kánaán földét Egyiptom folyamától* (némelyek szerint: a Nilus, mások szerint: a Vádi el-Aris, egy kis patak Kánaán déli határán) az *Eufrátesig*. (Vö. 2, 14. jegyz.) Salamon király idejében e terület nagyjából tényleg az izraeliták kezén volt. — ^{19—20}. Azokat a népeket sorolja fel, melyek Kánaán földének elfoglalása által elvesztik földüket és létüket. A *kineusok* (héberül: keniták) ősi, kánaáni népség voltak, a Holt-tenger nyugati vidékein tanyáztak. (Ugyanígy hívták a mádiánita Hobáb utódait is, még pedig ügylátszik azért, mert az ősi kineusok területét kapták birtokul.) A *kenezeusok* (héberül: kenizziták) és a *kedmoneusok* (héberül: kadmoniták) valószínűleg Kánaán déli részeit lakták. — A *heteusok* (héberül: chittiták) Hebron körül tanyáztak; a *ferezeusok* (héberül: perizziták) falvai főképp Betel és Szichem körül feküdtek; a *ráfeusok* (1. 14, 5. jegyz.) s törzseik a Jordántól és a Holt-tengertől keletre eső vidéket bírták; az *ámorreusok* főképp Hebron és a Holt-tenger között, a hegyekben lakoztak; a *kánáneusok* (vö. 12, 6. jegyz.) a Jordán nyugati vidékeit lakták; a *gergezeusok* (héberül: gírgásíták) a Földközi-tenger és a Jordán között laktak; a *jebuzeusoknak* Jeruzsálem területén volt erős várak.

^{16. 1—4}. *Sára feleségül adja Ábrámnak Ágárt*. — ¹. Ábrám hitt, (15, 6.), de Sára nem remélt, azért adja férjének (mellék-) feleségül Ágárt (Hágárt), kit nyilván *egyiptomi* tartózkodásuk alkalmával szereztek. (Vö. 12, 16.) — ². A rabszolganő gyermeke a régi Keleten

legalább az ő révén nyerek gyermeket. És hogy az kérésének engedett, ³vevé Ágárt, egyiptomi rabszolgánőjét, tíz esztendővel azután, hogy Kánaán földén megtelepedtek s feleségül adá a férjének ⁴s az beméne hozzá. Mikor azonban Ágár látta, hogy ő fogant, lenézé asszonyát.

⁵Mondá erre Sári Ábrámnak : Igaztalanul jársz el velem : én adtam öledbe rabszolgáomat, s az, mióta látja, hogy ő fogant, lenéz engem : ítéljen az Úr közöttem és közötted ! ⁶Felelé néki Ábrám, mondván : Ime, kezedben van rabszolgád, tégy vele, ahogy tetszik. Erre Sári

úgy megsanyargatta, hogy az megszökött. ⁷Mikor így az Úr angyala a pusztában találta, annál a vízforrásnál, mely a Súr felé vivő úton van, a pusztában, — ⁸mondá néki : Ágár, Sári rabszolgálója, honnan jössz és hová mégy? Az felelé : Sári, az asszonyom, színe elől szököm. ⁹Mondá erre néki az Úr angyala : Térj vissza asszonyodhoz s alázd meg keze alatt magad. ¹⁰Majd pedig mondá : Akkora sokaságra sokasítom ivadékodat, hogy sokasága miatt meg sem számlálhatni. ¹¹Aztán pedig mondá : Ime, fogantál s fiút fogsz szülni. Nevezd el majd Izmaelnek, mint-

bizonyos értelemben mindig a rabszolgánő tulajdonosa gyermekének számított; egyébként az örökbefogadást (az adoptálást) is ismerték s rendszeren úgy eszközölték, hogy az örökbefogadó a gyermeket a térdére emelte, mintegy azt fejezve ki vele, hogy e gyermek olyan, mintha tőle származott volna. — 3. E dologgal sem Ábrám, sem Sára nem vétkezett: akkoriban a többnejűséget az Isten elnézte, mert arra az emberiség szaporítása végett szükség volt, s e tettet nem az érzékiség, hanem az ivadék vágya sugalta.

5—14. Ágár szökése és visszatérte. — 5. A házasság által Ágár (bár Sára tulajdona maradt) bizonyos mértékig függetlenné vált Sárától s így az Ábrám engedelme nélkül meg nem fenýthette. Sára keserű szemrehányást tesz Ábrámnak. (A héber szöveg így is fordítható: Te vagy az oka az én bántódásomnak, — t. i. mert hagyod azt.) — 6. Erre Ábrám kijelenti, hogy Ágár Sári kezében, azaz hatalmában van, tehet vele amit akar. — 7. Sári sanyargatására Ágár vissza akar szökni Egyiptomba, ahová való; útja a Kánaántól délnyugatra eső pusztában forrásról-forrásra vezet a Súr, vagyis Egyiptom északkeleti határerődítményei s az azok előtt elterülő pusztá felé. — Itt az egyik forrásnál szól hozzá az Úr angyala; ez utóbbi kifejezés itt (s a Szentírás első könyveiben egyebütt is) háromféleképen érthető: jelentheti vagy az Úrnak egyik angyalát (szó szerint: küldöttét), vagy — legvalószínűben — magát az Urat, vagy — a szentatyák szerint — az Isten fiát, a Fiúistent; — a kifejezés mindig csak az isteni jelenéséknél fordul elő, s az Isten fensége iránti félelem s tisztelet kifejezője. — 9. Az Úr angyala rendkívüli finomsággal azt adja Ágár tudtára, hogy bele kell törődnie az Isten rendelésébe — 10. — mert bár fiából nagy sokaság származik, — 11. — Izmael (a héberben jisma = hall, El = az Isten), mégsem lesz a választott nép törzsatyja, sőt —

hogy meghallotta az Úr sanyargatásodat. ¹²Szilaj ember lesz az: keze mindenki ellen s mindenki keze ő ellene leszen, s valamennyi testvérével átellenben üti fel majd sátrait. ¹³Erre ő az Úrnak, aki vele beszélt, ezt a nevet adá: Te Isten, aki láttál engem; azt mondá ugyanis: Valóban itt tekintetem. Az után, aki látott engem. ¹⁴Épen azért a kútnak ezt a nevet adá: Annak a kútja, aki él és látott en-

gem; Kádes és Bárád között vagyon.

¹⁵Szüle is fiút Ágár Ábrámnak s ez azt elnevezte Izmaelnek. ¹⁶Nyolcvanhat esztendő volt Ábrám, mikor Ágár neki Izmaelt szülte.

17. FEJEZET.

Isten megújítja szövetségét Ábrámmal. — A körülmetélkedés. — Sára lesz az ígéret fiának az anyja.

¹Mikor pedig kilencvenkilencesztendő lett, meg-

12. — elválasztja őt az Isten Ábrám ivadékától: *szilaj* (a héber szöveg szerint: vadszamár természetű) emberként, mindenkivel harcban, *testvérei országával átellenben*, az ígéret földén kívül, künn a pusztában fog lakni. (Vö. 25, 18.) Izmaeltől származtak a pusztát járó kóbor arabok, kiknek valóban pompás képük a vadszamár. — 13—14. E versek szövege és értelme bizonytalan. Elsősorban kétségkívül az jut bennük kifejezésre, hogy Ágár felismeri, hogy az Isten beszélt vele. Ezért — a latin fordítás értelme szerint — azon való örömeiben, hogy ott látta — szószerint — az Isten hátát (= végtelen fenségének emberhez szabott, parányi megnyilatkozását) elnevezi az Istent őt-látó Istennek, a kutat pedig az Élő és őt-látó Isten kútjának. — A héber szövegben azonban úgy látszik arról a néphitről van szó — mellyel az ószövetségi Szentírásban oly sokszor találkozunk —, hogy aki az Istent látta, annak (a rémülettől) meg kell halnia. Mikor tehát Ágár megérti, hogy az Úr anygala beszélt vele, megijed; mikor azonban látja, hogy baja nem esett, elnevezi az Istent látása Istenének, vagyis Annak, akit látott, anélkül, hogy meghalt volna. Azt mondja ugyanis: nemde valóban láttam. Az után, aki engem látott, — vagyis: bár láttam az Istent, élek. Épen azért elnevezi a kutat Élve való látásom (?) kútjának (héberül: Beer-lácháj-rói-nak). — *Kádesről* l. 14, 7. jegyz. *Bárád* Kádes vidékén feküdt. Bersábétől délre, kb. 90 km-re máig is Ágár kútjának hívják egy forrást.

15—16. *Izmael születése.* — 16. E vers némi nehézséget okoz. Azt olvassuk ugyanis (l. 21, 14—21.), hogy Izmaelt a 14 évvel később született Izsákkal való ingerkedése miatt anyjával elűzik; akkor tehát Izmaelnek legalább 17 évesnek kellett lennie; ámde elűzetésének története szemmel láthatólag (sokkal) fiatalabbnak tétélezi fel. Említettük azonban, hogy a Szentírás ma rendelkezésünkre álló adataiból a pontos időrendi vonatkozásokat megállapítani sokhelyütt alig lehetséges.

17. 1—8. *Isten szövetségi ígéretei.* Isten megerősíti azt a szövetséget (szerződést), melyet Ábrámmal kötött (vö. 15. fejezet). A szövetség lényege az, hogy Isten mintegy szerződésileg kötelezi magát arra, hogy Ábrám utódai az ő (különösképen oltalmazott, választott) népe lesznek, Ábrám (s utódai) pedig a körülmetélkedés szertartása által magukat egészen az Úr népévé teszik, s csak az Urat tekintik Istenüknek. — 1. Isten itt magát *Minden-*

jelenék néki az Úr és mondá neki: Én vagyok a Mindenható Isten: járj előttem s légy tökéletes, ²és én szövetséget létesíték közöttem és közötted s felette megsokasítalak. ³Ábrám arcra borula. ⁴Mondá neki továbbá az Isten: Ami engem illet, az a szövetségem véled, hogy sok nemzetnek atyja léssz. ⁵Ne is legyen többé Ábrám a neved, hanem Ábrahámnak hívjanak, mivel sok nemzet atyjává rendelték. ⁶És felette megsaporítalak és nemzetekké teszek s királyok származnak majd tőled. ⁷És azt a szövetséget kötöm közöttem és közötted meg utódaid között, nemzedékről-nemzedékre örök szövetségül, hogy Istened leszek néked és *Istene* utódaidnak. ⁸És neked s ivadékodnak adom majd e földet, hol most idegenként tartózkodol,

Kánaánnak egész földét örökös birtokul s Istenük leszek nékik.

⁹Majd mondá az Isten Ábrahámnak: Épen azért te is tartsd meg szövetségemet, *te* és utódaid, nemzedékről-nemzedékre. ¹⁰Ez a szövetségem közöttem és közöttetek meg utódaid között, melyet meg kell tartanotok: metélkedjék körül közöttetek mindenki, ki férfi nemen vagyon, ¹¹metéljétek körül fitymátok húsát, hogy az legyen a jele a szövetségnek közöttem és közöttetek. ¹²Nyolcnapos csecsemőkorában metéltessék körül közöttetek mindenki, ki férfi nemen vagyon, nemzedékről-nemzedékre: a rabszolga is metéltessék körül akkor is, ha nálatok született, akkor is, ha vásárolt és nem a ti törzsetökből való, ¹³s legyen szövetségem testeken örök

ható Istennek (El-Sáddáj) nevezi, mintegy annak biztosítékául, hogy amit ígér, meg is teheti; itt is, mint 13, 14.-ben teszi, két dolgot ígér: nagyszámú utódot s termékeny országot. — 5. Ábrám neve jelentése szerint kb. fenséges atyát jelent; ezt a nevet Isten, minthogy Ábrámot (a héber szöveg szerint) népek sokaságának atyjává teszi, Ábrahámra változtatja, ami (inkább hangzása, mint értelme szerint) kb. annyit jelent, mint sokaság atyja (= héberül: áb-hámon).

9—14. Ábrahám szövetségi kötelessége az, hogy ő s utócai Isten népének vallják magukat. Ennek a szövetségnek emlékeztető s figyelmeztető jele a *körülmetélkedés*. A testnek ezen megcsönkítése egyben félreérthetetlenül kifejezte azt a tényt is, hogy Ábrahám (s utócai) nem a test erőiből sokasodnak nemzetté, hanem azért, mert az Isten kiválasztotta őket arra, hogy belőlük s általuk származzék a Messiás. E szertartás tehát az izraelitáknál kizárólag vallási (nem egészségi) jellegű; épen azért egészen alárendelt jelentőségű az a kérdés, hogy ismerték-e, s ha igen, miért fogantostították azt egyéb keleti népek. — 12. vö. Móz. I. 14, 14. jegyz. — 13. Az ószövetségi Szentírás számos helyén e szó örök csak igen hosszú időtartamot jelent; a körülmetélkedés kötelessége sem

szövetségül. ¹⁴Az a férfi személy, kinek fitymája húsát körül nem metélik, az a lélek irtassék ki népéből, mert megtörte szövetségemet.

¹⁵Majd mondá az Isten Ábrahámnak: Sárait, a feleségedet, ne Sárainak hídd, hanem Sárának, ¹⁶mert megáldom s tőle adom néked azt a fiút, akit majd megáldok, hogy nemzetekké legyen s népek királyai származzanak tőle. ¹⁷Arcára borula Ábrahám és nevéte, mert azt gondolta magában: Százestendős embernek fog fia születni s a kilencvenestendős Sára fog szülni? ¹⁸Mondá tehát az Istennek: Csak Izmael maradjon életben előtted! ¹⁹Mondá erre az Isten Ábrahámnak: Igen, Sára, a

feleséged, fog fiút szülni néked, nevezd el tehát majd Izsáknak s én fenntartom szövetségemet vele és utódaival örök szövetségül. ²⁰Izmaelre vonatkozólag is meghallgattalak: íme megáldom és megsaporítom és felette megsokasítom: tizenkét fejedelmet nemz és nagy néppé teszem. ²¹Ám szövetségemet Izsáknak tartom fenn, kit Sára szül majd néked, esztendőre ilyenkor. ²²Mikor aztán véget ért a beszéd, melyet vele folytatott, felméne az Isten Ábrahámtól.

²³Vevé ekkor Ábrahám Izmaelt, a fiát s házának valamennyi nála született és valamennyi vásárolt rabszolgáját, mindenkít, ki férfinemen volt egész háza népe közül, s mindjárt aznap körülme-

szólt (a szó szoros értelmében) örökre, hanem csak addigra, míg a zsidó nép különleges helyzete meg nem szűnt, s a körülmetélkedés helyét el nem foglalta az általa jelképezett keresztség, mely örök jele az egész világot az Isten gyermekévé szentelő újszövetségnek. — 14. A népből való kiirtás büntetését a Szentírás számos helyen emlegeti; nem tudjuk azonban biztosan, hogy e szó minden esetben a halálbüntetést jelentette-e, vagy csupán — ami valószínűbbnek látszik — annak kijelentését, hogy az illető vétkes mulasztása által kiközösítette önmagát az isteni szövetség (természetes és természetfeletti) javaiból.

15—22. *Sárai lesz az ígért fiának az anyja.* Isten ígérete ezáltal egy fokkal ismét határozottabbá válik: Sáraitól fog születni Ábrahám tulajdonképeni fia. Épen ezért *Sárai* (= az én fejedelem-nóm) neve általánosabb értelmezést nyer: *Sárának*, fejedelem-nőnek hívassék ezentúl. A következő részek szépségei a héber szavak szótnai jelentésén alapszanak: Ábrahám hitt ugyan az Úrnak, de korára gondolva (csodálkozó örömeben) elneveti magát (héberül: jiszchá) s csak azt kéri Istentől, hogy Izmael maradjon életben. — 19. Ezért fiát Izsáknak (héberül: Jiszcháknak) kell elneveznie. — 20. Izmaelre vonatkozólag pedig meghallgatja (héberül: jisma) őt az Isten (héberül: El).

23—27. *Ábrahám és házanépe körülmetélkedik.* — 23. Ábrahám engedelmessége bámulatos: mindjárt aznap végrehajtja az isteni parancsot.

télé fitymájuk húsát, miként az Isten megparancsolta néki. ²⁴Kilencvenkilencesztendő volt Ábrahám, amikor körülmetélte fitymája húsát, ²⁵Izmael, a fia, pedig tizenharmadik esztendejét töltötte be, amikor körülmetélkedett. ²⁶Ugyanaznap metélkedék körül Ábrahám meg Izmael, a fia, ²⁷és házának minden férfija, mind a nála született, mind a pénzen vásárolt és másutt született rabszolga, vele együtt metélkedék körül.

18. FEJEZET.

Az Úr megjelenik Ábrahámnak Hebronban, megfeddi Sára kishitűségét s közli Szodoma és környéke pusztulását. — Ábrahám könyörgése Szodomáért.

¹Majd megjelenék néki az Úr Mámbré völgyében, mikor a nap legforróbb szakán épen sátra nyílásában üldögélt. ²Amint ugyanis felemelte szemét, eléje tűnék három fér-

fiú, ki ott álldogált közelében. Mikor meglátta őket, eléjük szalada sátra ajtajából, földig borula előttük, ³és mondá: Uram, ha kegyelmet találtam szemed előtt, ne haladj el szolgálód mellett, ⁴hanem hadd hozzak egy kis vizet és mossátok meg lábaitokat s pihenjete le a fa alatt. ⁵Teszek majd elétek egy falat kenyeret, hogy felüdítsétek magatokat, aztán tovább mehettek, hiszen azért kerültetek szolgálók felé. Azok mondák: Tégy, ahogy szóltál. ⁶Besiete Ábrahám a sátorba Sárahoz és mondá néki: Siess, keverj be három véka lisztlángot s készíts hamuban sült lepényt. ⁷Ő maga meg elfuta a csordához s hozza onnan egy fiatal borjút a javából s odaadá a legénynek, s az sietve elkészíté. ⁸Aztán vevé a vaját meg a tejet és a borjút, amelyet készítettett és

18. 1—8. *Ábrahám vendégszeretete.* Isten a kishitű Sárának is tudtára akarja adni, hogy fia fog születni. Megjelenik tehát Ábrahámnak *Mámbré völgyében* (a héber szerint: Mámre terebintus liánjében, l. 12. jegyz.), *délben*, amikor a legtikkasztóbb a hőség s a keleti ember odahaza van, — 2. — két angyalával, utas képében Keleten nagyjelentőségű dolog s erényszámba megy a szíves vendéglátás (vö.: utasoknak szállást adni): ime Ábrahám ezt az erényt is gyakorolja. — 4. Sarut a keleti ember csak az úton hordott; ha megpihent vagy betért valahova, levetette s *lábát* az út porától *megmosta*; a szíves vendéglátás megkövetelte, hogy a gazda ehhez *vizet* hozasson. (Vö. Luk. 7, 44. Tim. I. 5, 10.) — 6. A szíves vendéglátáshoz tartozott az is, hogy a gazda sok eledelt szolgáltatott fel; ezért süttet Ábrahám is három *véka* (= 3 × 12·15 liter = 36·45 liter) *lisztlángból* (= finom lisztből) lepényt. A tésztát forró kövekre helyezték s forró *hamuval* fedték be, s így sütötték ki. — 8. *Vaj* helyett a héber szöveg megfelelő szavát sokan inkább tejszínre, tejfelle vagy aludtjéjre értelmezik. A keleti ember ma is *áll*, míg vendégei esznek.

eléljük tevé, ő maga pedig odaáll a mellük a fa alá.

⁹Azok, miután ettek, mondták neki: Hol van Sára, a feleséged? Ő felelé: Itt, benn a sátorban.¹⁰Erre Ő azt mondá neki: Esztendő fordultán, ilyen időtájban, visszatérek hozzád s fia lesz Sárának, a feleségednek. Amint ezt Sára a sátor ajtaja mögött meghallotta, nevette.¹¹Öregek voltak ugyanis mindketten s élemedett korúak, s megszűntek Sárának megjönni az asszonyi dolgok.

¹²Nevete tehát magában, mondván: Miután megöregedtem s az uram is vén, adhatom-e magamat gyönyörködésre? ¹³Mondá erre az Úr Ábrahámnak: Miért nevetett Sára, mondván: Szülhetnék-e én igazán vén asszony létemre? ¹⁴Vajjon nehéz-e valami az Istennek? Amint megmondottam, esztendő fordultán, ilyen időtájban, visszatérek hozzád s fia leszen Sárának. ¹⁵Tagadá Sára, mondván: Nem nevettem! — mert félelmé-

ben megrettent. De az Úr mondá: Nem úgy van az, bizony hogy nevetél!

¹⁶Mikor aztán felkeltek onnan a férfiak, Szodoma felé fordíták szemüket; Ábrahám is velük méne, hogy elkísérje őket.¹⁷Mondá ekkor az Úr: Eltitkoljam-e Ábrahám előtt, amit tenni akarok? ¹⁸Hiszen ő nagy s igen hatalmas nemzetté leszen s benne nyer áldást a föld minden nemzete, ¹⁹mert tudom, hogy megparancsolja fiainak és házanépe utódainak, hogy tartsák meg az Úr útját s cselekedjenek a jog és az igazság szerint, hogy teljesítse az Úr Ábrahámért mindazt, amit mondott neki. ²⁰Mondá tehát az Úr: Szodoma és Gomorra kiáltása megsokasodott s igen súlyossá lett bűnük.²¹Lemegyek és megnézem, vajjon teljesen a hozzám szállt kiáltás szerint cselekedtek-e vagy sem, — hadd tudjam! ²²Erre azok elfordulának onnan s lemenének Szodomába. Ábrahám azon-

9—15. Isten közli Sárával, hogy fia fog születni. — 10. Esztendő fordultán: szó szerinti élet idején, vagyis (körülbelül) annyi idő múltán, amennyi a magzat életrejöttéhez szükséges. — Sára nevet (héberül: tiszchák), miért is fiát Izsáknak (héberül Jiszchának) hívják.

16—23. Az Ötváros veszedelme. — 16. Mámbré terebintus ligetétől (vö. 12, 6. jegyz.) délkeletre feküdt az Ötváros (Szodoma, Gomorra, Szeboim, Adáma és Bála), melyet itt Szodoma névvel foglal össze a Szentírás. — A vendégeket — akár csak ma — illett elkísérni, azért megy tehát velük Ábrahám. — 20. Szodomának és környékének bűne az égbe kiáltott bosszúért. (Égbekiáltó bűn.) — 21. Isten, emberileg szólva, kijelenti, hogy megnézi, utolsó próbára teszi Szodoma népét: ha betelt a mérték, elpusztítja a várost és vidékét. — 22. Ezért elküldi a vele levő két fér-

ban továbbra is az Úr előtt maradt ²³és eléje járula és mondá: Hát elpusztítsz igazat, gonoszat egyaránt? ²⁴Ha ötven igaz van abban a városban, azok is elpusztulnak s nem kegyelmezel meg annak a helynek az ötven igazért, ha van benne? ²⁵Távol legyen tőled, hogy ilyes dolgot cselekedjél s megölj igazat, gonoszat egyaránt, s úgy járjon az igaz, mint a gonosz! Nem illő az Tehozzád: ki ítél az egész földet, ilyen igazságot nem szolgáltatasz! ²⁶Mondá erre az Úr néki: Ha találok Szodoma városában ötven igazat, — megkegyelmezek érettük az egész helynek. ²⁷Felelvén erre Ábrahám, mondá: Ha már egyszer elkezdetem, hadd szóljak Uramhoz, noha por és hamu vagyok. ²⁸Hátha öt híja lesz az ötven igaznak? Negyvenötért már eltörlőd az egész várost? Erre Ő azt mondá: Nem törlöm el, ha találok ott negyvenötöt. ²⁹Erre ismét szóla Hozzá: Hátha negyven akad ott, mit csinálsz?

Ő azt mondá: Nem suttom a negyvenért. ³⁰Kérlek, — mondá, — ne haragudjál, Uram, hogy szólok: Hátha harminc akad ott? Felelé: Nem teszem meg, ha találok ott harmincat. ³¹Ha már egyszer elkezdetem, — mondá, — hadd szóljak Uramhoz: Hátha húsz akad ott? Mondá: Nem pusztítom el a húszért. ³²Könyörgök, — mondá, — ne haragudjál, Uram, hogy mégegyszer szólok: hátha tíz akad ott? Erre ő azt mondá: Nem törlöm el a tízért. ³³És elméne az Úr, mikor befejezte Ábrahámmal a beszédet, az pedig visszatérel lakóhelyére.

19. FEJEZET.

Szodoma erkölcstelensége. — Lót Szegorba menekül. — Szodoma és környéke elpusztul. — Lót leányainak vétke.

¹A két angyal este érkezék Szodomába, mikor Lót épen a város kapujában üldögélt. Amint meglátta őket, felkele és eléjük méne s földig hajtá arcát előttük ²és mondá: Könyörgök, uraim, fordulja-

fiút (= angyalt), hogy vizsgálják meg az ügyet. — ²³—³². Ábrahám erre könyörgésre fogja a dolgot. Alkudozása, jellegzetes keletiességen kívül, lélektani remekmű: első pillanatra talán igazságtalannak látja az ember az Isten intézkedéseit, de önmagának kell rájönnie, hogy Isten irgalmasságánál csak az emberek gonoszsága nagyobb.

¹⁹. ¹—¹¹. Szodoma gonoszsága. — ¹. A város kapujában folyt le Kelet nyilvános élete: ott pereskedtek, ítéleztek, kereskedtek, ott hányták-vetették meg (estefelé) a nap eseményeit. — ²—³. Lót, amint illik, behívja magához a két utast, az Isten két küldöttét,

tok be szolgátok házába s háljatok meg ottan: mossátok meg lábatokat, reggel aztán menjetek utatokra. Azok mondák: Semmiképen sem, majd meghálunk az utcán. ³De igen unszolá őket, hogy térjenek be hozzá. Mikor aztán bementek házába, lakomát készíté s kovásztalan kenyeret süte és evének. ⁴Mielőtt azonban lefeküdni mentek volna, körülvevék a házat a város férfiai, a gyerektől az aggastyánig mind az egész nép ⁵és szólíták Lótot s mondák neki: Hol vannak azok a férfiak, kik bértértek hozzád az éjjel? Hozd ki őket ide, hadd ismerjük meg őket! ⁶Kiméne erre hozzájuk Lót — maga mögött bezárván az ajtót — és mondá: ⁷Kérlek titeket, testvéreim, ne tegyetek ilyen gonoszsgot. ⁸Van két leányom, kik még nem ismertek férfiút, kihozom őket hozzátok és éljeteztek vissza velük, ahogy nektek tetszik, csak ezekkel a férfiakkal ne tegyetek semmi gonoszszat, hiszen hajlékom ár-

nyékába jöttek. ⁹Am azok mondák: Takarodjál innen! Aztán pedig mondák: Jövevényként jöttél ide, — talán bizony bírászkodni! Majd *mindjárt* elbánunk veled különbül, mint azokkal! — Azzal nagy erőszakosan Lótra rohanának s már közel volt, hogy betörik az ajtót. ¹⁰De íme kinyujták kezüket azok a férfiak s behúzák Lótot magukhoz s bezárák az ajtót, ¹¹a künnlevőket pedig vaksággal sujták, az aprajától a nagyjáig, úgyhogy nem tudták megtalálni az ajtót.

¹²Moñdák erre Lótnak: Van-e itt valakid? Vöd, vagy fiad vagy leányod, vagy bárkid, vidd ki ebből a városból, ¹³mert eltöröljük ezt a helyet, mivel megnövekedett kiáltásuk az Úr előtt s Ő elküldött minket, hogy veszítsük el őket. ¹⁴Kiméne tehát Lót és szóla vőinek, kik leányait elvenni akarták és mondá: Keljeteztek fel, menjetez ki e helységből, mert az Úr eltörli ezt a várost. Am azoknak úgy tűnék,

angyalát. — 4—6. A szodomaiak azonban kétszeresen vétkeznek: egyfelől durván megsértik a Keleten oly szent vendégjogot, másfelől pedig természetellenes bűnre kívánják a két angyalt. (Sodomia.) — 8. Lót ajánlata is kétségkívül bűnös: némileg menti őt rémülete s jóakarata.

12—23. Lót menekülése. — 12—14. Az események meggyőzték a két angyalt, hogy Szodoma és vidéke megérett a pusztulásra. — 15—17. Azért Lótot s családját kivezetik a városból s ott meghagyják neki, hogy mentse meg életét (szó szerint: jelkét) s a nélkül, hogy hátra tekinene, vagyis nézdelődne, meneküljön a Környékről (l. 13,

mintha tréfából szólana. ¹⁵Mikor aztán megvirradt, sürgették őt az angyalok, mondván: Kelj fel, vedd feleségedet meg két leányodat, hogy el ne vessz te is a város gonoszága miatt. ¹⁶Mikor pedig késedelmeskedett, megragadják a kezét meg a felesége kezét és a két leányát, mivel az Úr megkegyelmezett néki, ¹⁷és kivették és a városon kívül letévék és ott így szólának hozzá: Mentsd meg életedet: hátra ne tekints s meg se állj az egész Környéken, hanem menekülj a hegyre, hogy el ne vessz te is. ¹⁸Ám Lót mondá nekik: Kérlek, uram, ¹⁹hiszen kegyelmet talált előtted szolgád s nagy volt irgalmasságod, melyet velem cselekedtél, hogy megmentsed életemet: nem menekülhetek a hegyre, mert hátha utolér a ve-

szedelem s meghalok. ²⁰Ez a város közel vagy, oda elfuthatnék, kicsi az: abban megmenekedhetnék—úgy-e, hogy kicsi az — s életben maradhatnék. ²¹Mondá erre néki: Ime ebben is meghallgatom kérésedet s nem dúlom fel azt a várost, amelyért szólottál. ²²Siess és menekülj oda: hisz semmit sem tehetek, míg be nem érsz abba. Ezért nevezék el azt a várost Szegornak. ²³Épen akkor jött fel a nap a földre, mikor Lót bement Szegorba.

²⁴Ekkor az Úr kénkövet és tüzet hullata az Úrtól, az égből Szodomára és Gomorrára ²⁵és felforgatá ezeket a városokat meg az egész Környéket, a városok minden lakóját s a föld minden zöldjét, ²⁶Lót felesége pedig, ki hátratekintett, sóoszloppá változék. ²⁷Mikor aztán Áb-

10. jegyz.), az Ötváros vidékéről a hegyre. — 18—23. Ám Lót inkább az egyik városba, Bálába szeretne menekülni, s azért kéri, hogy az ne pusztuljon el; kérését azzal indokolja, hogy az a város kicsi, tehát gonoszága sem nagy s az ő kérelme is kicsi; az angyal megengedi ezt néki s azért azt a várost elnevezik Szegornak (héberül Szoárnak), ami kicsiséget jelent.

24—28. Szodomának és vidékének pusztulása. A kénkö és a tűz valószínűleg egymást érő villámok cikázásából állott; a villámlásnak nagyobb viharok alkalmával közismerten kénes szaga van. Valószínű, hogy e villámok felgyújtották az azon vidéken bőségesen található bitument, s a katasztrófát földrengés (süllyedés) tetézte, melynek következtében a Holt-tenger hullámai rázúdultak a környék földére. (A Holt-tenger déli része, ahol valamikor e városok feküdtek, ma is csak 3—4 méter mély, míg az északi rész mélysége a 400 métert is eléri.) Az egész jelenség azonban nem csupán természeti katasztrófa volt, hanem az Isten büntetése. — 26. Lót felesége Lót mögött elmaradt, hátratekintett, nézdelődött, nem ment be Szegorba, s így a veszedelem utólérte s elpusztult; tetemét a Holt-tenger viharzó hullámai sóval vonták be, s így lön sóoszloppá. (A Holt-tenger partjai vihar idején ma

rahám reggel felkelt, onnan, ahol azelőtt az Úrral állott, ²⁸odatekintve Szodomára és Gomorrára meg a Környék egész földére és látá, hogy olyan füst száll fel a földből, mint az olvasztókemence füstje.

²⁹Tehát, mikor az Isten felforgatta a Környék városait, megemlékezék Ábrahámról és megszabadíttá Lótót azoknak a városoknak a pusztulásából, amelyekben lakozott. ³⁰Lót aztán felméne Szegorból s a hegyen telepedék le két leányával együtt (félt ugyanis Szegorban maradni) és a barlangban lakozék, ő meg vele két leánya. ³¹És mondá a nagyobbik a kisebbnek: Atyánk vén s nincs már egyetlen férfi sem e földön, ki be tudna jönni hozzánk, az egész föld szokása szerint. ³²Jer, részegítsük meg borral s háljunk vele, hogy fenn-

tarthassuk atyánk ivadékát. ³³Bort adának inni tehát atyjuknak azon éjjel s beméne a nagyobbik s hála az atyjával s az nem érzé sem amikor a leány odafeküdt, sem amikor felkelt. ³⁴Másnap aztán mondá a nagyobbik a kisebbnek: Ime, tegnap én háltam az atyámmal. Adjunk neki ez éjjel is bort inni s hálj te vele, hogy fenn-tarthassuk atyánk ivadékát. ³⁵Azon éjjel is bort adának inni az atyjuknak s beméne a kisebbik leány és hála vele s az ezúttal sem érzé sem amikor a leány odafeküdt, sem amikor felkelt. ³⁶Fogana is atyjától Lótnak mindkét leánya. ³⁷És fiút szüle a nagyobbik és azt elnevezé Moábnak, — ez a mai moábiták atyja. ³⁸A kisebbik is fiút szüle s azt elnevezé Ámmonnak, azaz Népem fiának — ez a mai ámmoniták atyja.

is egészen bevonódnak sóval.) — 28. Szodoma helyén másnap olyan kékes-zöld füst terjengett, mint amilyen az ércolvasztó kemencékből szokott felszállni. — E kifejezésből sokan vulkánikus jelenségekre következtetnek.

29—38. Lót leányainak vérfertőzése. — 30. Lót a környék pusztulása után mégis csak elhagyta Szegort s a hegy egyik barlangjában húzódott meg. — 31. Kelet asszonyára nagy szegény, ha gyermektelen marad; Lót családját hozzá még — fiúgyermek hiányában — a kihalás is fenyegette, mert Lót vén lévén, nem volt remény, hogy megnősül s fia születik. Mivel pedig Lót leányai jól tudták, hogy — ámbár Szegorban s egyebütt bőven maradt férfi — nem lesz senki, ki őket, egy istentelen s istenverte város leányait elvonná, borzalmas vérfertőzésre vetemedtek. — 36. Ebből a vértörésből származott Moáb (kb. annyit jelent, mint: az én atyám magvából való) és Ámmon, a héber szöveg szerint Ben-Ammi (ami kb. annyit jelent, mint tulajdon nemzetségemből való fiú). Mindkét fiú ivadéka később a zsidók ádáz ellensége lett.

20. FEJEZET.

Abrahám Gerárában.

¹Elméne aztán onnan Ábrahám a Délvidékre és letelepedék Kádes és Súr között és egy darabig Gerárában tartózkodék. ²Sáráról, a feleségéről meg azt mondá: Húgom ő nekem. Odakülde tehát Ábimelek, Gerára királya s elviteté.

³Az Isten azonban Ábimelekhez jöve éjjel az álmában s mondá neki: Im meghalsz az asszony miatt, akit elhozattál, mert férje van annak. ⁴Ám Ábimelek nem illette őt; mondá tehát: Uram, hát gyanútlan és igaz népet ölsz meg? ⁵Nemde, ő maga

mondotta nekem: Húgom az nekem s ez maga mondotta: Bátyám ő nekem! Szívem gyanútlanóságában s kezem tisztaságában cselekedtem én ezt! ⁶Mondá erre neki az Isten: Én magam is tudom, hogy ártatlan szívvel cselekedted s azért óvtalak meg attól, hogy ellenem vétkezzél s azért nem engedtem, hogy illessed. ⁷Most tehát add vissza az asszonyt a férjének, mert ő próféta s ő majd imádkozik érted, hogy életben maradj; ha azonban visszaadni nem akarod, tudd meg, hogy halállal lakolsz, te és mindened.

⁸Mihelyt felkelt Ábimelek az éjtszakából, legott

20. 1—2. *A gerári király elviteli Sárát.* — 1. Onnan, vagyis a szöveg közvetlen összefüggése szerint — Hebron vidékéről Ábrahám a Délvidékre (a Negebre, Kánaán déli részére) ment, majd a Délvidék délnyugati végében fekvő Kádes (vö. 14, 7.) és az ettől nyugatra eső Súr (vö. 16, 6.) között, vagyis az Egyiptomba vezető vidéken telepedett meg. Mivel Gerára (Gerár) Kádestől északra, Hebrontól délnyugatra (csaknem a Földközi-tenger partján) feküdt, valószínű, hogy Ábrahám Gerarába Kádes előtt ment. (Egyes magyarázók az itt említett Gerarát Kádestől délnyugatra keresik.) — Mivel azonban (17, 17. és 18, 11. szerint) Sára ekkor már öreg, kilencvenkilencesztendő volt, nem valószínűtlen számos szentírásmagyarázónak az a feltevése, hogy ez az itt következő esemény még akkor történt, amikor Ábrahám (13, 1.) Egyiptomból visszatért Kánaán földére, de a Szentírás az események torlódása következtében csak most térhet ki reá. — *Ábimelek* (= az én atyám király) ügylátszik minden gerári király címe volt s nem tulajdonnevet jelent. (Vö. 1. 14, 18.) A *húgom* kifejezésre vonatkozólag l. 11, 29. és 12, 13. jegyz.

3—7. *Isten megfenyegeti Gerára királyát.* Isten a házasság óre, azért kéri számon Ábimelek tettét. — 4. Már említettük, hogy a királyi nászra a nőket a régi Keleten huzamosabb időn keresztül készítették elő; így érthető, hogy Ábimelek nem illett Sárát. — 7. Ábrahámot *prófétának* nevezi az Isten, mert eleinte így nevezték mindazokat, akikhez szólott az Isten. Prófétáinak ügyét védi, szavát meghallgatja az Isten: azért kell Ábimeleknek visszaadnia Sárát s azért kell Ábrahámnak könyörögnie Ábimelekért.

8—13. *Gerára királya kérdőre vonja Ábrahámot.* — 8. *A felkelt az éjtszakából* kifejezés a héber szöveg tanúsága szerint itt is,

összehivatá minden szolgáját s elbeszélé fülük halatára mindezeket az ígétet. Erre emberei mindannyian igen megrémülének. ⁹Aztán elhivatá Ábimelek Ábrahámot is és mondá neki: Mit tettél velünk! Mit vétettünk ellened, hogy ily nagy bünt hoztál reám s országomra? Olyat tettél velünk, amit nem lett volna szabad tenned! ¹⁰Majd ismét kifakadván, mondá: Mi jutott eszedbe, hogy ilyet műveltél? ¹¹Felelé Ábrahám: Azt gondoltam magamban, mondván: Hátha nem félik e helyen az Istent s megölnek engem a feleségem miatt. ¹²De megkülönböztetve igazán húgom ő nékem: leánya az atyámnak, csak nem leánya az anyámnak és én feleségül vettem. ¹³Mikor azonban kihozott engem az Isten az atyám házából, azt

mondottam neki: Tedd meg nekem ezt a kegyességet: minden helyen, ahová bemegyünk, mondd, hogy bátyád vagyok.

¹⁴Erre Ábimelek juhotkat meg marhákat, rabszolgákat és rabszolgákat vőn és odaadá őket Ábrahámnak s visszaadá neki Sárát, a feleségét ¹⁵és mondá: Előttetek van e föld, bárhol tetszik neked, lakhatol. ¹⁶Sárának pedig mondá: Ime, ezer ezüstöt adtam a «bátyádnak»: szolgáljon ez neked szemfedőül mindazok előtt, kik veled vannak s akárhová mégy, de tartsd emlékezetben, hogy rajta-értek téged.

¹⁷Ábrahám imádságára aztán meggyógyítá az Isten Ábimeleket s a feleségét meg a szolgálóit úgy, hogy *ismét* szülhettek; ¹⁸bezárta ugyanis az Úr Ábimelek egész házanépe

egyebütt is annyit jelent, mint felkelt jó korán reggel. — 12. Ábrahám és Sára rokonságáról I. 11, 29. és 12, 13. jegyz.

14—16. *Gerára királya visszaadja Sárát.* — 16. Az ezüstöt akkor még nem verték érmébe, hanem súlya szerint fizettek vele. A súlyegység a siklus volt. Az ú. n. szent siklus (vö. Móz. II. 30, 13. jegyz.) 16·8 (mások szerint 14·55) gramm volt és kb. 3·25 pengőnek felelt meg. A közönséges siklus egyesek szerint valamivel kevesebb volt, mint 14·55 gramm, mások szerint kb. 8·4 grammot nyomott és kb. 3 (1·62) pengőnek felelt meg. Melyik szerint számít itt a Szentírás, nem tudjuk; az ezer ezüst tehát legfeljebb 16·8 kgr, legalább 8·4 kgr volt, s 3250 vagy 1620 pengőnek felelt meg. Ez akkoriban igen nagy érték lehetett. — Ábimelek némi gúnnyal nevezi Ábrahámot Sára *bátyjának*. A vers második felének értelme bizonytalan. A héber szöveg szerint valószínűleg így kell értenünk: ez az ezer ezüst legyen az engesztelés (a jóvátétel) azért, hogy elhozattalak, ami pedig minden más egyebet illet (= az aszszonyi becsület dolgában), én igazollak téged. Ábimelek ugyanis nem illette Sárát.

17—18. *Ábrahám könyörgésére elmúlik a csapás a gerarai király házáról.* — 18. Az Úr tehát Sára miatt meddőséggel sujtotta Ábimelek családját.

méhét Sára, Ábrahám felesége miatt.

21. FEJEZET.

Izsák születése. — Izmael elüzetése. — Ábrahám és Ábimelek szövetsége Bersábéban.

¹Majd megemlékezék az Úr Sáráról, amint megígérte s teljesíté, amit mondott. ²Fogana ugyanis és fiút szüle vénségében, abban az időben, melyet az Isten előre megmondott néki. ³Erre Ábrahám elnevezé fiát, kit Sára szült néki, Izsáknak ⁴s körülmetélé a nyolcadik napon, amint az Isten megparancsolta néki. ⁵Százesztendő s volt ekkor: atyjának ugyanis ebben a korában született Izsák. ⁶Sára pedig mondá: Nevetést szerzett nekem az Isten: aki csak meghallja, együtt nevet velem. ⁷Majd pedig mondá: Ki hitte volna, hogy

Ábrahám azt fogja hallani: Sára fiút szoptat s azt néki szülte, a már vén embernek!

⁸Mikor aztán megnőtt a gyermek, elválaszták és Ábrahám nagy lakomát szerze elválasztása napján.

⁹Mikor azonban Sára látta, hogy az egyiptomi Ágár fia ingerkedik Izsákkal, az ő fiával, mondá Ábrahámnak: ¹⁰Dobd ki ezt a szolgálót meg a fiát, mert nem fog örökölni egy szolgáló fia az én fiammal, Izsákkal! ¹¹Nehezére esék ez a dolog Ábrahámnak a fia miatt. ¹²De az Isten mondá néki: Ne essék nehezedre gyermeked és szolgálód dolga: mindabban, mit mond neked Sára, hallgass a szavára, mert Izsák utódait fogják ivadékoskodni nevezni. ¹³De azért a szolgáló fiát is nagy

21. 1—7. *Izsák születése.* — 1. Isten megemlékezék Sáráról (szó szerint: meglátogatá Sárát) és teljesíté ígérétét. Vö. 17, 17.; 18, 12. skk. — 4. Vö. 17, 12. — 6. Sára szavai, hogy *nevetést szerzett* néki az Isten (= megneveztette, örömből fakadó nevetést szerzett néki) s hogy mindenki együtt fog *nevetni vele* (a héber szöveg úgy is érthető, hogy mindenki nevetni fog rajta), Izsák nevére utalnak; Izsák ugyanis kb. annyit jelent, mint: nevetett. (Vö. 17, 17. skk. jegyz. 18, 12. skk. jegyz.)

8. *Izsák növekedése.* Az elválasztást a régi keleten néha igen későre hagyták, s általában a gyermek 3—12. esztendeje között foganatosították.

9—10. *Sára anyai féltékenykedése.* — 9. Izmael Gal. 4, 29. tanúsága szerint nemcsak gúnyolódva, nevetgélve *ingerkedett* Izsákkal, hanem bántotta is őt. (Az *ingerkedett* szót a héber szöveg ugyanazzal a szóval fejezi ki, amelyből az Izsák név is származott.) — 10. E vers mesteri kifejezése az anyai féltékenységnek, de egyszerre mind beszédes tanúsága is annak, hogy mennyi torzsalkodással és viszályal járt a többnejűség.

11—13. *Isten meghagyja Ábrahámnak, távolítsa el házatól Izmaelt.* — 12. Isten kijelenti, hogy nem Izmael, hanem Izsák lesz Ábrahám ágának fenntartója, az isteni ígéretek örököse, s rajta

nemzetté teszem, hiszen a te magzatod.

¹⁴Kora reggel felkele tehát Ábrahám, kenyeret meg egy tömlő vizet vőn, rátevé Ágár vállára, odaadá a gyermeket s elbocsátá. Az elméne és össze-vissza bolyongott Bersábe pusztájában. ¹⁵Mikor aztán elfogyott a víz a tömlőből, odaveté a gyermeket az egyik ottlevő fa alá ¹⁶és elméne és átellenben, egy íjlövésnyi távolságban leüle; azt mondá ugyanis: Ne lás-sam meghalni a gyermeket. Leüle tehát átellenben és hangos sírásra fakada. ¹⁷Meghallá azonban az Isten a gyermek hangját és szólítá az Isten anygala Ágárt a mennyből, mondván: Mit művelsz, Ágár? Ne félj, mert meg-

hallotta az Isten a gyermek hangját arról a helyről, ahol az van. ¹⁸Kelj fel, vedd a gyermeket s fogd a kezét, mert nagy nemzetté teszem őt. ¹⁹Majd megnyitá az Isten Ágár szemét s ő megláta egy vízkutat s odaméne s megtölté a tömlőt s inni ada a gyermeknek. ²⁰Az Isten aztán a gyermekkel volt, s az felnövekedék s a pusztában marada és íjászeberré lön. ²¹Majd letelepedék a fáráni pusztában és anyja feleséget szerze néki Egyiptom földéről.

²²Ugyanebben az időben azt mondá Ábimelek és Fíkol, a hadvezére, Ábrahámnak: Veled van az Isten mindenben, amit csinálsz. ²³Esküdjél meg hát

keresztül fog származni a Messiás. Izmaelnek is épen azért kell távoznia, hogy ez ígéretek megvalósulását semmi se zavarja.

14—21. *Ábrahám eltávolítja Izmaelt, kit az Isten pártfogásába vesz.* — 14. Ágár nyilván ismét hazája, Egyiptom felé tartott, de a bersábei pusztában eltévedt. Bersábe Kánaán déli részén, Gerárától délkeletre, kb. 35 km-re feküdt. — 15. Mivel Ágár odavetette a gyermeket, e vers fiatalabbnak tételezi fel Izmaelt, mint azt 16, 16. alapján következtethetnők. (L. az ottani jegyz.) — 16. A görög fordítás szerint nem Ágár, hanem a gyermek *fakadt hangos sírásra*, ami az összefüggésnek kétségkívül jobban megfelel, mert a 17. v. a gyermek sírását tételezi fel. — 17. A héber szöveg kifejezései ismét Izmael nevére utalnak: Izmael ugyanis annyit tesz, mint meghallotta az Isten (vö. 17, 20. jegyz.); ezért fordul elő kétszer is, hogy az Isten meghallotta a gyermek hangját = sírását. — Az Isten anygala kifejezésről l. 16, 7. jegyz. — 21. A Fárán-pusztá Kánaántól délnyugatra, Egyiptom felé húzódott. Izmaeltől származtak (vö. 25, 12. skk.) az északarabiai nomád-arab törzsek, melyeknek fegyvere, miként ösatyjuké, az íj.

22—34. *Ábrahám és a gerárai király szövetsége. Bersábe nevének eredete.* E rész azt magyarázza meg, miért hívták azt a pusztát, ahol Ágár bolyongott (vö. 14. v.) bersábei pusztának. — 22. *Ábimelekről* l. 20, 2. jegyz. *Fíkol* (= Nagy, Hatalmas) úglátszik inkább rangot jelentő köznévi (a mindenkori gerárai hadvezér neve) mint tulajdonnévi volt. Vö. 26, 26. — Ábimelek azért keresi Ábrahám szövetségét, mert látja, hogy Ábrahámmal van az Isten

az Istenre, hogy nem ártasz sem nékem, sem az utódaimnak, sem a nemzetségemnek, hanem amilyen jó szívvvel én voltam tehozzád, te is olyannal léssz énhozzám s ez országhoz, melyben jövevényként tartózkodtál.

²⁴Mondá erre Ábrahám: Én majd megesküszöm.

²⁵Kérdőre voná azonban Ábimeleket azért a vízkútért, melyet erőszakosan elvettek *őle* annak szolgálai.

²⁶Ábimelek azonban felelé: Nem tudom, ki tette, de te nem jelentetted nekem, én pedig nem hallottam róla, csak ma. ²⁷Erre Ábrahám juhokat s marhákat vón s odaadá őket Ábimeleknek s szövetséget kötének egymással.

²⁸Hét bárányt azonban külön állíta Ábrahám a nyájból. ²⁹Mondá néki Ábimelek: Mire való az a hét bárány, melyet külön állí-

tottál? ³⁰Erre ő azt mondta: Ezt a hét bárányt fogadd el kezemből: szolgáljanak bizonyságomul, hogy én ástam e kútat.

³¹Azért nevezék el azt a helyet Bersábénak, mert ott esküdtek meg mind a ketten. ³²Szövetséget kötének tehát az Esküvés-kútja előtt, ³³aztán felkele Ábimelek és Fíkol, a hadvezére és visszatérének a filiszteusok földére, Ábrahám pedig ligetet ültete Bersábéban és ott segítségül hívá az Úr, az Örökkévaló Isten nevét, ³⁴és sok napon át volt lakosa a filiszteusok földének.

22. FEJEZET.

Ábrahám engedelmessége s ennek jutalma. — Rebekka származása.

¹Ezek megtörténte után próbára tevé az Isten Ábrahámot. Mondá ugyanis

s így tanácsosnak tartja jóban lenni vele. — 24—25. Ábrahám hajlandó a szövetségre, de előbb számon kéri Ábimelektől erőszakkal elfoglalt *kútját*. Keleten drága kincs a víz, s egyegy kútért hajdan (és ma) véres harcokat vívtak. — 26—27. Mikor Ábimelek igazolja magát, hogy a kút elfoglalása tudtán kívül történt, Ábrahám szövetséget köt vele, s azt ajándékkal pecsételi meg. — 28—31. *Bersábe* — héberül Beer-Sába — tehát az ott végbement *esküről* nyerte nevét: beer ugyanis a héberben annyit tesz, mint kút, nisha pedig annyit, mint megesküdött. Közrejátszik azonban a név magyarázásában az is, hogy Ábrahám *hét* (héberül: seba) bárányt adott Ábimeleknek a szövetség megpecsételéseül. — Bersábe fekvéséről l. 14. v. jegyz. — 33. Ábrahám a szövetség emlékére *ligetet* (a héber szöveg szerint: egy tamariszkusfát) ültetett, s — talán — a szerződés örökkévalóságának kifejezésére segítségül hívta az *Urat* (= Jáhvét, vö. Móz. II. 3, 14. jegyz.), mint az *örökkévaló* Istent. — 34. Az itt említett *filiszteusok földén* valószínűleg Bersábét kell értenünk.

22. 1—2. *Isten próbára teszi Ábrahámot.* — 1. A próba kétségkívül súlyos volt: Izsák Ábrahámnak nemcsak kedvelt fia, hanem egyszersmind az Ábrahámnak adott isteni ígéretek záloga

neki : Ábrahám, Ábrahám! Ő azt felelé : Itt vagyok.
²Mondá neki az Isten : Vedd egyszülött fiadat, kit szeretsz, Izsákot s menj el a Gondoskodás földére s áldozd fel ott egészen elégő áldozatul az egyik hegyen, amelyet majd mutatok néked.

³Felkele erre Ábrahám az éjtszakából, megnyergelé szamarát, maga mellé vevé két legényét meg Izsákot, a fiát, s miután fát hasogatott az egészen elégő áldozathoz, elindula arra a helyre, amelyet az Isten meghagyott neki.

⁴A harmadik napon, mikor felemelte szemét, meglátá azt a helyet a messziségben. ⁵Mondá erre legényeinek : Várjatok itt a számmárral ; én meg a gyermek elsietünk amoda s ha imádkoztunk, visszaté-

rünk hozzátok. ⁶Vevé tehát az egészen elégő áldozatra való fát s feltevé Izsákra, a fiára, ő maga meg a tüzet és a kardot vitte a kezében. Amint így ketten együtt mendegéltek, ⁷mondá Izsák az atyjának : Atyám ! Az felelé : Mit akarsz, fiam? Ime, — mondá amaz, — itt a tűz meg a fa, de hol van az egészen elégő áldozatra való állat? ⁸Mondá erre Ábrahám : Az Isten majd gondoskodik magának egészen elégő áldozatra való állatról, fiam. — Így mendegéltek együtt, ⁹míg eljutottak arra a helyre, amelyet az Isten mutatott neki ; ott oltárt építe, elrendezé rajta a fát s miután megkötözte Izsákot, a fiát, feltevé az oltárra, a farakásra. ¹⁰Azzal kinyújtá kezét s meg-

is volt. A próba tehát nemcsak Ábrahám engedelmisségére, hanem egyszersmind hitére is vonatkozott. — 2. A *Gondoskodás földje*, a héber szöveg szerint Mórija (= Mória) földé, eredetileg úgy látszik az ott lakó amorreusokról nyerte nevét. (A szír fordítás is az amorreusok földéről beszél.) Ehelyütt azonban e név valamilyen, az Úrra (= Jáhvéra, I. Móz. II. 3, 14. jegyz.) vonatkozó értelmezést nyer, melyet azonban mi már teljesen megérteni nem tudunk. A latin fordítás úgy látszik azért nevezi Gondoskodás (szószerint : Látás, Kiszemelés) földjének, mert az Úr ott gondoskodott áldozati állatról, ott szemelt ki áldozati állatot. (Vö. 8. és 14. v.) — A *hegy*, melyen Ábrahámnak fel kellett áldoznia fiát, a hagyomány egyik ága szerint a Mória-hegy (a későbbi zsidó templom helye), a másik ága szerint a Golgota (latinosan : a Kálvária) hegye.

3—10. *Ábrahám engedelmissége*. Felkelvén az éjtszakából, vagyis (másnap) korán hajnalban, Ábrahám elindult. — 6. Minthogy tüzet gyújtani nehéz dolog volt, Ábrahám vitt magával tüzet, lehet, hogy az áldozatok bemutatására szánt (állandóan táplált) tűzből. — Izsákban a szentatyák Jézus Krisztus előképét látjuk : mert az Isten úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiának sem kedvezett érte (Ján. 3, 16. Róm. 8, 32.), az Úr Jézus pedig maga vivén fel keresztjét a Kálvária hegyére, engedelmes volt Atyjának a kereszthalálig. — 8. L. 14. v.

fogá a kardot, hogy levágja fiát.

¹¹De íme kiálta az Úr angyala a mennyből, mondván: Ábrahám, Ábrahám. Ő azt felelé: Itt vagyok.¹²Mondá erre néki: Ne nyúljon kezed a gyermekhez s mit se csinálj neki: most már tudom, hogy féled az Istent s kedvemért egyszülött fiadnak sem kedveztél.

¹³Felemelé erre Ábrahám a szemét s megláta maga mögött egy kost, mely szarvával megakadt a bozótban; elhozá és azt áldozá fel egészen eléggő áldozatul a fia helyett.

¹⁴Annak a helynek pedig ezt a nevet adá: Gondoskodik az Úr! Azért mondják mindmáig: A hegyen majd gondoskodik az Úr!

¹⁵Erre ismét szólítá az

Úr angyala Ábrahámot a mennyből, mondván:¹⁶Enmagamra esküszöm, — mondja az Úr, — hogy mivel ezt megtetted s kedvemért egyszülöttfiadnak sem kedveztél,¹⁷ megáldalak s megsokasítom ivadékodat, mint az ég csillagait s mint a tengerpart fővenyét: ivadékod fogja bírni ellenségeinek kapuit¹⁸ s ivadékodban nyer áldást a föld minden nemzete, mivel engedelmeskedtél szavamnak.

¹⁹Erre Ábrahám visszatére legényeihez s elmenének együtt Bersábéba és ott lakozék.

²⁰Miután ezek így végbe mentek, hírül hozzák Ábrahámnak, hogy Melka szintén szült fiakat, Náchornak, Ábrahám fivérének:²¹Húsz, az elsőszülöttet,

11—12. Isten megtiltja Izsák feláldozását. Az Úr angyala kifejezés az ószövetségben igen sokszor a megjelenő (vagy megnyilvánuló) Istenre magára vonatkozik. (I. 16, 7. jegyz.) — Az esemény egyébként a sorok között egy rendkívül nagyjelentőségű vallási kérdést érint; a régi Kelet ugyanis ember(gyermek)-áldozatokkal is hódolt isteneinek, ezt az igaz Isten eltiltja s helyette állatáldozatot kíván.

13—14. Ábrahám áldozata. — A 14. vers tovább viszi azt a gondolatot, mely a 8.-ban kezdődött. Ábrahám ugyanis előre megmondotta, hogy az Isten majd gondoskodik magának való áldozatról (a héber szerint: majd kiszemeli magának az égő áldozati bárányt). Mivel ez be is következett, Ábrahám a helynek ezt a nevet adja: Gondoskodik (a héber szerint: kiszemel) az Úr, s ezért mondják: A hegyen majd gondoskodik az Úr. [Az utolsó mondat értelme bizonytalan; a héber szövegben egyesek szerint ezt jelenti: Az Úr hegyén jelenik meg (az Úr), vagy: Az Úr hegyén kell megjeleni. Annyi bizonyos, hogy a Morijja név valamilyen magyarázatáról van szó.]

15—18. Ábrahám jutalma. — 15. Az Úr angyala (I. 16, 7. jegyz.) három dolgot ígér: — 17. — bőséges ivadékot, diadalt az ellenség kapui (= városai) felett, tehát országot és — 18. azt, hogy rajta keresztül fog származni a Messiás. (Vö. 12, 2—3. jegyz.)

19. Ábrahám hazatérése. Bersábéról I. 21, 14. jegyz.

20—24. Ábrahám fivérének, Náchornak tizenkét fia. — 21. Náchor

Búzt, ennek öccsét, továbbá Kámuelt, a szírek atyját, ²²Kászedet, Ázáut, valamint Feldást, Jedláfot ²³és Bátuelt, akitől Rebekka született : ezt a nyolcat szülé Melka Náchornak, Ábrahám fivérének. ²⁴Mellékfelesége pedig, kit Rómának híttak, Tábét, Gáhámot, Táhást és Máákát szülé.

23. FEJEZET.

Sára halála és temetése.

¹Éle pedig Sára százhuszonhét esztendő ²és meghala Árbe-városában — azaz Hebronban — Kánaán földén, és Ábrahám odaméne, hogy meggyászolja és elsirassa.

³Mikor aztán felkelt a halotti szertartástól, szóla Het fiaihoz, mondván : ⁴Jövevény s idegen vagyok

én nálatok, adjatok nékem temetőbirtokot köztetek, hogy eltemethessem halottamat. ⁵Felelének Het fiai, mondván : ⁶Hallgass meg minket, uram ! Isten fejedelme vagy te közöttünk ! Temetőink legkiválóbbjában temesd el halottadat, senki sem fogja neked megtiltani közülünk, hogy temetőjébe ne temesd halottadat. ⁷Felkele erre Ábrahám s meghajtá magát a föld népe, tudniillik Het fiai előtt ⁸s mondá nekik : Ha úgy tetszik néktek, hogy eltemessem halottamat, hallgassatok meg engem s járjatok közben érettem Efronnál, Szeor fiánál, ⁹hogy adja ide nékem Kettős-barlangját, mely szántóföldje végében vagyon : teljes árán adja át nékem, temetőbirtokul,

fiai a szír-arab pusztá északi széléit népesítették be. (Szírek helyett a héber szöveg itt is, egyebütt is mindig arámiáról beszél. Itt utóbbiak egyik ágáról van szó, mert 10, 22. szerint az arámiak atyja Arám, Szem fia volt.) Nemzetségüket azért közli a Szentírás, mert közülük való Rebekka, Ábrahám fiának, Izsáknak a felesége. Izsák és Rebekka tehát unokatestvérek voltak. — ²⁴. *Mellékfeleségnek* nevezi a Szentírás a törvényes, de az első (fő-) feleséggel nem egyenlőjogú és rangú feleségeket. Többnyire rabszolgánok voltak. A többnejűségről I. 16, 3. jegyz.

²³. *1—2. Sára halála.* — *1.* Sára az egyetlen asszony, kinek élettartamát a Szentírás feljegyezte. — *2. Árbe városa* (Kirját Árba) Hebron ősi neve; Árbe Józs. 15, 13. szerint az óriás (=szálas termetű) Enák atyja volt.

3—20. Ábrahám temetőbirtokot vásárol s eltemeti Sárát. — *3.* A halotti szertartástól : a héber szöveg szerint : halottjától. — *Het fiai* azok, akiket a Szentírás egyebütt heteusoknak (chittitáknak) nevez. (Vö. 15, 20. jegyz.) — *4.* Mivel Ábrahám idegen volt, földbirtokkal nem rendelkezett s így vásárolnia kellett temetőbirtokot. — *6.* *Isten fejedelme* = isteni (fenséges, tisztelt) fejedelem. — A heteusok tehát azt ajánlják fel Ábrahámnak, hogy temesse Sárát az ő egyik temetőhelyükre; Ábrahám azonban külön temetőhelyet akar. — *9.* A héber szöveg szerint a mezőt, amelyen a barlang volt, Mákpelának hítták; a Mákpela szó a héberben

előttetek. ¹⁰Efron épen Het fiai között tartózkodott. Felelé tehát Efron Ábrahámnak, mindazok hallatára, kik városának kapujába jöttek, mondván: ¹¹Ne úgy, uram, hanem inkább hallgasd meg, amit szólok: odaajándékozom én néked a szántót meg a rajtalevő barlangot népem fiainak jelenlétében, — temesd csak el halottadat. ¹²Meghajtá erre magát Ábrahám a föld népe előtt ¹³és szóla Efronhoz, a körülálló nép előtt: Kérlek, hallgass meg: pénzt adok én a szántóért, fogadd el és úgy temetem abba halottamat. ¹⁴Felelé erre Efron: ¹⁵Uram, hallgass meg: a föld, amelyet kívánsz, négyszáz siklus ezüstöt ér: ez az ára köztem és közted, ugyan mi az! Te-

mesd csak el halottadat. — ¹⁶Megérté ezt Ábrahám s odaméré a pénzt, melyet Efron Het fiainak hallatára kívánt, a négyszáz siklus ezüstöt, igaz értékű, folyó pénzben. ¹⁷Igy szálla Efron egykori szántója, melyen a Kettős-barlang volt, Mámbre átellenében, mind az maga, mind a barlangja meg valamennyi fája köröskörül egész határában ¹⁸Ábrahámra birtokul, Het fiainak s mindazoknak láttára, kik városának kapujába jöttek. ¹⁹Erre aztán eltemeté Ábrahám a feleségét, Sárát a szántó Kettős-barlangjában, Mámbréval — azaz Hebronnal — szemben, Kánaán földén. ²⁰Igy szálla át a szántó s a rajta levő barlang Het fiairól Ábrahámra, temetőbirtokul.

kettősséget jelent, s azért beszél a latin fordítás *kettős* barlangról. — *10.* A város kapujának szerepéről l. 19, 1. jegyz. — *11—16.* Ez a rész páratlan hűséggel rajzolja a régi Kelet szokásait: akkoriban, ha valaki valamit meg akart szerezni, az eladónak nem illett a vevőtől, különösen, ha az kiváló ember volt, azonnal pénzt kérni, hanem ajándékba illett az óhajtott dolgot felajánlani; természetesen ez csak udvariassági szabály volt, s a vevőnek ragaszkodnia kellett ahhoz, hogy megfizeti az óhajtott dolgot. — A *siklusról* l. 20, 16. jegyz. Az itt szereplő *folyó* (a héber szöveg szerint: kereskedelemben kelendő) *pénz* siklusonként legfeljebb 16·8 gr, legalább 8·4 gr volt és 3·25—1·62 pengőnek felelt meg. *Négyszáz siklus* ezüst tehát 6·72—3·36 kgr volt s 1300—650 pengőt ért. — *17—19.* A héber szöveg értelme szerint *Mámbre* (= Mámre), azaz Hebron (vö. 13, 18. jegyz.) előtt (= tőle keletre) feküdt a Mákpela mező s ezen a barlang. Ez a barlang volt tehát a pátriárkák első birtoka az Igéret földén, s ez lett Sára, Ábrahám, Izsák, Rebekka, Lia és Jákob temetője. (Vö. 23, 19; 25, 9; 35, 27; 49, 31; 50, 13.)

24. FEJEZET.

Izsák és Rebekka házassága.

¹Mikor aztán Ábrahám, kit az Úr mindennel megáldott, öreg és élemedettkorú lett, ²mondá háza legöregebb szolgájának, ki gondját viselte mindenének, amije volt: Tedd kezedet ágyékom alá, ³hadd eskesselek meg az Úrra, az ég és föld Istenére, hogy nem veszsz fiamnak feleséget a kánáneusok leányai közül, akik között lakozom, ⁴hanem elmegy az én földemre és az én rokonságomhoz s onnan veszsz feleséget fiamnak, Izsáknak. ⁵Felelé a szolga: Hát ha nem akar az a nő eljönni vélem erre a földre? Vigyem vissza akkor a fiadat arra a helyre, ahonnan kijöttél? ⁶Mondá erre Ábrahám: Vigyázz, hogy valaha is vissza ne vidd a fiamat oda. ⁷Az Úr, az ég Istene, aki kihozott engem atyám házából és születésem földéről, ki szólott hozzám s megesküdött né-

kem, mondván: Ivadéknak adom majd e földet, — Ő majd elküldi angyalát előtted s kapsz onnan feleséget a fiamnak; ⁸ha azonban a nő nem akarna követni téged, ment vagy ez eskütől: csak vissza ne vidd a fiamat oda. — ⁹Erre a szolga odatevé kezét Ábrahámnak, a gazdájának, ágyéka alá és megesküvék néki erre a dologra.

¹⁰Majd vőn tíz tevéta ura csordájából s vitt magával mindenféle javaiból és elindula és elméne és eljuta Mezopotámiába, Náchor városához. ¹¹Miután pedig lehevertette a tevéket a városon kívül, a vízkút mellett, estefelé, azon időtájban, amikor az asszonyok vizet meríteni járnak, — mondá: ¹²Uram, Ábrahámnak, a gazdámnak Istene, esedezem, jöjj ma segítségemre s cselekedjél irgalmasságot a gazdámmal, Ábrahámmal. ¹³Ime itt állok a víz forrása mellett s ki fognak jönni

24. 1—9. *Ábrahám elküldi szolgáját, hozzon feleséget Izsáknak.* — 2. Az eskünek ez a módja, melyet ezenkívül csupán Jákob történetében (47, 29.) olvasunk még, azt fejezte ki, hogy ennek az eskünek ugyanaz az őrc, mint a körülmetélkedési szövetségnek s az abban foglalt ígéreteknek: az Isten. — 3. Az asszonyt a régi Keleten rendszeren a szülők választották, gyakran valami megbízható barátjuk vagy öreg, meghitt cselédjük által.

10—28. *Ábrahám szolgája Isten segítségével megtalálja Rebekkát.* — 10. *Mezopotámián* (= folyamköz) a Tigris és az Eufrátes között, annak is az északnyugati részét (helyesebben az Eufrátes felső folyásának vidékén elterülő földet, héberül Áram-Náháráimot) kell értenünk. Itt feküdt Náchor városa = Hárán (vö. 11, 31. jegyz. és 27, 43.). — 12—14. A szolga nehéz feltételt szab; tevéta itatni ugyanis igen nehéz dolog; sok víz kell annak, de hát szorgalmáról és szívességéről akarja megismerni az istenrendelte

e város lakóinak leányai vizet meríteni. ¹⁴ *Add* tehát, hogy az a leány, aki, ha azt mondom néki: Hajtsd megkorsódat, hadd igyam, azt válaszolja: Igyál, sőt tevéidet is megítom, — az legyen az, kit szolgálának, Izsáknak rendeltél s erről ismerjem meg, hogy irgalmasságot cselekedtél a gazdámval. ¹⁵ Még be sem fejezte magában e szókat, mikor íme, korsóval a vállán kijött Rebekka, annak a Bátuelnek a leánya, kit Melka, Náchornak, Ábrahám fivérének a felesége szült. ¹⁶ A leány igen csinos volt és férfi nem ismerte, szépséges szűz. Lement pediglen a forráshoz, telemerítette korsóját és feljöve. ¹⁷ Eléje szalada ekkor a szolga és mondá: Adj egy kis vizet innom a korsódból. ¹⁸ Ő felelé: Igyál, uram! Azal gyorsan leereszté korsóját karjára s inni ada neki. ¹⁹ Mikor aztán ivott, hozzátevén: Sőt tevéidnek is merítek vizet, míg megannyi iszik. ²⁰ Ki is önté korsóját az itatóba, visszafuta a kúthoz, hogy vizet merítsen, és merite

és valamennyi tevének ada. ²¹ Amaz csak hallgatagon nézte, mert meg akarta tudni, szerencsésé tette-e az Úr az ő útját, vagy sem. ²² Mikor aztán ittak a tevék, elő vőn a férfiú két arany függőt, mely két siklust nyomott s ugyanannyi karkötőt, melynek súlya tíz siklus volt, ²³ és mondá neki: Ki leánya vagy? Mondd csak nékem, van-e atyád házában hely meghálni? ²⁴ Az felelé: Melka fiának, kit Náchornak szült, Bátuelnek a leánya vagyok. ²⁵ Majd hozzátevén, mondván: Alom meg széna igen sok van nálunk, hely is van bőviben meghálni. ²⁶ Meghajtá magát erre a férfiú s leborula az Úr előtt ²⁷ és mondá: Áldott legyen az Úr, a gazdámnak, Ábrahámnak Istene, ki nem vonta meg irgalmasságát s hűségét gazdámtól s egyenesen gazdám testvérenek házába vezérelt utamon. — ²⁸ Elfuta erre a leányzó s hírül vivé anyja házának mindazt, amit hallott.

²⁹ Volt pedig Rebekkának egy fivére, kit Lábán-

leányt. — 22. Az ajándékokkal a szolga Rebekka szivességét akarta viszonzni, de a felsorolt ékszerek keleten ma is az eljegyzés kifejezői. A héber szöveg nem két függőről (fülbavalóról), hanem egy orrbavaló karikáról beszél; ilyeneket keleten ma is viselnek. E karika súlya a héber szöveg szerint (nem két, hanem) egy fél siklus volt. Egy siklus arany 16·8 (mások szerint 16·37) gramm volt s kb. 60 pengőt ért. Az orrkarika tehát kb. 8 grammot nyomott s 30 pengőt ért, míg a karkötők (karperecek) kb. 160 grammot nyomtak és hatszáz pengőt értek.

nak hívtak; ez sietve kiméne ahhoz az emberhez, oda, hol a forrás volt. ³⁰Mikor ugyanis látta a függőket s testvére kezén a karkötőket s hallotta mindazokat a szavakat, amelyekkel az elbeszélte: Ezt és ezt mondta nékem az az ember — kiméne a férfiúhoz, ki a tevék mellett álldogált, a vízforrás mellett, ³¹és mondá neki: Jer be, az Úrnak áldottja; miért álldogálsz idekűnn? Elkészítettem a házat s a tevéknek a helyet. ³²Azzal bevezeté a szállásra s leszedé a szerszámot a tevékről és ada almot meg szénát, valamint vizet, hogy ő meg emberei, kik velem jöttek, megmoshassák lábukat.

³³Aztán ennivalót tőnek eléje. Ő azonban mondá: Nem eszem, míg el nem mondom mondanivalómat. Felelék neki: Mondd el. ³⁴Erre ő mondá: Ábrahám szolgája vagyok. ³⁵Igen megáldotta az Úr a gazdámot, úgyhogy naggyá lett: adott neki juhot, marhát, ezüstöt, aranyat, rabszolgát, rabszolgálót, tevét és szamarat. ³⁶Sára, a gazdám felesége meg vénkorában fiút szült a gazdámnak s ez annak adta mindenét, amije volt. ³⁷Engem pedig megesketett a gazdám, mondván: Ne végy feleséget a fiamnak a kánáneu-

sok leányai közül, kiknek földén lakozom, ³⁸hanem menj atyám házához s az én rokonságomból végy feleséget fiamnak. ³⁹Feleltem erre a gazdámnak: Hátha nem akar a nő eljönni velem? ⁴⁰Ő azt mondta: Az Úr, akinek színe előtt járok, elküldi majd angyalát véled s jóra vezérli utadat s kapsz feleséget fiamnak rokonságomból s atyám házából. ⁴¹Ment leszesz átkomtól, ha elmégy rokonaimhoz s nem adnak neked. ⁴²Eljöttem tehát ma e vízforráshoz s azt mondtam: Uram, Ábrahámnak, a gazdámnak Istene, ha jóra vezérelted utamat, amelyen most járok, — ⁴³íme itt állok a vízforrás mellett s add, hogy az a leányzó, ki kijön vizet meríteni s azt hallván tőlem: Adj egy kis vizet innom a korsódból, ⁴⁴azt mondja nekem: Igyál csak s tevéidnek is meríték, — az legyen az az asszony, kit az Úr a gazdám fiának rendelt. ⁴⁵S míg hallgatagon ezeket forgattam magamban, megjelent Rebekka; jött, korsó volt a vállán, lement a forráshoz és vizet merített. Mondom ekkor néki: Adj egy kicsit innom! ⁴⁶Ő sietve leeresztette válláról a korsót és azt mondta nekem: Igyál csak s tevéidet is megittatom. Ittam s megittatta a

tevéket is. ⁴⁷Erre megkérdeztem, mondván: Ki leánya vagy? Ő azt felelte: Bátuel leánya vagyok, Náchor azon fiáé, kit Melka szült neki. Erre rátettem a függőket, arcát ékíteni s ráhúztam karjára a kar-kötőket. ⁴⁸Majd arcra borultam az Úr előtt és áldottam az Urat, a gazdámnak, Ábrahámnak Istenét, ki a helyes úton vezérelt engem, hogy a gazdám testvérenek leányát vegyem feleségül a fiának. ⁴⁹Azért tehát, ha kegyes-séget s hűséget *akartok* cselekedni a gazdámval, adjátok tudtomra; ha meg mást *akartok*, mondjátok meg azt is, hadd menjek jobbra vagy balra. ⁵⁰Felelé erre Lábán meg Bátuel: Az Úrtól való ez a dolog; mi nem mondhatunk neked más egyebet, mint azt, ami Néki tetszik. ⁵¹Itt van Rebekka előtted: vedd és menj s legyen felesége a gazdád fiának, ahogy az Úr szólott. ⁵²Mikor ezt Ábrahám szolgája meghallotta, leborula és

földig hajtá magát az Úr előtt. ⁵³Aztán ezüst- és aranytárgyakat meg ruhákat vón elő és odaadá Rebekának ajándékba; fivéreinek és anyjának is ada ajándékot. ⁵⁴Lakomához kezdvén, evének és ivának mindnyájan, aztán meghálának ottan.

Reggel aztán felkele és mondá a szolga: Bocsás-satok el engem, hadd menjek a gazdámhoz. ⁵⁵Felelék erre a *leány* fiverei s anyja: Maradjon a leány legalább tíz napot nálunk, azután hadd menjen. — ⁵⁶Ne tartóztassatok fel, — mondá amaz, — hisz az Úr jóra vezérelte utamat: bocsás-satok el, hadd menjek a gazdámhoz. ⁵⁷Erre ők azt mondák: Hívjuk ide a leányt s kérdezzük meg az ő akaratát. ⁵⁸Hivaták, s mikor előjött, megkérde-zék tőle: Akarsz-e menni ezzel az emberrel? Ő azt mondá: Megyek. ⁵⁹Elbocsáták tehát őt meg a dajkáját s Ábrahám szolgá-ját meg a kísérőit, ⁶⁰és jó szerencsét kérenek nővé-

29—54. *Ábrahám szolgája megnyeri Rebekát.* — 48. *Rebekka Ábrahám fivérének, Náchornak volt a leánya, az unokája.* (Vö. 22, 20—24. és 11, 29. jegyz.) — 53. Mivel a leányt szülői (s rokon-sága) nevelték s a házasság révén (munkaerejét) elvesztették, a régi Keleten a szülőknak (s a rokonoknak) kárpótlásul *ajándék* járt. (Ez az ajándék sok helyen valósággal a leány árává alakult, nem ritkán azonban a szülők odaadták a leánynak hozományul. Vö. 31, 15.)

54b—61. *Ábrahám szolgájának visszatérte.* — 59. A férjhezmenő leányt rendszeren egy vagy több rabszolganő, ehelyütt Rebekka *dajkája* is, kísérte a házasságba. — 60. A testvérek áldása körül-belül megfelelt az akkori lakodalmi áldásnak s nagyszámú s dicsőséges ivadékot kíván a férjhezmenő leánynak. (Vö. Rúth 4, 11.). *Kapu* = város.

rükre, mondván: Nővé-
rünk, szaporodjál ezerszer
ezerre, s ivadékod bírja el-
lenségeinek kapuit. ⁶¹Erre
Rebekka meg szolgálóleá-
nyai felszállának a te-
vékre s követék a férfiút
és az sietve visszatére gaz-
dájához.

⁶²Ebben az időben Izsák
épen azon az úton sé-
tált, mely az úgynevezett
«Élő és látó kútja»-hoz
vezet — a Délvidéken la-
kozott ugyanis ⁶³s mint-
hogy a nap már alko-
nyatra hajlott, kiment bú-
songani a mezőre, — s
amint felemelte szemét,
látá, hogy tevék jönnek
a távolban. ⁶⁴Rebekka is
meglátá Izsákot, mire le-
szállá a tevéről ⁶⁵s mondá
a szolganak: Kicsoda az
az ember, ki élénk jó a
mezőn? Mondá erre néki
a *szolga*: Az az én gazdám.
Erre ő hamar vevé a fá-
tyolt és befödé magát.
⁶⁶A szolga aztán elbeszélé

Izsáknak mindazt, amit
végzett, ⁶⁷az pedig bevivé
Rebékát anyjának, Sá-
rának sátrába és feleségül
vevé és annyira megsze-
reté, hogy fájdalmát, mely
anyja halála miatt érte,
mérséklé.

25. FEJEZET.

Ábrahám második házassága és
halála. — Izmael nemzetségé-
nek története. — Izsák törté-
nete: Ézsau és Jákob tusa-
kodása az elsőszülöttségért. —
Ézsau eladja elsőszülöttségét.

¹Ábrahám pedig másik
feleséget vőn, kit Keturá-
nak hívtak; ²ez neki Zám-
ránt, Jeksánt, Mádánt,
Mádiánt, Jesbokot és Súét
szülé. ³Jeksán aztán Sábát
és Dádánt nemzé. Dádán
fiai Ássurím, Látusím és
Loomím voltak, ⁴Mádián-
tól pedig Efa, Ofer, Hé-
nok, Ábida és Eldáa szár-
mazék; mindezek Ke-
tura fiai. ⁵Ábrahám azon-
ban mindenét, amiye volt,

^{62—67.} *Izsák és Rebekka házassága.* — ^{62.} Izsák addig nyilván
atyjával, Ábrahámmal együtt Hebron vidékén lakozott, ekkori-
ban azonban — a latin fordítás szerint — a *Délvidékre* (Negeb,
I. 12, 9—10.) költözött, ahol az «Élő és látó kútja» (vö. 16,
14.) feküdt. (A héber szöveg értelme ehelyütt bizonytalan, de
mintha azt mondaná, hogy Izsák ekkor érkezett meg e kút
felől.) — ^{63.} A mezőre *alkonyatkor* (munkája végeztével) nyilván
nemrég meghalt anyja (Sára) utáni *búsongásában* ment ki. (A latin
fordítás megfelelő szava annyit is jelenthet, mint: elmélni;
a rabbik szerint Izsák a mezőn esti imáját végezte.) — ^{65.} A keleti
leány a völegénye előtt sohasem mutatkozott fedetlen, fátyol-
nélküli arccal; azért *szállt le* (mások szerint: hajolt le) Rebekka
is a (magasnyergű) tevéről, hogy megkérdezze a szolgát, ki az az
idegen férfiú, s azért fedte be hosszú, sűrű *fátylával* az arcát. —
^{67.} Az asszony nép a régi Keleten csaknem mindig külön lakott
(vö. hárem); azért vitte Izsák is Rebékát *anyja, Sára* elárvult
sátrába. — A vers vége a 63. vers gondolatához fűződik: ezután
már nem járt Izsák búsongani a mezőre.

^{25.} *1—6. Ábrahám második házassága.* — ^{5.} Az atyai örökséget

Izsáknak adá; ⁶a mellékfeleségek fiait pedig megajándékozá, s még életében elküldé fia, Izsák mellől a Keleti vidékre.

⁷Ábrahám életének napjaiból százhetvenöt esztendő lőn. ⁸Aztán elhúnya és meghala jó vénségben, élemedett korban napokkal telten s népéhez tére. ⁹Erre fiai, Izsák és Izmael eltemeték a Kettős-barlangban, mely Mámbre átellenében a heteus Szeor fiának, Efronnak azon mezején vagyon, ¹⁰amelyet megvásárolt Het fiaitól: ott temeték el őt és feleségét, Sárát. ¹¹Halála után pedig megáldá az Isten Izsákot, a fiát, aki az úgynevezett «Élő és

látó kútja» mellett lakozott.

¹²Izmaelnek, Ábrahám azon fiának, kit az egyiptomi Ágár, Sára rabszolgálója szült neki, a következő a nemzetsége. ¹³Fiainak neve, nevük és származásuk szerint a következő: Izmael elsőszülötte, Nábájót, aztán Kedár, Adbeel, Mábszám, ¹⁴Másma, Dúma, Mássza, ¹⁵Hádár, Tema, Jetur, Náfis és Kedma. ¹⁶Ezek Izmael fiai és ez a nevük, tanyáik és sátorvárosaik szerint; tizenkét fejedelem, törzseik szerint. ¹⁷Izmael életének százharminchét esztendeje lőn, aztán elhúnya és meghala és népéhez tére. ¹⁸Lakozék pedig Hevilától Súríg, mely

Ábrahám csorbíthatlanul Izsákra hagyta, — 6. — *mellékfeleségei* (1. 22, 24. jegyz., valószínűleg csak Keturáról van szó) fiait ajándékokkal kifizette, s így atyai tekintélyének kétségbevonhatatlan intézkedésével elválasztotta (vö. 11, 31. jegyz.) az ígért fiát, Izsákot a test fiaitól (Ketura fiaitól); utóbbiakat *Keletre*, Arábia pusztáiba küldötte.

^{7—11.} *Ábrahám halála s temetése.* — 8. Vö. 15, 15. jegyz. — Mivel Ábrahám népe (nemzetsége, ősei) Úr-Kászdímban, illetőleg Háránban lakozott, őt pedig Hebron vidékén temették el, e kifejezést *s népéhez tére* nem érthetjük földrajzi értelemben, hanem benne a túlvilági élet hitének kifejeztét kell látnunk. — 9. A Mákpela-barlangról I. 23, 17—19. jegyzet.

VII. Izmael nemzetségének története. (25, 12—18.)

Mózes első könyvének egyik jellemző szerkezeti sajátága, hogy mielőtt a messiási ígéretnek továbbvivőivel foglalkoznék, előbb röviden összefoglalja a továbbiakban szerepet nem játszó mellék-személyek történetét. Ezért tárgyalja le itt Izmael nemzetségét is, hogy így aztán minden figyelmünket az ígért fiára, Izsákra irányíthassa. — ^{13—15.} Izmaeltől tehát tizenkét fiú, s ezektől ugyanannyi északarábiai törzs származott. — ^{18.} *Heviláról* (a héber szerint: Chávila) bizonyosat nem tudunk, valószínűleg Arábiában feküdt. *Súr Egyiptom* északkeleti (onnan tehát *Asszia* felé eső) erődítménye s az akörül elterülő pusztaság neve. A vers utolsó része az Ágárnak adott isteni jövendölés (I. 16, 12.) beteljesülését közli: Izmael tehát valóban *minden testvére előtt*, Kánaán határán kívül, künn a pusztában *halt* (a héber szöveg szerint talán: telepedék) meg.

az asszírokhoz menet, Egyiptom átellenében legyen. Valamennyi testvére előtt hala meg.

¹⁹ Izsáknak, Ábrahám fiának nemzetségtörténete a következő. Izsákot Ábrahám nemzette. ²⁰ Mikor negyvenesztendő volt, feleségül vevé Rebekát, a mezopotámiai szír Bátuel leányát, Lábán nővérét.

²¹ Izsáknak azonban könyörögnie kellett az Úrhoz feleségéért, mivel az meddő volt. Az Úr meg is hallgatá s megadá Rebekának, hogy fogadjon.

²² Lökdösődtek azonban méhében a kisdedek, mire ő azt mondá: Ha így kellett járnom, mi szükség

volt fogannom? Elméne tehát, hogy megkérdezze az Urat. ²³ Az felelvén, mondá: Két nemzet van méhedben és két nép válik el öledből: az egyik nép a másik fölé kerekedik és szolgálni fog a fiatalabbnak az idősebbik. —

²⁴ Mikor aztán eljött a szülés napja, íme, ikreket találának méhében. ²⁵ Az, aki elsőnek jött ki, vörös volt és mint az állatbőr, egészen szőrös; elnevezék tehát Ézsaunak. Mindjárt kijöve a másik is, bátyja sarkát fogva a kezével, miért is elnevezék Jákobnak. ²⁶ Hatvanesztendő volt Izsák, mikor néki e kisdedek születtek.

VIII. Izsák története. (25, 19—35, 29.)

19—26. *Ézsau és Jákob születése.* Izsák történetét jóformán egészen kitölti fiainak, Ézsau és Jákobnak, vetélkedése az elsőszülöttségért. Ez a vetélkedés már az anyaméhben kezdődik, a lencsetörténetben folytatódik s az atyai áldás megszerzésében végződik. — 20. *Mezopotámiáról* (melyet a héber szöveg itt Pádán-Arámnak, Áram mezőségének nevez) l. 24, 10. jegyz. Mivel Izsák 40 éves korában vette feleségül Rebekát s (26. szerint) 60 éves korában születtek meg fiai, házassága húsz esztendeig volt meddő. — 22. Rebekka nyilván érezte, hogy fiainak ez a (vetélkedésből származó) lökdösődése egészen különös jelenség, s azért fordult az Úrhoz, hogy megtudja ennek okát. Mikép kérdezte meg az Urat (talán valamelyik szent oltáránál) s — 23. — mikép felelt néki az Úr, nem tudjuk. Az isteni válasz a két gyermektől származó két nép történetére céloz: a születése szerint fiatalabb Jákob (máskép: Izrael), kinek az akkori rend s jog szerint az idősebb Ézsau (máskép: Edom) alattvalójának kellett volna lennie (az elsőszülöttségi jog megszerzése által), Ézsau fölé kerekedett, s utódai, az izraeliták leigázták Ézsau utódait, az edomitákat. — 25. Ézsau a héber szöveg szerint olyan szőrös volt, mint a szőrös (bolyhos anyagból készült) ruha. [Hasonló jelenségeket az orvostudomány is ismer. (Hypertrichosis.)] Ezért nyerte az Ézsau nevet, ami kb. annyit jelent, mint szőrös. — 25. Jákob az elsőszülöttségért való vetélkedés miatt fogta bátyja sarkát, mert meg akarta őt előzni; ezért nevezték el Jákobnak, ami kb. annyit jelent, mint valakinek a sarkát vagy talpát fogó; ugyane szó átvitt értelemben ravaszkodó, ármánykodó embert jelent. — 26. Ézsau és Jákob tehát még Ábrahám életében születtek.

²⁷Mikor felnevekedtek, Ézsauból ügyes vadász és mezőtjáró ember, Jákobból pedig csendes, sátorbanlakó ember lőn. ²⁸Izsák Ézsaut szerette, mert jóízűket evett vadászatából, Rebekka viszont Jákobot szerette.

²⁹Amint egyszer Jákob főzeléket főzött, Ézsau, ki akkor jött meg fáradtan a mezőről, ³⁰így szóla hozzá: Adj nekem ebből a vöröses főzetből, mert szörnyen fáradt vagyok.— Emiatt nevezék el őt Edomnak. — ³¹Mondá neki Jákob: Add el érte nekem elsőszülöttségedet. ³²Amaz felelé: Ime meghalok, mit használ nekem az elsőszülöttség! ³³Mondá Jákob: Esküdjél meg te-

hát nekem! Megesküvék neki Ézsau és eladá az elsőszülöttséget. ³⁴Miután így kenyeret és lencsefőzeléket kapott, evék és ivék és elméne, és csekélységnek tartá, hogy eladta az elsőszülöttséget.

26. FEJEZET.

Izsák Gerárában és Bersábéban. — Ézsau házassága.

¹Mikor pedig éhség támadt azon a földön — az után a terméketlenség után, mely Ábrahám napjaiban volt, — elméne Izsák Ábimelekhez, a filiszteusok királyához, Gerárába. ²Megjelent ugyanis neki az Úr és azt mondotta: Ne menj le Egyiptomba, hanem telepedjél meg azon

27—28. *Ézsau és Jákob foglalkozása.* — Ézsau vad, de nyílt természetű, sokat kóborló vadász, Jákob szelíd, csendes, szüleinél marad, de ravasz pásztorember lett. — 28. A héber szöveg így szól: . . . mert inyére volt a vadpecsenye.

29—34. *Jákob megveszi Ézsau elsőszülöttségét.* — 30. Ézsau alakját páratlan finomsággal rajzolja meg a Szentírás: nem is tudja, vagy legalább is nem törődik vele, mit főz Jákob, azért nevezi bizonyos hányavetiséggel vöröses főzetnek Jákob étkét. Innen marad rajta az Edom elnevezés, ami kb. annyit jelent, mint vöröses. Jákob az elsőszülöttségét kéri étkéért; az elsőszülött volt a család feje s ura, nagyobb (kétannyi) részt kapott az atyai örökségből, ő volt a család papja s az ő ágán ment teljesedése felé a messiási ígéret. — Természetes, hogy Jákob hiába törekedett volna az elsőszülöttségi jog után, ha Isten nem neki rendelte volna azt. — 32. Ézsau megvetette elsőszülöttségi jogát és pedig arra hivatkozva, hogy mit ér neki az elsőszülöttségi jog, ha most — mint túlozva mondja — éhen hal. (Mások így értelmezik: Előbb-utóbb úgyis meghalok, mi hasznom tehát az elsőszülöttségi jogból?!) — 34. Kiegészíti a 30. vers értelmét: ime egyszerű lencsefőzelék s egy kis kenyér volt az, amiért Ézsau eladta elsőszülöttségét.

26. 1—5. *Isten megújítja Izsáknak az Ábrahámnak adott ígéreteket.* — 1. A föld, amelyen Izsák ekkor lakott, valószínűleg még mindig a Délvidék (a Negeb), Bersábe vidéke volt. Az éhínség miatt Izsák Egyiptomba szándékozott menni, de Isten szavára Gerárába ment (vö. 20, 1.), ahova annál is biztosabban mehett, mert atyja, Ábrahám, szövetségben volt Gerára királyával. (Vö.

a földön, amelyet majd mondok néked ³s tartózkodjál egy darabig azon. És én veled leszek s megáldalak: mert neked és ivadékoknak fogom adni mindezeket az országokat, teljesítve azt az esküt, melyet Ábrahámnak, az atyádnak esküdtem. ⁴Megsokasítom ugyanis ivadékokat, mint az ég csillagait s utódaidnak adom majd mindez országokat és ivadékokban nyer áldást a föld minden nemzete, ⁵amiért engedelmességedet Ábrahám a szavamnak s megtartotta parancsolataimat s rendeleteimet, megtartotta szerződéseimet és törvényeimet.

⁶Izsák tehát Gerárában marada. ⁷Mikor pedig e hely férfiai a felesége felől kérdezősködtek, felelé: Húgom ő nékem. Félt ugyanis megvallani, hogy a házastársa, mert attól tartott, hogy megölik a szépsége miatt. ⁸Mikor aztán igen sok nap elmúlt,

hogy ott tartózkodott, egyszer Ábimelek, a filiszteusok királya kitekinté az ablakon és látá, hogy enyeleg Rebekkával, a feleségével. ⁹Hivatá erre és mondá: Nyilvánvaló, hogy feleséged néked. Miért hazudtat húgodnak? Felelé: Félttem, hogy meghalok miatta. ¹⁰Mondá erre Ábimelek: Miért szedtél rá minket? Hálhatott volna valaki a nép közül feleségeddel s nagy bünt hoztál volna reánk! Parancsola tehát az egész népnek, mondván: ¹¹Ki ez ember feleségét illeti, halállal lakol.

¹²Vete aztán Izsák azon a földön s százannyit nyere abban az esztendőben, mert megáldotta őt az Úr. ¹³Meg is gazdagodék emberünk s mindinkább gyarapodott s növekedett, míg felette tehetőssé nem lett: ¹⁴volt néki juhnyája, marhacordája és igen sok cselédje. Megirigyelék ezért őt a filiszteusok ¹⁵s azokat a

21, 22—34.) — 3—5. Isten megújítja Izsáknak az Ábrahámnak tett ígéreteket (vö. 12, 7; 15, 18.) s héttagú ígéretével ismét országot, bőséges ivadékokat és Messiást (12, 3; 18, 18; 22, 18.) ígér Izsáknak.

6—11. *Rebekka Gerárában.* Az esemény igen hasonlít Sára gerárai történetéhez (l. 20, 1—18.), de egyszersmind számos pontban el is tér tőle. — 7. Rebekka a héber nyelvhasználat szerint tényleg *húga*, vagyis unokahúga volt Izsáknak. (Vö. 11, 29. jegyz. és 22, 20—24. jegyz.)

12—16. *Izsák meggazdagodása felkelti a filiszteusok irigységét.* — 12. Százszoros termést kedvező körülmények között a vetés Keleten természetesen úton is hozhat, itt azonban ez Isten áldásának következménye; egyébként az is lehetséges; hogy *százannyi* csupán annyit jelent, mint igen bő, igen sok: — 14—16. A filisz-

kutakat, melyeket atyjának, Ábrahámnak szolgálái ástak egykoron, mind betömék s behányák földdel, ¹⁶úgyhogy maga Ábimelek mondotta Izsáknak: Távozzál el tőlünk, mert túlhatalmas lettél számunkra.

¹⁷Erre eltávozék, hogy Gerára völgyébe menjen és ott lakozék. ¹⁸És újra megásá azokat a kutakat, melyeket atyjának, Ábrahámnak szolgálái ástak s amelyeket annak halála után a filiszteusok egykoron betömtek s ugyanazokat a neveket adá azoknak, amelyeket egykor az atyja adott nekik. ¹⁹Majd ásának a Völgyben és élő vízre bukkanának. ²⁰De ott is civakodást kezdének Gerára pásztorai Izsák pásztoraival, mondván: Miénk a víz! Ezért elnevezé a kutat arról, ami történt, Veszekedésnek. ²¹Másikat is ásának s amiatt is civakodának, miért is azt elnevezé El-

lenségeskedésnek. ²²Erre elméne onnan, s egy másik kutat ása; amiatt nem civakodának, elnevezé tehát Tágas térnek, mondván: Most tágas teret adott az Úr nekünk, s megadta, hogy szaporodhassunk e földön.

²³Onnan aztán felméne Bersábéba. ²⁴Ott megjelenék néki az Úr még azon éjjel és mondá: Én vagyok atyádnak, Ábrahámnak az Istene. Ne félj, mert én veled vagyok: megáldalak s megsokasítom ivadékodat szolgálomért, Ábrahámért. — ²⁵Erre ő oltárt építe ottan s miután segítségül hívta az Úr nevét, felüté sátrát s meghagyá szolgálainak, hogy ássanak kutat.

²⁶Mikor aztán odajött Gerarából Ábimelek s barátja, Ochozát, meg hadvezére, Fíkol, ²⁷így szóla hozzájuk Izsák: Mit jöttetek hozzám, ahhoz az emberhez, akit gyűlöltök s elkergettetek magatok

teusok eljárása megszégése volt Ábrahámval kötött szövetségüknek (vö. 21., 23.), melynek megújítását azonban végül is nekik maguknak kellett kérniök.

¹⁷—²². *Izsák kiköltözik Gerarából.* A kutakról l. 21., 24. jegyz. — ¹⁸—²². A régi kutakat Izsák úgy nevezte el, amint Ábrahám nevezte el őket annak idején; az újonnan ásott három kútnak az eseményekről adott nevet. *Élővíz* = forrásvíz (ellentétben a vízvermekben — ciszternákban — gyűjtött esővízzel). A *Völgy* Gerára völgye. — Az első kút neve héberül Eszek (= *Veszekedés*), a második Szitna (= *Ellenségeskedés*, vö. Sátán), a harmadiké Rechobót (= *Tágas tér*) volt. (Utóbbi Gerára völgyének délkeleti végében, Gerarától mintegy 50 km-re feküdt.)

²³—²⁵. *Izsák visszatérése Bersábéba.* Bersábe Rechobóttól (l. előző jegyz.) északkeletre, mintegy 30 km-re feküdt.

²⁶—³¹. *A második bersábei szövetség.* — ²⁶. *Ábimelekről* l. 20., 2. jegyz. — *Barátja* = tanácsosa, bizalmas főembere. *Fíkolról*

közül? ²⁸Ők felelék : Látuk, hogy veled van az Úr s azért azt mondtuk : Legyen esküvés közöttünk s kössünk szövetséget : ²⁹hogy nem teszsz semmi rosszat nekünk, amint-hogy mi sem bántottuk semmidet és semmit sem tettünk ártalmadra, hanem békességgel bocsátottunk el téged, kit nagygyá tett az Úr áldása. ³⁰Erre ő lakomát készíté nekik és evének és ivának. ³¹Reggel aztán felkelének s megesküvének egymásnak s Izsák elbocsátá őket békességgel lakóhelyükre.

³²És íme, még aznap eljövének Izsák szolgálai és hírt hozának neki ama kút felől, amelyet ástak és mondák : Találtunk vizet. ³³Erre ő azt elnevezé Bőségnek, miért is a városnak Bersábe lón neve mind a mai napig.

³⁴Ézsau pedig, negyvenesztendő korában, feleségül vevé Juditot, a he-teus Beeri leányát és Bászematot, az ugyanonnan való Elon leányát; ³⁵mindketten keserűségére voltak Izsák és Rebekka lelkének.

27. FEJEZET.

Jákob csellel megszerzi az elsőszülöttségi áldást. — Ézsau fenyegető dühe.

¹Mikor aztán Izsák megöregedett és szeme elhomályosodott, úgyhogy már nem látott, hivatalá idősebbik fiát, Ézsaut és mondá neki : Fiam ! Ő azt felelé : Itt vagyok. ²Mondá neki atyja : Látod, megöregedtem s nem tudhatom halálom napját. ³Vedd fegyvereidet, a tegzet meg az íjat s menj ki a mezőre s ha ejtesz valamit a vadászaton, ⁴készíts belőle né-

l. 21, 24. jegyz. — 28. A gerárai király látván, hogy Izsákot segíti az Isten, jónak látja szövetségre lépni vele. — 29. A vers vége a héber szövegben így szól : . . . bocsátottunk el téged. Te most az Úr áldottja vagy ! — 30. A lakoma a szövetségi áldomást és a barátság helyreállítását jelentette.

32—33. *Bersábe nevének felújítása.* — A *Bersábe* név 21, 31. szerint Ábrahámtól származott s annyit jelentett, mint *Esküvés kútja*. A héber szöveg szerint Izsák a kutat Sibeának nevezte el, ami tulajdonképen annyit jelent, mint hét, de a görög fordítás szerint esküt (héberül : sebua) akar kifejezni. A latin fordítás a szó s hangját sz-nek olvasta s így *Bőségnek* fordította.

34—35. *Ézsau házassága.* Ézsau két *heteus* (l. 15, 20. jegyz.) leányt vett feleségül, ami ugyan ekkor még önmagában véve nem volt tilos dolog, de a családi hagyományok megsértését s a vértisztaságának megfertőzését jelentette. Ezért kesergett e dolog miatt Izsák s főleg Rebekka (vö. 27, 46.).

27. 1—29. *Jákob csellel megszerzi az elsőszülöttségi áldást.* — 1. Izsák ekkor 137 éves volt és még 43 évig élt. Valószínű tehát, hogy ehelyütt valami súlyosabb (később talán enyhült) betegségről van szó. — 4. Az atyai áldás nemcsak jókivánságok halmozását jelentette, hanem egyszersmind a családfői jogoknak ünne-

kem étket, úgy, amint tudod, hogy szeretem s hozd el, hogy egyem és megáldjon téged a lelkem, mielőtt meghalok. ⁵Mikor ezt Rebekka hallotta, mihelyt amaz kiment a mezőre, hogy atyja parancsát teljesítse, ⁶mondá fiának,

Jákobnak: Hallottam, amint atyád beszélt bátyáddal, Ézsauval és azt mondotta néki: ⁷Hozz nekem vadászatodból s készíts belőle étket, hogy egyem és megáldjalak az Úr előtt, mielőtt meghalok. ⁸Most tehát, fiam, hallgass tanácsomra: ⁹menj el a nyájhoz s hozz nékem két igen jó gödölyét, hogy étket készítek belőlük atyádnak, olyat, amelyet szeret, ¹⁰hogy amikor beviszed és megeszi, téged áldjon meg, mielőtt meghal. ¹¹Ő felelé néki: Tudod, hogy bátyám, Ézsau szőrös ember, én meg csupasz vagyok: ¹²ha atyám megtapogat és megismer,

félek, azt gondolja, hogy gúnyt akartam üzni belőle s áldás helyett átkot vonok magamra. ¹³Mondá néki anyja: Én reám szálljon az az átok, fiam: csak hallgass szavamra, menj el és hozd meg, amit mondtam. ¹⁴El is méne tehát, meghozá és odaadá anyjának. Az elkészíté az ételt, úgy, amint tudta, hogy atyja szereti, ¹⁵aztán felöltözteté őt Ézsau legjobb ruháiba, amelyek nála voltak a házban, ¹⁶s a gödölyék bőrcskéivel körülevé kezét s befödé nyaka csupaszságát, ¹⁷és odaadá az étket meg a kenyeret, amelyet készített. ¹⁸Ő bevivé és mondá: Atyám! Az felelé: Hallom. Ki vagy te, fiam? ¹⁹Mondá erre Jákob: Én vagyok elsőszülötted, Ézsau; úgy cselekedtem, ahogy parancsoltad nékem. Kelj fel, ülj le és egyél vadászatomból, hogy megáldjon engem a lelked. ²⁰Ám Izsák

pélyes, jogszerű átadását is kifejezte. — 7. Ezért adták az Úr előtt, vagyis az Úrra való hivatkozással, hogy Ő legyen az abban foglalt áldás teljesítője s az általa átadott jogok őre. — 12—13. Az atyai áldás egyszersmind szent dolognak is számított, azért félt Jákob gúnyt üzni atyjából. (Ugyanezt a kifejezést használja a Szentírás a próféták kigúnyolásáról is. Vö. Krón. II. 36, 16.) — Rebekka és Jákob nem jó lelkiismerettel cselekedtek, s épen azért kétségtelenül helytelen dolgot követtek el, amikor az öreg Izsákot rászédték. Némileg menti azonban őket, hogy Rebekkának az Isten kijelentette, hogy Jákobé lesz az elsőség (vö. 25, 23.), Jákob pedig, ha nem is valami szép módon, de mégis megvásárolta Ézsautól az elsőszülöttséget. (25, 33.) Egyébként mindketten bőségesen meglakoltak csalárdságukért: Rebekkának el kellett szakadnia kedvelt fiától, Jákobtól s azt soha többé nem látta viszont, Jákob pedig messze idegenben, hosszú évek keserves fáradsága után ugyanazzal bűnhődött, amivel vétkezett. (Vö. 29, 25; 31, 7. 40.) — 15. A házban = odahaza. — 18—26. Mesterien rajzolja a Szentírás az öreg Izsák óvatosságát. A félig-meddig

ismét szóla a fiához : Hogy találhattál ilyen hamar, fiam? Az felelé : Az Isten akarata volt, hogy hamar elémbe jöjjön, amit akartam. ²¹Mondá erre Izsák : Jer ide, hadd tapogassalak meg, fiam s hadd győződjem meg, te vagy-e az én Ézsau fiam, vagy sem. ²²Ő odaméne atyjához és Izsák megtapogatója és mondá : A hang ugyan Jákob hangja, de a kéz Ézsau keze. ²³De nem ismeré meg, mert keze szőrös volt, mint bátyjéé. Meg *akará* tehát áldani és ²⁴mondá : Te vagy az én Ézsau fiam? Ő felelé : Én. ²⁵Erre azt mondá : Hozd *tehát* ide nékem az étket vadászatodból, fiam, hogy megáldjon téged a lelkem. Ő odavivé s mikor megette, bort is nyujta neki ; miután azt megitta, ²⁶mondá neki : Jer ide hozzám és csókolj meg, fiam. ²⁷Ő odaméne s megcsókolá. Erre, mihelyt megérezte ruhái illatát, megáldá őt s mondá : Ime, olyan az én fiam illata, mint a telt mező illata, melyet megáldott az Úr. ²⁸Adjon né-

ked az Isten az ég harmatából s a föld kövérségéből bőséget a gabonából s borból. ²⁹Népek szolgáljanak néked s nemzetiségek boruljanak eléd : légy ura testvéreidnek s hajoljanak meg előtted anyád fiai ; aki átkoz téged, legyen átkozott, s aki áld téged, teljék meg áldással. ³⁰Alighogy befejezte Izsák a beszédet és épen csakhogy kiment Jákob, megjöve Ézsau ³¹s étket készíté a vadászatból és bevivé atyjának, mondván : Kelj fel, atyám s egyél fiad vadászatából, hogy megáldjon engem a lelked. ³²Mondá erre neki Izsák : Hát ki vagy te? Ő felelé : Én vagyok elsőszülött fiad, Ézsau. ³³Megrémüle Izsák nagy megdöbbenéssel s jobban, mintsem vélnéd, csodálkozva, mondá : Kicsoda tehát az, aki az imént a vadat, amelyet ejtett, elhozta nékem, úgyhogy én ettem mindemből, mielőtt te jöttél? Őt áldottam meg én s ő leszen áldott. ³⁴Amint Ézsau meghallotta atyja szavait,

vak Izsák ugyanis háromszoros próbát állít Jákob elé : először kikérdezi (18—21.), aztán *megtapogatója* (21—23.) s végül *csókol* kér tőle, hogy közben megszagolja ruháit (26—27.). Jákob ugyanis pásztorember, kinek ruhája másszagú, mint a mezőt járó ember (Ézsau) ruhájáé, melybe behúzódik a mező megannyi fűvének *illata*. Mivel azonban Jákobon Ézsau ruhái vannak, Izsák a mező illatát érzi meg s ebből indul ki áldása, mely — 28. — *bőséget, gazdagságot*, — 29. — *uralmat, elsőbbséget* s isteni *áldás* t (Messiás!) ígér Jákob nemzetségének.

30—40. *Ézsau áldása*. — 33. Minthogy az atyai áldás az *Úr előtt* hangzott el (vö. 7. vers), az ószövetségi felfogás szerint vissza-

nagy kiáltással elordítá magát s megrökönyödve mondá: Áldj meg engem is, atyám! ³⁵Ő azonban mondá: Eljött álnokul az öcséd s elvette áldásodat. ³⁶Erre ő hozzátevén: Múltán nevezték el Jákobnak, mert íme másodízben csalt meg engem: a multkor elvette elsőszülöttségemet, most meg másodszor: alattomban elcsente áldásomat. Aztán pedig mondá atyjának: Nem tartottál-e fenn énnekem is áldást? ³⁷Felelé Izsák: Uraddá őt tettem s minden testvérét az ő szolgálata alá vetettem, gabonával s borral őt láttam el: ezek után tehát mit tehetnék még tenéked, fiam? ³⁸Mondá néki Ézsau: Csak ez az egy áldásod van, atyám? Esedezem, áldj meg engem is. És mivel

nagy jajgatással síra, ³⁹Izsák megindula s mondá néki: A föld kövérségében s felülről az ég harmatában ⁴⁰leszen a te áldásod: kard után fogsz élni s öcsédnek szolgálni: de eljő majd az idő, hogy lerázod és leoldod igáját nyakadról.

⁴¹Gyűlölte ennélfogva Ézsau mindenkor Jákobot azon áldás miatt, mellyel atyja megáldotta és azt mondá magában: Majd eljönnek atyám meggyászolásának napjai s akkor megölöm Jákobot, az öcsémet. ⁴²Hírül vivék ezt Rebekának; erre ő elküldé s elhivatá fiát, Jákobot s mondá néki: Ime, bátyád, Ézsau azzal fenyegetőzik, hogy megöl téged. ⁴³Most tehát, fiam, hallgass a szavamra: kelj fel s menekülj fivéremhez,

vonhatatlan volt. — 36. Jákob átvitt értelemben csalót, ármánykodó, ravasz embert jelent. (Vö. 25, 25.) — 39—40. Ézsau áldása nem adja meg Ézsauinak Izsák családja felett a családfői jogokat, sőt tulajdonképen nem is áldás, inkább csak jóvendölés; a héber szöveg első felét ugyanis ma az értelmezők jelentős része így fordítja: A föld kövérségétől s az onnan felülről, az égből hulló harmattól messze lesz a te lakásod. (Ezt a szót fordítja a latin szöveg *áldásnak*.) Valóban, Ézsau utódainak, az edomitáknak birtoka, a Holt-tengertől délre húzódó Szeir hegyvidék, ugyancsak nem termékeny ország: népe hajdan és ma egyaránt inkább karddal (vadászattal, harccal s rablással), mint ekével szerzi eledelét. Az áldás második részének értelme bizonytalan; annyi tény, hogy Jákob utódai, az izraeliták (Saul és Dávid király alatt, vö. Kir. II. 8, 14.) leigázták Ézsau utódait, az edomitákat, de azok alig kétszáz esztendő után (Jórám uralkodása alatt 849—842 között) lerázták magukról a zsidók igáját (vö. Kir. IV. 8, 20. skk.) s aztán csekély megszakítástól (I. Kir. IV. 14, 7. Krón. II. 25, 11. skk.; 26, 2.) eltekintve, mintegy hétszáz esztendeig, a Makkabeusok koráig, függetlenek voltak a zsidóktól, sőt Kr. e. 37-ben, Heródes személyében, belőlük került ki a zsidók királya.

41—45. Rebekka ráveszi Jákobot, hogy hagyja el az atyai házat. — 41. Ézsau arra készül, hogy ha majd eljönnek atyja meggyászolásának napjai, vagyis ha meghal az öreg Izsák, megöli Jákobot. —

Lábánhoz Háránba ^{44s} tartózkodjál nála egy kis ideig, míg lecsendesedik bátyád dühe ^{45s} elmúlik haragja s elfelejti, amit ellene elkövettél. Akkor majd elküldök s visszahozatlak onnan. Miért foszthatnám meg egy napon mind a két fiamtól?

⁴⁶Majd mondá Rebekka Izsáknak: Únom az életemet Het leányai miatt; ha Jákob is ennek a földnek a nemzetségéből vesz feleséget, nem kívánok élni.

28. FEJEZET.

Jákob elhagyja Bersábét. — Ézsau második házassága. — Jákob látomása s fogadalma Betelben.

¹Hivatá erre Izsák Jákobot, megáldá és parancsola néki, mondván: Ne végy feleséget Kánaán nemzetségéből, ²hanem eredj s menj el Szír-Mezopotámiába, Bátuelnek, anyád atyjának házához s onnan végy magadnak feleséget, Lábán-

nak, anyád fivérének leányai közül. ³A mindenható Isten pedig áldjon meg téged s szaporítson és sokasítson meg, hogy népek seregévé légy, ⁴és adja Ábrahám áldásait tenéked s utódaidnak, hogy elnyerd ezt a földet, melyen idegenként tartózkodtál s amelyet nagyatyádnak megígért. ⁵Miután így Izsák elbocsátotta, útrakele és elméne Szír-Mezopotámiába Lábánhoz, a szír Bátuel fiához, anyjának, Rebekának fivéréhez.

⁶Mikor aztán Ézsaulátta, hogy atyja megáldotta Jákobot s elküldötte Szír-Mezopotámiába, hogy onnan vegyen feleséget, meg hogy az áldás után megparancsolta néki, mondván: Ne végy feleséget Kánaán leányai közül, ⁷és hogy Jákob engedelmeskedett szüleinek s elment Szíriába, ⁸meg azt is észrevette, hogy atyja nem jó szemmel nézi Kánaán leányait, — ⁹elméne Izmaelhez s a már meglevőkön

43. Lábánról l. 24, 29., Háránról l. 11, 31. jegyz. — 45. Rebekka attól fél, hogy Ézsau megöli Jákobot, Ézsaut pedig ezért (a köteles vérbosszú alapján) megöli valaki más, s így egy napon mindkét fiát elveszíti. Ime Rebekka bűnhődése: a kesergő anyai aggodalom.

46. Rebekka ráveszi Izsákot, küldje el a házból Jákobot. Az ürügy: hogy Jákob ne vegyen, mint Ézsau (vö. 26, 34—35.) idegent, hanem Ábrahám nemzetségéből való leányt feleségül. (Vö. 24, 3.)

28. 1—5. Izsák elküldi Jákobot Mezopotámiába. — 2. Szír-Mezopotámia (Páddán-Áram) a Tigris és Eufrátes közt elterülő vidék északi része, hol Hárán, Rebekka szülővárosa feküdt. (Vö. 11, 32. és 24, 10. jegyz.)

6—9. Ézsau harmadik házassága. Hogy szüleinek tetszését megnyerje, Ézsau egy olyan leányt is feleségül vesz, ki Izmaeltől, Ábrahám és Hágár fiától származott. — 9. Ézsau Izmael nemzet-

kívül feleségül vevé Máheletet, Izmaelnek, Ábrahám fiának leányát, Nábájótnak nővérét.

¹⁰Jákob tehát elindult Bersábéből s Hárán felé tartott. ¹¹Mikor aztán eljutott egy helyre s ott, hogy a nap leszállott, meg akart nyugodni, vőn egy ott heverő követ s feje alá tévé s azon a helyen aluvék. ¹²Álmában aztán azt látá, hogy egy létra áll a földön, teteje az eget éri s az Isten angyalai fel és alá járnak rajta ¹³s az Úr a létrára támaszkodik s azt mondja néki: Én vagyok az Úr, atyádnak, Ábrahámnak Istene és Izsáknak Istene; a földet, melyen alszol, neked s ivadékoknak fogom adni. ¹⁴És annyi lesz az ivadé-

god, mint a földnek por-szeme: kiterjedsz nyugatra s keletre, északra meg délre, és benned s ivadékokban nyer áldást a föld minden nemzetsége. ¹⁵És őrződ leszek én, bárhová mégy és visszahozlak erre a földre s el nem hagylak, míg nem teljesítem mindazt, amit mondtam. ¹⁶Mikor aztán Jákob felébredt az álomból, mondá: Valóban az Úr van ezen a helyen és én nem is tudtam. ¹⁷Majd megremülve mondá: Mily félelmetes ez a hely, — nem más ez, mint az Isten háza és amenny kapuja! ¹⁸Ezért Jákob, mikor reggel felkelt, vevé a követ, melyet a feje alá rakott s felállítá emlékjelül s olajat önte reá ¹⁹és elnevezé azt a vá-

ságéhez ment; maga Izmael ekkor már 14 éve halott volt. L. 25, 18. jegyz.

10—22. Jákob Betelben. — 10. Jákob Bersábéből (l. 21, 31. jegyz.) Hárán (l. 11, — jegyz.) felé tartván, történetesen — 11. eljut egy helyre (a héber szöveg szerint: a helyre). A hely kifejezés itt is (vö. 12, 6. jegyz.) istentiszteleti helyet jelent és itt minden valószínűség szerint arra a »helyre» vonatkozik, melyet Ábrahám oltára (l. 12, 8.) avatott istentiszteleti helyé. Bersábétől északra kb. 90 km-re feküdt. — 12—17. Jákob híres látomásának két vonatkozása van. Egyfelől ugyanis bátorítja a hosszú útra, idegen föld ezer veszélyeire induló Jákobot: ne féljen, az Isten nem hagyja el, angyalai által örködni fog felette, visszahozza erre a földre s teljesíti, amit Ábrahámnak ígért. (Vö. 12, 3; 18, 18; 22, 18.) — Másfelől a látomás a hely szentségére utal: mintegy ott nyílik a menny kapuja a földre s ott szállnak le az égből az Isten angyalai, hogy teljesítsék az isteni gondviselés rendeleteit. — 18. Ezért Jákob emlékkövet (oszlopot, héberül másszebá-t) állít. Az ilyen oszlopok a régi Keleten néha tényleg csupán csak emlékkövek voltak (mint pl. Ráchel síremléke — vö. 35, 20. — vagy Ábsalom emlékköve — vö. Sám. II. 18, 18.), ennek az oszlopnak azonban, mivel Jákob (öntőáldozatul) olajat öntött reá, bizonyos értelemben oltárjellege is volt. Mivel a pogány népek istentiszteleteiben az ilyen oszlopok rendszeren valamely bálványistenség jelenlétét jelképezték, Isten később az izraelitáknak az ilyenek állítását eltiltotta (vö. Móz. III. 26, 1; V. 16, 22.) — 19. Jákob héber szöveg szerint: a »helyet» Betelnek nevezte el, ami annyit

rost Betelnek; Lúzának hitták azt azelőtt. ²⁰Fogadalmat is tőn, mondván: Ha velem lesz az Úr s megőriz az úton, amelyet járok s ad nekem kenyeret, mit megegyek s ruhát, amit felvegyek, ²¹s szerencsésen visszatérek atyám házába: az Úr lesz az én Istenem, ²²s ezt a követ, melyet emlékjelül ideállítottam, az Isten házának fogják hívni s mindannak, mit adsz majd nékem, Neked áldozom tizedét.

29. FEJEZET.

Jákob Háránban. — Lábán csele. Jákob első gyermekei.

¹Aztán tovább méne Jákob. Mikor eljutott a Keleti-földre, ²megláta egy kutat a mezőn meg három juhnyáját, mely amellest heverészett: abból szokták ugyanis itatni a barmot. De a kút száját nagy kő fedte. ³Az volt ugyanis a szokás, hogy amikor a juhokat mind összeterelték,

elgördítették a követ, miután pedig megittatták a nyájukat, megint visszatették a kút szájára. ⁴Jákob megszólítja a pásztorokat: Testvérek, honnan valók vagytok? Azok felelnek: Háránból. ⁵Erre megkérdezé őket, mondván: Ismeritek-e Lábánt, Náchor fiát? Azok felelnek: Ismerjük. ⁶Egészségben van-e? — mondá. Egészségben, — mondák, — épen ott jön Ráchel, a leánya a nyájával. ⁷Majd mondá Jákob: Sok van még a napból s nincs még itt az ideje, hogy aklokba tereljék a nyájukat, itassátok meg előbb a juhokat s aztán hajtsátok őket vissza legelni. ⁸Azok felelnek: Nem tehetjük, míg mind össze nem gyűlik az állat; akkor majd elgördítjük a követ a kút szájáról, hogy megittassuk a nyájukat. — ⁹Még beszéltek, mikor íme odaért Ráchel az atyja juhaival: ő legeltette ugyanis a nyáját. ¹⁰Mikor Jákob

jelent, mint Isten (= El) háza (= Bet), de ez az elnevezés csakhamar az egész városra is átment. — 21. Az Úr lesz az én Istenem = az Urat (= Jáhvét, vö. Móz. II. 3, 14. jegyz.) fogom Istenemként tisztelni és imádni. — 22. Isten házának fogják hívni (a héber szöveg szerint: Isten háza leszen) = ezt a helyet, mint az Isten házát (vö. 17. v.) oltárral fogom megszentelni. (Vö. 35, 7.) — E fogalom egyszersmind a tized ősi jellegéről is tanuskodik. (Vö. 14, 20.)

29. 1—14a. Jákob megérkezése Háránba. — 1. A Keleti-föld (a héber szöveg szerint: Kelet fiainak földje) a Kánaántól (észak-) keletre eső vidék, itt kb. ugyanaz, mint amit a Szentírás egyebütt Szír-Mezopotámiának nevez. (L. 28, 2. jegyz.) — 2—8. Mindezt azért beszéli el a Szentírás, hogy bemutassa, mily rosszul kezelték Lábán nyájait Jákob odajötte előtt: fél délután is elheverészett a nyáj a kút mellett, annál is inkább, mert egy gyenge leány, Ráchel, legeltette őket, ki nem mert szembeszállni a kutat féltékenyen őrző pásztorokkal.

meglátta, mivel tudta, hogy anyja fivérének leánya, a juhok meg Lábánéi, anyja fivéréi, elgördíté a követ, mely a kutat fedte, ¹¹és megitatá a nyáját. Aztán megcsokolá és hangos sírásra fakada ¹²és megmondá neki, hogy ő az atyjának rokona, meg, hogy Rebekának a fia. Erre az elsiete és hírül vivé ezt atyjának. ¹³Amint ez meghallotta, hogy Jákob, a nővérenek fia oda-jött, — eléje futa, meg-ölelé, össze-vissza csokolá és bevezeté házába. Miután pedig meghallgatta útjának okait, ¹⁴felelé: Csontom vagy és húsom!

Mikor aztán elteltek egy hónap napjai, ¹⁵mondá neki: Azért, mert a testvérem vagy, ingyen fogsz szolgálni nékem? Mondd meg, mi legyen a béred? ¹⁶Volt pedig neki két leánya: a nagyobbiknak neve Lia, a kisebbiket pedig Ráchelnek hívták. ¹⁷Lia azonban könnyező szemű volt, *m'g* Ráchel szép termetű és bájos külsejű.

¹⁸Mivel Jákob ezt megszerette, mondá: Hét esztendő t szolgálok néked Ráchelért, kisebbik leányodért. ¹⁹Felelé Lábán: Jobb, ha neked adom, mint más embernek: maradj nálam.

²⁰Szolgálja tehát Jákob Ráchelért hét esztendeig s az *csak* néhány napnak tűnt neki nagy szeretetében. ²¹Aztán mondá Lábánnak: Add ki nékem feleségemet, mert kitelt immár az idő, hadd menjek be hozzá. — ²²Az lakomára hívá barátainak nagy sokaságát és menyegzőt szerze. ²³Este aztán bevivé hozzá Liát, a leányát ²⁴s ada a leánynak egy rabszolgát, névszerint Zelfát. Jákob a szokás szerint beméne hozzá, de amikor megvirradt, látá, hogy Lia. ²⁵Mondá erre apósának: Mi ez, amit művelni akartál? Nemde, Ráchelért szolgáltam néked? Miért szedtél rá engem? ²⁶Felelé Lábán: A mi földünkön nem szokás, hogy a fiatalabbi-

14b—19. Jákob szerződése Lábánnal. — 15. Testvérem = rokonom. — 18. A leány neveltetéséért kárpótlást kellett nyújtani a szülőknek, kik leányuk házassága révén a leányt elvesztették. Jákob bőkezűen fizet: *hétesztendei* szolgálatra szegődik Ráchelért. — 19. A régi Kelet szívesen látta az unokatestvérek közötti házasságokat, sőt az ott manapság is igen gyakori.

20—30. Lábán csalárdása. — 24. Jobbmódú leányok férjhezmenetelükkor egy-egy rabszolganőt szoktak volt kapni, ki őket kiszolgálja; az ilyen rabszolganők, úrnőjük beleegyezésével, sokszor a férj (mellék-) feleségei lettek. (Vö. 30, 4. 9.) — 24. Csalárdaságért ime csalárdassággal bűnhődik Jákob: miként egykor anyja őt, a fiatalabb fiút, állította elsőszülöttként félig-meddig világtalan atyja elé, úgy kapja meg most ő a menyegzős éj sötétjében

kat előbb adjuk férjhez. ²⁷Töltsd ki e menyegzős napok hetét s amazt is neked adom azért a munkáért, mellyel majd szolgálász nékem másik hét esztendőt. ²⁸Megnyugovék akarátán, kitölté a hetet s aztán feleségül vevé Ráchelt, ²⁹kinek Bálát adá rabszolgáloul atyja. ³⁰Miután így végre hozzájutott az óhajtott menyegzőhöz, többre becsülé az utóbbinak szerelmét, mint az elsőét. Így szolgálá nála másik hét esztendőt.

³¹Mikor azonban az Úr látta, hogy Liát megveti, megnyitá ennek a méhét, míg húga meddő maradt. ³²Fogana tehát és fiút szüle s elnevezé Rúbennek, mondván: Megtekintette az Úr megalázásomat: most majd szeretni fog az uram. ³³Aztán ismét fogana és fiút szüle és mondá: Mivel meghallotta az Úr, hogy engem Jákob megvet, ezt is adta nekem. Elnevezé tehát Si-

meonnak. ³⁴Harmadízben is fogana s újabb fiút szüle és mondá: Most majd ragaszkodni fog hozzám az uram, hiszen három fiút szültem néki. Épen azért elnevezé Lévinek. ³⁵Negyedszer fogana és fiút szüle és mondá: Most hadd dicsóítsem az Urat! Épen azért elnevezé Júdának. Azután szünetelete szülése.

30. FEJEZET.

Jákob további gyermekei. — Lábán fukarságának megghiúsulása. — Jákob meggazdagodása.

¹Mikor pedig Ráchel látta, hogy ő meddő, irigykedék a nényjére és mondá a férjének: Adj nekem gyermeket, különben meghalok. ²Megharaguvék erre reá Jákob és felelé: Hát én vagyok az Isten, ki megtagadta tőled méhed gyümölcsét? ³Mondá erre amaz: Itt van a szolgálóm, Bála, menj hozzá, hogy szüljön a térdemen s legyenek fiam

az idősebbik leányt a fiatalabbik helyett. — 27. A nász hét napig tartott. Vö. Bír. 14, 12. — 28. Ráchelt tehát Jákob a Liával kötött házasság után hét napra kapta meg; a hét esztendőt azután szolgálta le érte. — A mózesi törvények (I. Móz. III. 18, 18.) szerint két nővért nem volt szabad feleségül venni; a Mózes előtti időkben azonban — tanuság reá a babilóniai jog — ennek mi sem állt útjában.

31—35. Jákob és Lia első gyermekei. — 32. Rúben (inkább hangzása, mint értelmé szerint) kb. annyit jelent, mint: megleltette az Úr az én megaláztatásomat, nyomorúságomat, — 33. Simeon kb. annyit, mint meghallotta az Úr, hogy Jákob engem megvet. — 34. Lévi kb. annyit, mint ragaszkodni fog hozzám az én uram, — 35. Juda pedig kb. annyit, mint dicsóítani fogom az Urat.

30. 1—9. Jákob és Bála gyermekei. — 1—2. Látnivaló, mennyi asszonyi féltékenység, versengés és civódás járt a többnejűség nyomában. — 3. Bála Ráchel térdein szül — a kifejezés eredetileg

általa. ⁴Odaadá tehát néki házasságra Bálát, ki, ⁵hogy a férfi bement hozzá, fogant s fiút szült. ⁶Mondá ekkor Ráchel: Igazságot szolgáltatott énnékem az Isten és meghallgatta szavamát és fiút adott nékem. Épen azért elnevezé Dánnak. ⁷Aztán ismét fogana Bála s megszülé a másikat; ⁸erre azt mondá Ráchel: Viaskodásba vitt engem az Úr a nénémmel, — és győztem. Elnevezé tehát Neftálinak.

⁹Mikor Lia látta, hogy ő nem szül, odaadá rabszolgálóját, Zelfát a férjének. ¹⁰Mikor az fogant és fiút szült, ¹¹mondá: Szerencsére! Épen azért elnevezé Gádnak. ¹²Másikat is szüle Zelfa, ¹³mire Lia mondá: Ez boldogságomra való, mert boldognak mondanak majd engem az asszonyok. Ezért elnevezé Ásernek.

¹⁴Mikor pedig egyszer Rúben búzaaratás idején kiment a mezőre, mandra-

górát talála és elvivé anyjának, Liának. Mondá ekkor Ráchel: Adj nekem fiad mandragórájából! ¹⁵Amaz felelé: Kevésnek találod, hogy a férjemet elvetted tőlem, hogy még a fiam mandragóráját is elvennéd? Mondá Ráchel: Veled hálhat ez éjjel fiad mandragórájáért! ¹⁶Mikor tehát Jákob este felé megjött a mezőről, Lia kiméne eléje és mondá: Énhozzám kell betérned, mert kibéreltelek fiam mandragórájáért. Vele hála tehát azon éjjel. ¹⁷És meghallgatá az Isten Lia könyörgését és az fogana s az ötödik fiút szülé, ¹⁸és mondá: Megadta az Isten a béremet, amiért odaadtam rabszolgálómat az uramnak. — Elnevezé tehát Isszakárnak. ¹⁹Ismét fogana Lia és szülé a hatodik fiút ²⁰és mondá: Jó ajándékkal ajándékozott meg engem az Isten: ezután is velem lesz az uram, minthogy hat fiút szültem

talán tényleges valóságot jelentett —, azaz gyermekei az asszonya, Ráchel, gyermekeinek számitanak. (Vö. 16, 2. jegyz.) — 6. Dán kb. annyit jelent, mint *igazságot szolgáltatott* nekem az Isten, — 8. Neftáli pedig kb. annyit, mint *viaskodásba vitt* engemet az Isten. 9—13. Jákob és Zelfa gyermekei. — 11. Gád kb. annyit jelent, mint *szerencsére*. — 13. Áser pedig kb. annyit, mint *boldogságomra* való.

14—21. Jákob és Lia többi gyermekei. — 14. A mandragóra (Mandragora vernalis) május-júniusban zöldessárga, kábító-bódító bogyókat érlel, melyekről a néphit azt tartotta, hogy elősegítik a fogamzást; sajátos alakú gyökerének is bűvös erőt tulajdonítottak. — 18. Mivel a régi Kelet legnagyobb értéke a gyermek volt, azért tartja Lia *bérre* (jutalomra) méltónak azt a cselekedetét, hogy rabnőjét, Zelfát, anyává tétette. (Vö. 9. v.) — Isszakár kb. annyit jelent, mint itt a hér, vagy: a hér embere. — 20. Zábulon nevében a héber *ajándék* (zebed) és *lakik* (zábál) szó csendül. —

neki. Épen azért elnevezé Zábulonnak. ²¹Ez után leányt szüle, névszerint Dínát.

²²Megemlékezék az Úr Ráchelről is és meghallgatá őt és megnyitá a méhét. ²³Fogana tehát és fiút szüle, mondván: Elvette az Isten gyalázatomat, — ²⁴és elnevezé Józsefnek, mondván: Adjon hozzá az Úr más fiút is nékem.

²⁵József születése után pedig mondá Jákob az apósának: Bocsáss el engem, hadd térjek vissza hazámba s földemre. ²⁶Add ide nékem feleségeimet s gyermekeimet, akikért szolgáltam néked, hadd menjek: ismered ama szolgálat feltételeit, amellyel szolgáltam néked. ²⁷Mondá neki Lábán: Hadd találjak kegyelmet tekintetben: tapasztalásból tudom, hogy miattad áldott

meg engem az Isten. ²⁸Határozd meg béredet, melyet *ezentúl* adjak néked! ²⁹Erre ő felelé: Tudod, miként szolgáltam néked s mennyivé lett kezemben jószágod. ³⁰Kevesed volt, mielőtt hozzád jöttem, s most gazdaggá lettél, mert megáldott az Úr téged, ahogy én beléptem. Méltó tehát, hogy egyszer már a magam házárol is gondoskodjam. ³¹Mondá erre Lábán: Mit adjak *tehát* neked? Erre ő azt mondá: Semmit, hanem csak tedd meg, amit kérek s akkor megint legeltetem s őrzöm juhaidat. ³²Járd be köröskörül minden nyájadat s különíts el minden tarka- és pettyesszőrű juhot s ami aztán fekete, pettyes meg tarka leszen, akár a juhok, akár a kecskék között, az az én bérem legyen. ³³Felelni pedig becsületességem fog érettem

21. Valószínű, hogy Jákobnak több leánya is volt, ezt az egyet, Dínát, azért említi a Szentírás, mert róla még mondanivalója lesz. (34. fejezet.)

22—24. Jákob és Ráchel első fia. — **23—24.** Elvette héberül annyit tesz, mint ászáf, adjon hozzá pedig annyit, mint józsef; e két szóból tevődik össze József (héberül: József) neve.

25—34. Jákob és Lábán újabb szerződése. — **25—30.** Jákob leszolgálván a kikötött 14 esztendő, el akar menni Lábántól, hogy most már a maga házárol (= családjáról) gondoskodjék: Lábán tartóztatja, s kérdi, mi bér fejében hajlandó tovább is szolgálni nála. — **31—33.** (Innentől a fejezet végéig a latin fordítás, melyet követünk, igen nehezen érthető, de maga a héber szöveg is nem kevésbé zavaros. A következőkben a szövegek egybevetése alapján a valószínű értelmet közöljük.) — Jákob Lábántól nem kíván *semmit*, egyetlenegy juhót sem, csak azt, egyezzék bele abba, hogy ami a nemfehér juhok és a nemfekete kecskék eltávolítása után a juhok közül nemfehérnek s a kecskék közül nemfeketének születik, az őt illeti. Arrafelé ugyanis a juhok általában fehérek, a kecskék pedig feketék (sötétbarnák). Ha tehát kiszedik a nyájból a nemfehér juhokat, illetőleg a nemfekete kecskéket, emberi

maholnap, amikor eljön a jóváhagyás ideje előtted: mindaz ugyanis, ami nem lesz tarka vagy pettyes vagy fekete, akár a juhaim, akár a kecskéim között, lopással vádoljon engem. ³⁴Mondá erre Lábán: Szívesen elfogadom, amit kívánsz.

³⁵Még aznap el is különíté a tarka és a foltos kecskéket, juhokat, bakokat és kosokat, az egész egyszínű nyáját, azaz a fehér- és a feketeszőrűt pedig fiai kezére adá ³⁶és háromnapig járó távolságot vete maga és a veje közé, ki többi nyáját legeltette. ³⁷Erre Jákob zöld nyár-, mandula- és juhharfavesszőket vőn s részben meghántá őket; a héj lehúzása után, azokon, amelyeket meghámozott, előtűnék a fehérség, azok pedig, amelyek épek voltak, zöldek maradának s így tarka szín jött létre. ³⁸Aztán beraká őket az

itatócsatornába, ahova a vizet szokták tölteni, hogy amikor inni jönnek a nyájak, szemük előtt legyenek a vesszők s azokra nézzenek, amikor fognak. ³⁹Igy az történék, hogy a fajzás hevében a juhok a vesszőkre néztek és foltosakat, tarkákat s különböző színnel pettyezetteteket ellettek. ⁴⁰Ezt a nyáját Jákob aztán külön választá, a vesszőket meg *ismét* az itatócsatornába a kosok szeme elé tévé; minden fehér és fekete Lábáné lőn, az egyéb pedig Jákobé; el voltak választva a nyájak egymástól. ⁴¹Hozzá valahányszor az idő elején hágatták a juhokat, odatevé Jákob a vesszőket a vízcsatornába a kosok meg a juhok szeme elé, hogy azokra nézzenek, amikor fognak; ⁴²mikor azonban a kései egybeeresztés és az utolsó foganás volt, nem tévé oda őket; így ami

számítás szerint igen kevés nemfehér juh és nemfekete kecske fog a nyájban a világra jönni.

35—43. *Jákob meggazdagodása.* — 35. Lábán kiszedte a nyájból (a héber szöveg értelme szerint) a juhok közül mindazt, ami nem volt színfekete, s a kecskék közül mindazt, ami nem volt színfekete (sötétbarna) s ezeket a maga *fiai* kezére bízta, és — 36. *háromnapig járó földnyi* távolsággal elválasztotta a Jákobra bízott színfekete juhokból s színfekete (sötétbarna) kecskékből álló nyajtól, hogy így az ő tarka állatai Jákob egyszínű állataival ne keveredhessenek. — 37. Ekkor Jákob Isten segítségével (vö. 31, 9—11.) s a maga ügyességével segít magán; utóbbinak úgylátszik valami természetes alapja is van. — 41—42. Nyájának értékét Jákob azáltal is fokozza, hogy fogását csak akkor alkalmazta, amikor az erős (tehát mint a latin fordítás értelmezi, a korán párzó és korán ellő) állatokat bárányoztatta, míg a gyenge (a latin fordítás értelmezése szerint a kései) állatok párzásánál szabad utat engedett a természet folyásának, s így színfekete juhok s színfekete (sötétbarna) kecskék jöttek világra; utóbbiakkal azon-

kései volt, Lábáné, ami meg korai volt, Jákobé lőn. ⁴³Meg is gazdagodék mód felett emberünk s lőn neki sok nyája, rabszolgalója és rabszolgája, tevéje meg számára.

31. FEJEZET.

Jákob titkon otthagyja Lábánt, de Gálaád hegyén kibékülnek s szövetséget kötnek egymással.

¹Mikor azonban meghalotta Lábán fiainak beszédét, kik azt mondták: Elvett Jákob mindent, ami az atyánké volt s az ő vagyonából lett gazdaggá és híressé, — ²meg azt is észrevette Lábán arcán, hogy nem olyan már hozzá, mint tegnap s tegnapelőtt, ³leginkább pedig azért, mert az Úr azt mondtotta neki: Térj vissza atyáid földére és nemzetségedhez és én veled leszek, — ⁴elküldé s kihivatá Ráchelt és Liát a mezőre, hol nyájait legeltette ⁵és mondá nekik: Látom atyátok arcán, hogy nem olyan már hozzá, mint tegnap és tegnapelőtt. Pedig atyám Istene velem volt, ⁶és ti ma-

gatok is tudjátok, hogy minden erőmmel szolgáltam atyátoknak. ⁷Atyátok azonban megcsalt engem és tízszer változtatta meg a bérem: de mégsem engedte meg néki az Isten, hogy ártasson nekem. ⁸Amikor azt mondta: A tarkák legyenek a béred, — minden juh tarka bányt ellett, ha viszont azt mondta: Ami fehér, azt kapod bérül, — minden nyáj fehéret ellett. ⁹Elvette ugyanis az Isten atyátok jószágát és ideadta nekem. ¹⁰Mikor ugyanis a juhok foganásának ideje elérkezett, fel-emeltem szememet s azt láttam álmomban, hogy a hímek, melyek a nőtényeket hágják, tarkák, foltosak s különféle színűek. ¹¹Majd azt mondta nekem az Isten angyala álmomban: Jákob! Én azt feleltem: Itt vagyok. ¹²Ő azt mondta: Emeld fel szemedet s lásd, hogy a hímek, melyek a nőtényeket hágják, mind tarkák, foltosak és pettyesek. Láttam ugyanis mindent, amit Lábán veled cselekedett.

ban nem vesztett, mert satnya állatok voltak. — ⁴³. Lábán Jákob gazdagodását látván, (31, 7—8. tanúsága szerint) tízszer is megváltoztatta a szerződés feltételeit, de Jákob gazdagodását megakadályozni nem tudta.

31. 1—18. Jákob megszökik Lábántól. — 7—8. Vö. 30, 43. jegyzet. — 9. Jákob Isten segítségének tulajdonította meggazdagodását. — 10—12. Isten ugyanis látomás által biztosította Jákobot, hogy célját elérj, mert látomásában Jákob tarkáknak látta a valójában szinfehér, illetőleg szinfekezte hímeiket. — Az Isten angyala itt is, mint sokszor, maga az Isten. (Vö. 16, 7. jegyz.) —

¹³Én vagyok azon Betel Istene, hol felkented a követ s fogadást tetted nékem. Most tehát kelj fel s menj ki erről a földről s térj vissza születésed földére. — ¹⁴Felelé erre Ráchel és Lia: Van-e még valami részünk atyánk házának javaiban s örökségében? ¹⁵Nemde, idegeneknek tekintett minket és eladott és felemésztette árunkat? ¹⁶El is vette az Isten atyánk örökségét s ideadta nekünk és fiainknak: tedd meg tehát mindazt, amit az Isten neked parancsolt. ¹⁷Felkele erre Jákob, tevésre tevő gyermekeit és feleségeit és elméne. ¹⁸Elvivé minden vagyonát is, a nyájait is, meg mindenét, amit Mezopotámiában szerzett és atyjához, Izsákhhoz tarta, Kánaán földére.

¹⁹Abban az időben Lábán oda volt juhokat

nyírni. Így Ráchel ellopá atyja bálványait, ²⁰Jákob pedig eltitkolá apósa előtt, hogy szökök. ²¹Miután azonban elment, ő maga és mindene, amiye volt s átkelvén a folyóvizen, Gálaád hegye felé tartott, ²²harmadnapra hírvül vivék Lábánnak, hogy megszökött Jákob. ²³Erre az maga mellé vevé testvéreireit, hét napig hajszolá és Gálaád hegyén utól is éré. ²⁴Látá azonban ál-mában az Istent, ki ezt mondá néki: Vigyázz, hogy valamit keményebben ne szólj Jákob ellen! ²⁵Addigra már Jákob a hegyen felütötte sátrát; mikor tehát amaz a testvéreivel utólérte, ugyancsak Gálaád hegyén üté fel sátorát. ²⁶Majd mondá Jákobnak: Miért tetted azt, hogy titokban hajtottad el leányaimat, miként a kardszerzte rabokat?

13. Betelről l. 12, 8. jegyz. és 28, 18. — 15. Lábán valóban úgy bánt leányaival, mintha idegenek lettek volna: semmit sem adott nekik, sőt valósággal eladta őket Jákobnak tizennégyesztendei szolgálatért, s amit Jákob ezalatt szerzett, ő emésztette meg, ahelyett, hogy — mint az szokás volt — leányainak engedte volna át. (Vö. 24, 52. jegyz.)

19—33. Lábán utóléri Jákobot. — 19. A házi bálványok (héberül: terafim) emberalakú szobrok voltak, melyeket a háziserencse óreinek tartottak. (Eredetileg talán az ősök emlékére készültek, eleinte nem babonás célzattal.) Ráchel tehát úgylátszik mintegy magával akarta lopni atyja házának szerencséjét; mivel azonban e bálványokat mindenféle babonás jóslatokra is használták, lehet, hogy Ráchel — babonás hitében — azért is lopta el őket, hogy atyja meg ne tudja általuk, merre szökött Jákob. — 21. Jákob átkelve a folyóvizen (= az Eufrátesen), a Jordán balpartján húzódo hegység felé tartott; ezt a hegységet (és vidéket) épen az itt elbeszélendő esemény miatt Gálaádnak hívták. Hárántól, Lábán városától kb. 500 km-re feküdt, tevékkel tehát — 23. — hét nap alatt utólérhette Lábán Jákobot. Lábán testvérei = rokonai. — 26. A kardszerzte (= hadi) foglyoknak természetesen nem szoktak időt

²⁷Miért akartál tudtom nélkül megszökni? Miért nem mondtad meg nekem, hogy elkísérhettelek volna örömmel és énekkel, dobokkal és lantokkal?

²⁸Nem engedted, hogy megcsókoljam fiaimat s leányaimat! Botorul cselekedtél! Most ugyan ²⁹bírná a kezem, hogy rosszal fizessek néked, de atyátok Istene tegnap azt mondotta nékem: Vigyázz, hogy valamit keményebben ne szólj Jákob ellen! ³⁰Am legyen, el akartál menni a tiedhez s vágytál atyád házába: *de* miért loptad el isteneimet? ³¹Felelé Jákob: Tudtod nélkül azért jöttem el, mert félttem, hogy erőszakkal elveszed tőlem leányaidat. ³²Ameny nyiben pedig lopással vádolsz engem: akinél megtalálod az isteneidet, az ölessék meg testvéreink előtt. Kutasd elő, amit nálam a te holmidből találsz s vidd el. Ezt mondá, mert nem tudta, hogy Ráchel ellopta a bálványokat.

³³Beméne tehát Lábán Jákobnak, Liának és mind-

két szolgálonak sátrába, de nem találá. Mikor aztán Ráchel sátorába ment, ³⁴az gyorsan elrejté a bálványokat a tevenyereg aljába és reá üle, s mikor amaz felkutatta az egész sátort és semmit sem talált, ³⁵azt mondá néki: Ne haragudjék, uram, hogy fel nem kelhetek előtted, de épen most jött reám az, ami az asszonyokra *jönni* szokott. Így a kereső igyekezete meghiusula. ³⁶Felháborodék erre Jákob és pörölve mondá: Mi vétkemért s mi bűnömért rohantál így utánam ³⁷és hánytad fel minden holmimat? Mit találtál házad minden vagyonából? Tedd ide testvéreim és testvéreid elé, hadd szolgáltassanak igazságot közöttem és közötted! ³⁸Ezért voltam nálad hűsz esztendeig? Juhaid és kecskéid meddők nem voltak, nyájad kosait meg nem ettem, ³⁹amit a vad szétszaggatott, nem mutattam be néked, magam térítettem meg minden kárt, *sőt* ami lopás által veszett el, azt *is* rajtam

adni a búcsúzásra. — 27. A *dob* kis, kézi, csörgőkkel is ellátott, tamburinszerű hangszer volt; a *lant*ról l. 4, 18. skk. jegyz. — 28. Lábán *fiai* = unokái. L. 11, 29. jegyz.

34—55. Jákob és Lábán szövetséget kötnek egymással. — 34. A *tevenyereg* rendszeren bőrből készült, kosárszerű alkotmány volt; többnyire az asszonynép utazott benne. — 35. Ráchel ebben az állapotban, mely a zsidóknál vallásilag tisztátalannak számított (vö. Móz. III. 15, 19.), Lábánhoz nem közelíthetett; — mit érnek tehát — fejezi ki a sorok között a Szentírás — az ilyen bálványistenek, melyekre ráülhetett. — 39. Régi, később törvény (vö. Móz. II. 22, 13.) által is szentesített szokás szerint a pásztor, ha a *vadállat* által széttépett jószágot urának bemutatta, mente-

követelted. ⁴⁰Éjjel-nappal emésztett a hőség meg a hideg s elkerülte szememet az álom. ⁴¹Igy szolgáltam a házadban húsz esztendeig: tizennégyig a leányaidért, hatig meg a nyájaidért és tízszer változtattad meg a bérem! ⁴²Ha atyámnak, Ábrahám-nak Istene s Az, akit Izsák fél, nem lett volna velem, most talán meztelenül eresztenél el: *de* az Isten megtekintette nyomorúságomat s kezem fáradalmát s tegnap megfeddett téged.

⁴³Felelé erre néki Lábán: A leányok az enyémekek, a fiúk, a nyájaid s minden, amit *itt* láatsz, az enyémekek; *elvégre* is mit tehetnék leányaim s unokáim ellen? ⁴⁴Jer tehát, kössünk szövetséget s az szolgáljon tanubizonyságul közöttem és közötted. ⁴⁵Vőn erre Jákob egy követ, felállítá emlékjelül, ⁴⁶testvéreinek pedig monda: Hozzatok köveket.

Azok szedének és egy dombot csinálának. Aztán evének rajta. ⁴⁷Lábán elnevezé Tanu-dombnak, Jákob pedig Tanubizonysághalomnak, mindegyikük a maga nyelvjárása szerint. ⁴⁸És monda Lábán: Ez a domb legyen tanu ma közöttem és közötted, — ezért nevezék el Gálaádnak, azaz Tanu-dombnak, — ⁴⁹lássá és ítéljen az Úr közöttünk, amikor majd elválunk egymástól, ⁵⁰ha nyomorgatod leányaimat s más feleségeket veszesz melléjük. Nincs tanuja ezen beszédünknek, csak az Isten, ki itt van és lát. ⁵¹Majd pedig monda Jákobnak: Ime ez a domb meg ez az emlékkő, melyet ideállítottam közém és közötted, ⁵²legyen a tanu: ez a domb, mondom, meg ez az emlékkő szolgáljon tanubizonyságul, hogy sem én nem megyek túl rajta, tefeléd tartva, sem te nem jössz el mellette, gonoszat forralva ellenem. ⁵³Ábra-

sült a kártérítés kötelességétől. — 43. Lábán belátja, hogy ha Jákobot megbünteti, saját leányainak s *fiainak* (azaz unokáinak) árt vele s — 44. — azért szövetséget ajánl Jákobnak. — 45. Jákob emlékkövet (másszobát, vö. 28, 18. jegyz.) állít, s azt — 46. — *testvérei* (= Lábán rokonai) által körülrakatja kőekkel, s a szövetség megkötésének áldomásául (áldozati) lakomát rendez e kőhalmon (vagy a héber szerint: amellet). A dombot Lábán Jegár-Száhadútá-nak, Jákob pedig Gál-ednek (= Gálaádnak) nevezte el; mindegyik annyit jelent, mint *Tanu-domb*, az egyik arámul, Lábán nyelvjárása, a másik héberül, Jákob *nyelvjárása* szerint. — 48—49. A héber szöveg így szól: Ez a domb legyen tanu ma közöttem és közötted; ezért nevezték el Gálednek (= Gálaádnak, azaz Tanu-dombnak). — 49. — Miszpának (= Órhelynek) pedig azért, mert (Lábán) azt mondotta: Örkdjék az Úr közöttem és közötted; ha elválunk egymástól. (Miszpa — a latin fordítás Mászfának mondja — egy város volt Gálaádban a Jábok folyótól északra. Vö. Bír. 10, 17.) — 53. Lábán általánosabb értelemben

hám Istene és Náchor Istene, az ő atyjuk Istene ítéljen közöttünk. Erre megesküvék Jákob, Arra, kit atyja, Izsák félt⁵⁴ és áldozati barmot vága a hegyen és meghívá testvéreit a lakomára. Miután ettek, meghálának ottan.⁵⁵ Mikor aztán Lábán felkelt az éjtszakából, megcsókolá fiait s leányait és megáldá őket és visszatére lakóhelyére.

32. FEJEZET.

Jákob látomása Máchánáimban, Ézsautól való félelme, küzdelme az angyallal Fánuelben.

¹Jákob is folytatá megkezdett útját. Egyszer csak szembejövének véle az Isten angyalai. ²Mikor meglátta őket, mondá: Az Isten tábora ez! Elnevezé tehát azt a helyet Máchánáimnak, azaz Két-tábornak.

³Majd követeket küldé maga előtt Ézsauhoz, a bátyjához, Szeir földére, Edom országába ⁴s parancsola nékik, mondván: Így szóljatok uramhoz, Ézsauhoz: Eztüzeni öcséd, Jákob: Lábánnál tartózkodtam s voltam mindmáig. ⁵Van marhám, szamaram, juhom, rabszolgám meg rabszolgálóm: s most követséget küldök uramhoz, hogy kegyelmet találjak tekintetemben. —

⁶Mikor visszatértek a követek Jákobhoz, mondák: Eljutottunk bátyádhoz, Ézsauhoz, — s íme siet eléd négyszáz emberrel.

⁷Igen megfélemlék erre Jákob és aggodalmában két táborra osztá a vele levő népet, valamint a nyájakat meg a juhokat, a marhákat és a tevéket,⁸ mondván: Ha Ézsau az egyik táborot megtámadja s meg-

Ábrahám Istenének és Náchor Istenének nevezi az Istent, Jákob pedig Arra esküszik, akit atyja, Izsák fél (= tisztel). — ⁵⁴. A lakoma áldozati lakoma volt. — ⁵⁵. Lábán felkelvén az éjtszakából (= másnap, kora reggel), hazatért lakóhelyére = Háránba.

32. 1—2. Jákob angyalokkal találkozik. — 2. A zsidóság egyik kedves hagyománya szerint Jákob itt, amikor Kánaán határához közeledik, mintegy az angyalok őrváltását látta: az öt Háránból idáig kíséző angyalokat felváltják Kánaán földének (őr-) angyalai. Ezért az angyalok két táboráról nevezi el ezt a helyet (mely a Jordántól keletre eső vidéknek kb. a közepén, a Jábbok-pataktól északra feküdt) Két tábornak, héberül Máchánáimnak. (Mások szerint az egyik tábor az angyaloké, a másik magáé Jákobé.) — A látomás célja Jákob bátorítása: ne féljen, Isten angyalai őrzik útját.

3—8. Jákob követsége Ézsauhoz. — 3. Ézsau (másképp Edom) a Szeir-hegységben, a róla elnevezett Edom mezején (a Holt-tengertől délre) tanyázott. — 6—7. Jákob félreérti Ézsau javaslatát: azt hiszi, hogy Ézsau ellene jó s azért — igazi keleti gondolkodással — két táborra osztja népet s jószágát; cselekvése szépen utal a hely nevére: a dolog Máchánáimban, a két tábornak nevezett helyen történt.

veri, a megmaradt másik tábor megmenekszik.

⁹Majd mondá Jákob: Én atyámnak, Ábrahám-nak Istene s atyámnak, Izsáknak Istene, Uram, ki azt mondottad nékem: Térj vissza földedre s születésed helyére s jót teszek véled: ¹⁰csekély vagyok mindaz irgalmadra s hűségedre, amelyet szolgál-dal műveltél. Egy szál bot-tommal keltem át a Jordánon, s két táborral jö-vők vissza mostan. ¹¹Ments meg engem bátyámnak, Ézsau-nak kezéből, mert igen félek tőle, hogy ha eljő, meg ne találjon ölni anyát, fiat egyaránt. ¹²Te azt mondottad, hogy jót teszesz velem s oly bősé-gessé teszed ivadékodat, mint a tenger fővenyét, melyet sokasága miatt megszámolni nem lehet.

¹³Miután pedig azon éjjel ott meghált, abból, amije volt, kiválaszta aján-dékuul bátyjának, Ézsau-nak ¹⁴kétszáz kecskét, húsz bakot, kétszáz juhot és húsz kost, ¹⁵harminc szop-tatós tevét csikóstul, negy-ven tehenet s húsz birkát, húsz nőstény szamarat s tíz vemhét. ¹⁶Aztán kü-

lön-külön elküldé szolgálái által e nyájakat, és meg-hagyá szolgálainak: Vo-nuljatok előttem, úgy, hogy köz legyen az egyes nyájak között. ¹⁷A leg-elől levőnek pedig paran-csola, mondván: Ha talál-kozol bátyámmal, Ézsau-val s azt kérdezi tőled: Kié vagy? vagy: Hová mégy? vagy: Kié, amit hajtasz? — ¹⁸ezt feleld: Jákobé; ajándékba küldte ezt az uramnak, Ézsau-nak, — maga is jön utá-nunk. ¹⁹Hasonló paran-csolatot ada a második-nak és a harmadiknak meg mindazoknak, kik a nyá-jakat hajtották, mondván: Ugyanezen szókkal szólja-tok Ézsauhoz, ha találko-ztok véle, ²⁰és tegyétek hoz-zá: Szolgád, Jákob maga is követi utunkat. — Azt mondá ugyanis: Megen-gesztetem az ajándékkal, amely elől megyen s az-után kerülök a színe elé, — talán kegyelmes lesz irán-tam. ²¹Az ajándék tehát elméne előre, ő maga pedig meghála azon éjjel a tá-borban.

²²Miután pedig igen ko-rán felkelt, vevé két felesé-gét s ugyanannyi rabszol-

9—12. Jákob imája. — 10. A vers ismét Máchánáim (= két tábor) nevére utal.

13—21. Jákob ajándékokat küld Ézsau elé. — 15. A héber szöveg (nem húsz, hanem) tíz bikát említ.

22—32. Jákob küzdelme az Istennel. — 22. Jákob korán (a héber szöveg szerint még éjtszaka) felkelt, a következők (24. v. skk.) tehát nem álomban történtek. — A Jákob (héberül: Jábbok) a Jordán egyik balparti mellékfolyócskája; a Genezáreti-tótól délre,

gálóját meg tizenegy fiát és átkele a Jábok gázlóján²³ és átvivé mindenét, amije volt. ²⁴Mikor aztán egyedül maradt, íme egy férfiú tusakodott vele egész virradatig. ²⁵Ez, mikor látta, hogy nem bír erőt venni rajta, megérinté csípőjének ínát s az tüstént elszáradta. ²⁶Majd mondá neki: Eressz el, mert feljő immár a hajnal. Ő felelé: Nem eresztelek el, míg meg nem áldasz. ²⁷Erre az mondá: Mi a neved? Ő felelé: Jákob. ²⁸Erre az mondá: Ne Jákobnak hívd, hanem Izraelnek; mert ha erős voltál az Istennel szemben, mennyivel inkább fogsz győzedelmeskedni az embereken. ²⁹Erre Jákob kérdé tőle: Mondd meg nekem, mi a te neved? Az felelé: Mit kérdezed nevedet? Azzal megáldá őt

azon a helyen. ³⁰Erre Jákob elnevezé azt a helyet Fánuelnek, mondván: Színről-színre láttam *itt* az Istent, mégis megmenekedett a lelkem. ³¹Épen akkor kelt fel felette a nap, amikor túlment Fánuelen. A lábára azonban sántított. — ³²Emiatt nem eszik meg Izrael fiai azt az ínát, amelyik Jákob csípőjében elszáradt, mind a jelen napig: mivelhogy Ő megérintette csípőjének ínát és az megmerevedett.

33. FEJEZET.

Jákob és Ézsau kibékülése. — Ézsau visszatér Szeírbe, Jákob megtelepszik Szichem határában.

¹Amint aztán Jákob felémelte szemét, látá, hogy jön Ézsau és vele négyszáz ember. Erre különválasztá Liának, Ráchelnek és a két rabszolgálónak gyer-

kb. 60 km-re, szakad a Jordánba. — ²⁴. A héber szövegben a hasonló hangzású szavak halmozása az elbeszélésnek mesteri szépséget ad: Jákobbal a Jáboknál *tusakodik* (= birkózik, héberül: *jeabek*) valaki. — Ki volt ez a *férfiú*, sokat vitatott kérdés; egyesek Ézsau (ör)angyalának, mások — helyesebben — az Istennek (vagy az Isten fiának) tartják. — ²⁵. Az esemény célja Jákob bátorítása: íme az Isten sem tud *erőt venni rajta*, mennyivel kevésbé tehát Ézsau vagy valamely más ellensége; hogy azonban ezt ne a saját erejének, hanem Isten segítségének és kegyelmének tulajdonítsa, *csípőjének ina* (a nervus ischiadicus) *elszárad* (= megbénul, a héber szöveg szerint: csípőjének forgócsontja kificamodik) és Jákob megsántul. — ²⁸. E győzelem tehát elsősorban azt fejezi ki, hogy Jákobnak nincs mit félnie Ézsautól, kitől annyira retteg, általában azonban egyszersmind biztosítéka annak is, hogy Jákobot s utódait ellenségeikkel szemben megsegíti az Isten. — Ettől fogva Jákob neve Izra-El = Istennel viaskodó lesz, — ³⁰. — a hely pedig a *Fánuel* (Peniel = Isten színe) elnevezést nyeri, mert ott látta Jákob az Istent *színről-színre*, s mégis *megmenekedett a lelke*, mégsem kellett meghalnia. (Vö. 16, 13. jegyz.) — ³². A zsidó ételtörvények mindmáig tiltják az állatok ezen ínának megevését; a Szentírás e tilalmat egyebütt nem említi.

³³. ¹–¹⁶. Jákob és Ézsau kiengesztelődése. — ¹–². Jákob a

mekeit; ²majd felállítá a két rabszolgát s gyermekeit elül, Liát pedig s gyermekeit a második helyen, Ráchelt meg és Józsefet leghátul, ³maga pedig az élükre méne s hétszer földig hajtá magát, míg bátyja közelébe ért. ⁴Erre Ézsau az öccse elé futa és megölelé s a nyakába borula s megcsókolá és síra. ⁵Mikor aztán fel-emelte szemét, meglátá az asszonyokat és gyermekeiket s mondá: Mit akarnak ezek? Hozzád tartoznak? Ő felelé: Ezek azok a gyermekek, kiket Isten nekem, szolgáltnak ajándékozott. ⁶Erre közelebb kerülének a rabszolgák és fiaik és meghajták magukat; ⁷odaméne Lia is a gyermekeivel, s miután szintén meghajtották magukat, végül *odalépe* József és Ráchel és meghajtá magát. ⁸Mondá ekkor Ézsau: Mire való az a tábor, amellyel találkoztam? Ő felelé: Hogy kegyelmet találjak uram előtt. ⁹Am az mondá: Van nekem,

öcsém, bőviben; ami a tied, legyen a magadé. ¹⁰De Jákob mondá: Ne legyen úgy, kérlek: ha kegyelmet találtam szemedben, fogadd el ezt az ajándékocskát a kezemből, mert úgy néztem arcodra, mintha az Isten színét néztem volna. Légy hozzám kegyelmes ¹¹s fogadd el az áldást, melyet neked hoztam s amelyet az Isten, a mindenek osztogatója adott nékem. Öccse unszolására nagynehezen elfogadá, majd ¹²mondá: Tartsunk együtt, társad leszek utadon. ¹³Mondá erre Jákob: Tudod, uram, hogy gyenge gyermekek, szoptatós juhok és tehenek vannak velem; ha a járásban jobban megerőltetem őket, egy nap elhull minden nyájam. ¹⁴Menjen csak előre, uram, a szolgálja előtt, én meg majd lassacskán követem nyomdokait, amint látom, hogy gyermekeim bírják, míg el nem jutok uramhoz Szeírbe. ¹⁵Felelé Ézsau: Kérlek, hadd maradjanak legalább

csaladját szeretete mértékéhez képest rendezi el: *leghátulra*, a legbiztosabb helyre kedvelt felesége (*Ráchel*) és fia (*József*) kerül. — 3. A keleti ember ma is többször a földre borul azok előtt, kiket különös tisztelettel akar köszönteni; — ezt tette Jákob is, *míg* (a héber szöveg szerint) *bátyja* közelébe ért. — 10. A vers vége valószínűleg így értendő: olyan félelemmel néztem arcodra, mintha az Isten színét néztem volna, de te kegyelmes voltál hozzám. E szavak kétségkívül a fánueli eseményre (vö. 32, 30.) utalnak: ott Jákob látta az Isten színét, de — a néphit ellenére (vö. 16, 13. jegyz.) — nem történt baja. — 11. Ajándékot Keleten *unszolás* nélkül nem illett elfogadni. — 14. Jákob ugyan megígéri, hogy elmegy Ézsau után *Szeírbe* (l. 32, 3. jegyz.), de nem túlságosan bizván Ézsauban, később megváltoztatja tervét.

a velem levő népből *nehá-nyan* utitársaid. Nem szükség — mondá, — csak az az egy kell nekem, hogy kegyelmet találjak tekintetedben, uram. ¹⁶Visszatére tehát Ézsau még aznap azon az úton, amelyiken jött, Szeirbe.

¹⁷Jákob azonban Szokótba méne; ott házat építé és sátrakat állíta, miért is elnevezé azt a helyet Szokótnak, azaz Sátraknak. — ¹⁸Azután átméne a szichemieiek városába, Sálembe, mely Kánaán földén vagyon — mikor Szír-Mezopotámiából visszatért — s letelepedék a város mellett ¹⁹s megvevé azt a darab földet, melyen sátrait felütötte, Hémornak, Szichem atyjának fiaitól száz bárányon, ²⁰s ott ol-

tárt állíta és segítségül hívá rajta Izrael erős Istenét.

34. FEJEZET.

Szichem bűne s bűnhődése.

¹*Egyszer* aztán kiméne Dína, Lia leánya, hogy megnézzé annak a földnek az asszonyait. ²Mikor Szichem, a heveus Hémor fia, annak a földnek a fejlődeme meglátta, megszereté, elrablá s hála vele s erőszakot követe el a szüzön. ³Mivel pedig hozzá forradt a lelke, édesgető beszédekkel nyugtatgatta a szomorkodó leányt, ⁴majd elméne atyjához, Hémorhoz és mondá: Vedd nékem feleségül ezt a leányt. — ⁵Mikor Jákob ezt meghallotta, minthogy fiai távol voltak s a nyáj legeltetésében foglalatos-

17—20. *Jákob visszatér Kánaánba.* — 17. Ez a Szokót (Szukkót) még a Jordán balpartján (a későbbi Gád területén) feküdt; nevét (= Sátrak, Sátorváros) onnan nyerte, hogy ott Jákob *sátrakat* (talán inkább bódékat, hajlékokat) épített a barmok számára. — 18. Jákob első állomása a Jordán jobbpartján, a tulajdonképeni Kánaánban, a latin fordítás szerint *Sálem*, a *szichemieiek* (= Szichem város lakóinak) *városa*; bár ez az értelmezés nem lehetetlen, mindazonáltal, mivel sehol sem olvassuk, hogy a szichemieieknek Sálem nevű városuk lett volna, s a következőkben egyszerűen Szichemről van szó, a héber szöveg alapján a verset valószínűleg így kell értenünk: és szerencsésen, minden baj nélkül (héberül: *sálem*) eléré Szichem városát, mely (már) Kánaán földén vagyon stb. *Szichem* a Jordántól nyugatra eső vidéknek kb. a közepén feküdt. — 19. Ez a *föld* a híres «Jákob mezeje», melyen Jákob kútja is volt. Ezt hagyta később Jákob Józsefnek, kit ott is temettek el. L. 48, 22. Józ. 24, 32. A héber szöveg szerint Jákob a földet nem száz *bárányon*, hanem száz *keszítán* vette meg; a *keszita* valamely (előttünk) ismeretlen pénz-, illetőleg súlyegység volt. — 20. Az egyes oltárokon Istent más es más néven volt szokás tisztelni; ezt az oltárt (a héber szöveg szerint) Istennek, mint *Izrael* (= Jákob) *Istenének* szentelte Jákob.

34. 1—5. *Szichem, Dína meggyalázása után, feleségül akarja venni Dínát.* — 1. *Kiméne* = átrándult Szichembe. — 3. *Hozzá forra a lelke* = teljes lélekkel csüngött a leányon, megszerette a leányt.

kodtak, hallgata, míg azok meg nem jöttek.

⁶Kiméne tehát Hémor, Szichem atyja, hogy beszéljen Jákobbal. ⁷Közben ennek fiai íme megjövének a mezőről, s mikor meghallották, ami történt, nagyon megharaguvának, hogy *Szichem* ocsmány dolgot követett el Izraelen s meggyalázva Jákob leányát, tilalmas dolgot cselekedett. ⁸Hémor így szóla hozzájuk: Fiamnak, Szichemnek a lelke leányotokhoz fűződött: adjátok feleségül néki ⁹s kössünk egymás között házasságokat: adjátok leányaitokat mihozzánk s vegyétek el leányainkat ¹⁰s lakjatok velünk; e föld hatalmatokban vagyon: műveljétek, kereskedjétek és telepedjétek meg rajta. ¹¹Maga Szichem is szóla a leány atyjához s testvéreihez: Hadd találjak kegyelmet előttetek s bármit határoztok, megadom: ¹²szabjátok magasra a jegyadományt s követeljétek nászajándékot s én örömet megadom, amit kívántok, csak adjátok nekem azt a leányt feleségül. ¹³Felelék Jákob fiai Szichemnek és atyjának — csellel, mert dühösekes vol-

tak nővérük meggyalázása miatt: ¹⁴Nem tehetjük meg, amit kértek, mert nem adhatjuk nővérünket körülmetéletlen embernek: tilalmas és kárhozatos dolog az minálunk. ¹⁵Csak abban az esetben szövetkezhetünk, ha hasonlóak akartok lenni hozzánk s körülmetélkedik közöttetek mindenki, ki férfi-nemen vagyon; ¹⁶akkor hozzátok adjuk leányainkat, mi viszont elvesszük a tieiteket s veletek lakozunk és egy néppé leszünk. ¹⁷Ha azonban körülmetélkedni nem akartok, vesszük a leányunkat és megyünk.

¹⁸Tetszék ajánlatuk Héornak és fiának, Szichemnek ¹⁹és nem vonakodék az ifjú attól, hogy azonnal teljesítse, amit kívántak, mert nagyon szerette a leányt; már pedig ő igen tekintélyes ember volt atyja egész házában. ²⁰Bemenének tehát a város kapujába és szólának a néphez: ²¹Ezek az emberek békességesekes s velünk akarnak lakni: hadd kereskedjenek e földön s hadd műveljék azt, tágas az és széles, úgyis kevés a mívese; vegyük leányainkat feleségül s adjuk

6—17. Jákob fiainak álnok feltétele. — 11—12. A jegyadomány az a kárpótlás, mely a leány neveltetéséért a leány szüleinek járt. Vö. 24, 53. jegyz. — 14—15. Jákob fiainak feltétele inkább álnokság, mint komoly kívánság.

18—24. Szichem ráveszi népét a feltétel elfogadására. — 20. A város kapujáról l. 19, 1. jegyz.

nékik a mieinket. ²²Egy dolgon múlik *csupán* ez a nagy szerencse. Ha körülmetéltetjük közülünk azokat, kik férfi-nemen vannak, követvén e népszertartását, ²³akkor jószáguk is, barmuk is és mindenük, amijük vagyon, a mienk leszen. Csak ebbe egyezzünk bele s akkor együtt fogunk lakni s egy néppé leszünk. ²⁴Bele is egyezének mindannyian s körülmetélteté magát mindenki, ki férfi-nemen volt.

²⁵A harmadik napon azonban, amikor a legsúlyosabb a sebek fájdalma, íme Jákob két fia, Simeon és Lévi, Dína fivérei kardot ragadának s biztonságosan bemenének a városba és megölének mindenkit, ki férfi-nemen volt. ²⁶Megölék Hémort és Szichemet is és elvivék nővérüket, Dínát Szichem házából. ²⁷Mikor aztán ők kijöttek, berohanának a megöltekre Jákob többi fiai és kifoszták a várost, hogy bosszút álljanak a megbecstelenítésért; ²⁸juhaikat s mar-

háikat, szamaraikat s mindenüket, mi a házakban és a mezőkön volt, elhajták, ²⁹gyermeküket és feleségeiket is fogságba vették. ³⁰Miután ezt vakmerően megcselekedték, mondá Jákob Simeonnak és Lévinek: Megszomorítottatok, mert gyűlöletessé tettetek engem e föld lakói, a kánáneusok és a ferezeusok előtt; mi kevesen vagyunk: majd egybegyűlnek és megvernek s eltörölnek engem s házam népét. ³¹Ők azonban felelék: Hát kellett nekik visszaélniök a nővérünkkel, mint valami parázna személlyel?!

35. FEJEZET.

Jákob Betelben teljesíti fogadását. — Betlehem felé mentében meghal Ráchel. — A Nyáj-toronyán túl való tartózkodtában Rúben vértörést követ el. — Hebronba érve, meghal Izsák, Jákob atyja.

¹Közben szóla az Isten Jákobhoz: Kelj fel s menj fel Betelbe s lakozál ottan és építs oltárt az Istennek, ki megjelent

25—31. Jákob fiainak bosszúja. — 25. Simeon és Lévi Dínának édes (vele egy anyától származó) fivérei voltak. — 30. Jákob szavai a héber szövegben így szólnak: Szerencsétlenségbe döntötök, mert büdössé (= kiállhatatlanná, gyűlöletessé) tettetek stb. A kánáneusokról s a ferezeusokról l. 15, 19. skk. jegyz. — Jákob ehelyütt elsősorban a tett várható következményeit mérlegeli: valóban csak Isten különös segítsége mentette meg őt s házanépét a vérbosszútól. (L. 35, 1, 5.) A két testvér kegyetlen embertelenségét s a körülmetélés szent szertartásával visszaélő istentelenségét az öreg Jákob még élete végén, az atyai áldásban is megróttá s megbüntette. (Vö. 49, 5—7.)

35. 1—7. Jákob Betelbe költözik. — 1. Közben — vagyis mielőtt még Simeon és Lévi tettéből baj származott volna — Isten felszó-

néked, amikor a bátyád, Ézsau elől menekültél. ²Erre Jákob összehívá egész házanépét és mondá: Hányjátok el a nálatok levő idegen isteneket, tisztítsátok meg magatokat s váltsátok ruhát. ³Keljetek fel s menjünk fel Betelbe, hogy ott oltárt építsünk az Istennek, ki meghallgatott engem szorongatásom napján s kísérlőm volt utamon. ⁴Odaadák tehát neki az összes idegen isteneket, melyeket tartogattak, meg a függőket, melyek fülükben voltak, ő meg elásá azokat ama terebintusfa alatt, mely Szichem városa mögött van. ⁵Mikor aztán elindultak, Isten rettentése szállá meg a körülöttük fekvő városokat, úgyhogy azok nem merték úzóbe venni az eltávozókat. ⁶Eljuta tehát Jákob Lúzába, — mely Kánaán földén van, — más néven Be-

telbe, az egész vele levő néppel együtt ⁷s ott oltárt építe s elnevezé azt a helyet az Isten-házának, minthogy ott jelent meg neki az Isten, amikor a bátyja elől menekült.

⁸Úgyanebben az időben meghala Debóra, Rebekka dajkája, mire eltemeték Betel tövében, a tölgyfa alatt és azt a helyet elnevezék Siratás-tölgyének.

⁹Majd ismét megjelenék az Isten Jákobnak, miután az Szír-Mezopotámiából visszatért és megáldá, ¹⁰mondván: Ne Jákobnak hívjanak ezentúl, hanem Izrael legyen a neved. Elnevezé tehát Izraelnek, ¹¹majd mondá neki: Én vagyok a Mindenható Isten: szaporodjál s sokasodjál. Nemzet, sőt nemzetek sokasága leszen belőled, királyok erednek ágycodból ¹²s azt a földet, melyet Ábrahámnak és Izsáknak adtam, neked

lítja Jákobot, teljesítse beteli fogadalmát. (Vö. 28, 22.) — 2. Az áldozat bemutatásának feltétele a bűnbánat: ezért *hányatja* el Jákob az *idegen isteneket* (ezek vagy a talizmánszerű bálványok, vagy az igaz Istennek s angyalainak idegen népek alkotta s idegen népek módjára tisztelt képmásai voltak), ezért rendeli el a *tisztálkodást*, vagyis a lélek tisztulását jelképező mosakodást és a *ruhaváltást*. — 4. A fülbevaló *függők* ugyancsak a bálványisteneknek (vagy az igaz Istennek) babonás jeleivel ékített fülbevalók voltak, melyeket vagy (babonás) istentiszteleti cselekményeknél, vagy talizmánként (állandóan) viseltek. A *terebintus-fáról* l. 12, 6. jegyz. Ehelyütt inkább tölgyről van szó. — 5. A környék városai Szichem feldúlása miatt haragudtak Jákobra és fiaira. — 6. *Betelről* vagyis *Lúzáról* l. 28, 19. jegyz.

8. *Debóra halála*. *Tölgy* helyett ehelyütt inkább a terebintus-fáról van szó. L. 12, 6. jegyz.

9—10. *Isten megismétli ígéreteit Jákobnak*. — 9. Amint megjelent az Isten Jákobnak, amikor az *Szír-Mezopotámiába* (vö. 28, 2. jegyz.) menet elhagyta Betelt (l. 28, 11. skk.), úgy megjelenik neki most is, amikor visszajövet Betelbe ér. — 11. Isten *Minden-*

s utódaidnak fogom adni.
¹³Azzal eltávozték tőle.
¹⁴Erre ő emlékkövet állíta arra a helyre, ahol az Isten hozzá szólott s italáldozatot mutata be rajta s olajat önte reá ¹⁵és elnevezé azt a helyet Betelnek.

¹⁶Aztán elindula onnan és tavasz táján arra a földre érkezék, mely Efráta felé viszen. Itt vajudni kezdé Ráchel és ¹⁷a szülés nehézsége miatt halálveszedelembe juta. Mondá ekkor néki a bába: Ne félj, ez is fiú leszen.

¹⁸Mikor aztán lelkét gyötrelmében már-már kiadta s halála közelgett, elnevezé fiát Ben-óninak, azaz Gyötrelmem fiának; az atya azonban Ben-jáminnak, azaz: Szerencse fiának nevezé el. ¹⁹Aztán meghala Ráchel s eltemeték azon az úton, mely Efrá-

tába, azaz Betlehembe viszen, ²⁰és Jákob emlékkövet állíta a sírjára: ez Ráchel sírjának emlékköve mind a jelen napig.

²¹Aztán elindula onnan és a Nyáj-tornyon túl üté fel sátrát. ²²Mikor pedig azon a földön lakozott, elméne Rúben és hála Bálával, atyja mellékfeleségével, ami *azonban* nem maradt előtte titokban. — Jákob fiai ugyanis tizenketten voltak: ²³Lia fiai: az elsőszülött, Rúben, továbbá Simeon, Lévi, Júda, Isszakár meg Zábulon; — ²⁴Ráchel fiai: József és Benjámin; — ²⁵Bálának, Ráchel rabszolgájának fiai: Dán és Neftáli; — ²⁶Zelfának, Lia rabszolgájának fiai: Gád és Áser; ezek Jákob fiai, kik Szír-Mezopotámiában születtek néki.

hatónak (El-Sáddáj) nevezi magát, hogy bizodalmat öntsön Jákobba. — 14. Az emlékkőről, a másszebáról l. 28, 16—22. jegyz.

16—20. Benjámin születése, Ráchel halála. — 16. A héber szöveg így szól: És felkerekedének Betelből, s mikor egy kibraföldnyre voltak attól, hogy Efrátába érkezzenek, vajudni kezdé Ráchel stb. — A kibra valamely távolságot (egyések szerint egy mérföldet, mások szerint egy dülönyi utat) jelent; a Szentírásban háromszor fordul elő (itt, továbbá 48, 7. és Kir. IV. 5, 19.) s a latin fordítás mindhárom helyen *tavaszi időnek* fordítja. — *Efráta* (héberül Efrát) a 19. v. tanúsága szerint Betlehem másik neve. — 18. Jákob a fiú elnevezésével vigasztalni akarja annyira szeretett feleségét: ne félj, ez a fiú még szerencsét hoz nekünk. — 20. *Emlékkő* = másszeba (l. 28, 16—22. jegyz.). — *Ráchel síremlékét* e könyv szerzőjének idejében mindenki ismerte; ma is mutogatják.

21—26. Jákob a Nyáj-torny vidékén. — 21. A Nyáj-torny (héberül: Migdál-Eder) Betlehemtől délre, mintegy 1½ km-re feküdt. — 22. Rúben e tettéért elsőszülöttségi jogainak elvesztésével lakolt. Vö. 49, 4. — Rúben említése alkalmat ad a szent szerzőnek arra, hogy közölje Jákob fiainak névsorát. — 26. Miként az előzőkből (16—18.) következik, Benjámin nem született Szír-Mezopotámiában, s így a befejező összefoglalást csak a többi fiúra szabad vonatkoztatnunk.

²⁷Aztán eljuta atyjához, Izsákhöz Mámbreba, Árbe városába, azaz Hebronba, hol Ábrahám és Izsák vándorkodott. ²⁸Ekkor letelének Izsák napjai, melyek száznyolcvan esztendő^{öt} alkottak, ²⁹és kora felémészté őt és meghala és népéhez tére, öregen és napokkal telten és fiai, Ézsau és Jákob eltemeték.

36. FEJEZET.

Ézsau (Edom) nemzetsége. — Szeírnek, a horreusok ósatyjának nemzetsége. — A horreusokat legyőző edomiták királyai s vezérei.

¹Ézsaunak, azaz Edomnak nemzetsége pedig a következő. ²Ézsau feleségül vevé: Kánaán leányai közül Ádát, a heteus Elon leányát meg Oolibámát, Anának, a heteus Szebeon leányának leányát; ³továbbá Bászemátot, Izmael leányát, Nábájót nővérét. ⁴Áda Elifázt szülé, Bászemát Ráhuelt

szülé, ⁵Oolibáma Jehust, Ihelont és Kórét szülé. Ezek Ézsau azon fiai, kik Kánaán földén születtek néki.

⁶Vevé aztán Ézsau a feleségeit s a fiait meg a leányait s háza egész népét, valamint jószágát és barmait s mindent, mit Kánaánban szerzett, és más földre méne és elvála öccsétől, Jákobtól. ⁷Igen gazdagok voltak ugyanis sígy nem lakhattak együtt: nem bírta meg őket vándorkodásuk földje a nyájak sokasága miatt. ⁸Majd letelepedék Ézsau, azaz Edom, Szeír hegyén.

⁹Ézsaunak, az edomiták atyjának nemzetsége, Szeír hegyén a következő ¹⁰s fiainak neve a következő: Elifáz, Ádának, Ézsau feleségének a fia és Ráhuel, Bászemátnak, Ézsau feleségének a fia. ¹¹Elifáz fiai voltak: Temán, Omár, Szejó, Gátám és Kenez. ¹²Támna pedig, ki Elifáz-

27—29. Izsák halála. — 27. Mámbre (Mámre), Árbe városa (Kirját-Árba) és Hebron (lényegében) ugyanannak a helynek három neve. (Vö. 13, 18. jegyz.) — 29. A népéhez tére kifejezés itt is a túlvilági életbe vetett hitre mutat. (Vö. 25, 7—11. jegyz.)

IX. Ézsau nemzetségének története. (36, 1—43.)

36. 1—5. Ézsau kánaáni fiai. — 1. Mivel Ézsauval a Szentírás többé foglalkozni nem fog, szokásához híven itt összefoglalja Ézsau nemzetségét, hogy aztán figyelmünket egészen az ígélet ágának, Jákob s fiainak történetére irányíthassa. — 2. Ézsau feleségeinek itt más neve van, mint 26, 34-ben és 28, 9-ben, kétségtelen azonban, hogy ugyanazokról van szó; akkoriban egy-egy embernek több neve is volt. (Ézsau-Édom; Jákob-Izrael stb.)

6—8. Ézsau kivándorlása Szeírbe. — 8. Szeírről l. 32, 3. jegy.

9—14. Ézsau szeíri fiai s unokái. — 9. Ézsautól, máskép Édomtól származtak az edomiták, a zsidók testvére.

nak, Ézsau fiának mellékfelesége volt, Ámáleket szülé néki. Ezek Ádának, Ézsau feleségének fiai. — ¹³Ráhuel fiai pedig: Náhát, Zára, Sámma és Meza; ezek Bászemátnak, Ézsau feleségének fiai. — ¹⁴Oolibáma, Ézsau azon felesége, aki Szebeon leányának, Ánának volt a leánya, a következő fiúkat szülé néki: Jehust, Ihelont és Kórét.

¹⁵Ézsau fiainak fejedelmei a következők: Elifáznak, Ézsau elsőszülöttének fiai: Temán fejedelem, Omár fejedelem, Szejó fejedelem, Kenez fejedelem, ¹⁶Kóre fejedelem, Gátám fejedelem, Ámálek fejedelem: ezek Elifáz fiai, Edom földén s ezek Áda fiai. — ¹⁷Ráhuelnek, Ézsau fiának fiai pedig a következők: Náhát fejedelem, Zára fejedelem, Sámma fejedelem, Meza fejedelem. Ezek a Ráhuel-től való fejedelmek Edom földén s ezek Bászemátnak, Ézsau feleségének fiai. — ¹⁸Oolibámának, Ézsau feleségének fiai pedig a következők: Jehus fejedelem, Ihelon fejedelem, Kóre fejedelem; ezek az Oolibámától, Ána leányától, Ézsau feleségtől

való fejedelmek. — ¹⁹Ezek Ézsauinak, azaz Edomnak fiai s ezek fejedelmeik.

²⁰A horreus Szeir fiai, annak a földnek a lakosai a következők: Lótán, Sóbál, Szebeon, Ána, ²¹Díson, Eszer és Dísán: ezek a horreusok fejedelmei, Szeir fiai, Edom földén. — ²²Lótán fiai pedig voltak: Hóri és Hemán. Lótán nővére pedig Támna volt. — ²³Sóbál fiai meg a következők: Álván, Mánáhat, Ebál, Szejó és Onám. — ²⁴Szebeon fiai pedig a következők: Ája és Ána. Ez az az Ána, aki meleg forrásokat talált a pusztában, amikor atyjának, Szebeonnak szamarait legeltette; ²⁵fia Díson volt, leánya meg Oolibáma. ²⁶Díson fiai pedig a következők: Hámdán, Esebán, Jetrám és Kárán. — ²⁷Eszer fiai pedig a következők: Bálaán, Záván és Ákán. — ²⁸Dísán fiai pedig Húsz és Áram voltak.

²⁹A horreusok fejedelmei a következők: Lótán fejedelem, Sóbál fejedelem, Szebeon fejedelem, Ána fejedelem, ³⁰Díson fejedelem, Eszer fejedelem, Dísán fejedelem; ezek a horreusok fejedelmei, kik Szeir földén uralkodtak.

15—19. Ézsau nemzetségének fejedelmei.

20—28. A Szeir-hegység horreus lakói. — 20. A horreusok a Szeir-hegyvidék őslakói voltak; nevük sokak szerint annyit jelent, mint barlanglakó.

29—30. A Szeir-hegység horreus fejedelmei.

³¹A királyok pedig, kik Edom földén uralkodtak, mielőtt Izrael fiainak királyuk lett volna, a következők voltak: ³²Bela, Beor fia; városának neve: Denaba. ³³Mikor Bela meghalt, Jobáb, a boszrai Zára fia lőn a király helyette. ³⁴Mikor pedig Jobáb meghalt, a temánusok földéről való Husám lőn a király helyette. ³⁵Mikor az is meghalt, Ádád, Bádád fia lőn a király helyette, az, aki megverte Mádiánt Moáb földén; városának neve: Ávit. ³⁶Mikor pedig Ádád meghalt, a mászrekai Szemla lőn a király helyette. ³⁷Mikor az is meghalt, a folyóvíz

melletti Rohobótból való Saul lőn a király helyette.

³⁸Mikor pedig az is meghalt, Bálánán, Ákobor fia követé az uralkodásban. ³⁹Mikor az is meghalt, Ádár lőn a király helyette; városának neve Fáu, a feleségét pedig Meetábelnek hívták s Mátrednek, Mezááb leányának volt a leánya.

⁴⁰Ézsau fejedelmeinek neve pedig családjuk, helyük s nevük szerint a következő: Tánna fejedelem, Álva fejedelem, Jetet fejedelem, ⁴¹Oolibáma fejedelem, Ela fejedelem, Fínon fejedelem, ⁴²Kenez fejedelem, Temán fejedelem, Mábszár fejedelem,

31—39. Az edomiták királyai. — 31. E vers értelme bizonytalan s háromféleképen magyarázható. Érthető úgyis, hogy csak azt akarja mondani, hogy az edomitáknak már királyaik voltak akkor is, amikor *Izrael fiainak királyuk még nem volt*. Ez a legvalószínűtlenebb magyarázat. Érthető továbbá úgy is, hogy e jegyzék azokat az edomita királyokat sorolja fel, akik Izrael fiainak első királya, tehát Saul előtt uralkodtak. Ez esetben e jegyzék Saul idejéig (Kr. e. 1051 tájáig) terjed. Érthető végül úgy is, hogy itt azokról a királyokról van szó, akik azelőtt uralkodtak, hogy Izrael fiainak királya király nem lett az edomiták felett; mivel Kir. II. 8, 13. szerint Dávid vetette uralma alá az edomitákat, ez esetben e jegyzék Dávid király idejéig (Kr. e. 1004 tájáig) terjed. Az utóbbi két értelmezés helyessége esetén fel kell tételeznünk, hogy e jegyzéket (nem Mózes, hanem) valamely (későbbi) szent író fűzte be erre a helyre. — 32—39. Az uralkodócsaládok és székhelyek állandó váltakozásából látni való, hogy a trón nem apáról-fiúra szállott, hanem vagy választás, vagy erőszak útján nyerte urát. *Mádiánon* a mádiániták népét kell értenünk. *Moáb földje* a Holt-tengertől keletre feküdt. Az összes többi földrajzi helyek — mint a dolog természetéből is következik — Edom területén, tehát a Holt-tengertől délre eső vidéken feküdtek; épen azért a *folyóvíz mellett* *Rohobót* is erre felé keresendő, bár a *folyóvíz* szó rendszeren az Eufrátes folyót jelenti, amely mellett feküdt is egy ilyen nevű helység.

40—43. Az edomiták fejedelmei. E jegyzék valószínűleg azokat a fejedelmeket foglalja magában, kik Edom földén azután országoltak; hogy Dávid az edomiták királyságának véget vetett; a *ghanem* valamelyik későbbi szentíró (nem Mózes) egészítette ki vele az edomiták történetét.

⁴³Mágdiel fejedelem, Hírám fejedelem; ezek Edomnak, azaz Ézsauanak, az edomiták atyjának fejedelmei, ahogy birodalmuk földén lakoztak.

37. FEJEZET.

Józsefet testvérei irigységből eladják.

¹Jákob azonban Kánaán földén telepedék meg, hol atyja vándorkodott. ²Nemzetségtörténete a következő.

József tizenhatesztendő korában, még mint ifjú, a nyáját legeltette testvéreivel; Bálának és Zelfának, atyja feleségeinek fiai mellett volt, és valami igen nagy véték miatt bevádoló testvéreit atyjánál. ³Hozzá Izrael minden fiánál jobban szerette Józsefet, minthogy vengeségben nemzette s tarka

köntöst csináltatott néki. ⁴Mikor testvérei látták, hogy atyjuk őt minden fiánál jobban szereti, meggyűlölék s egy jó szót sem bírtak szólani hozzá. ⁵Történék az is, hogy álmodott s azt elbeszélte testvéreinek, ami még nagyobb gyűlölséget fakasztott. ⁶Mondá ugyanis néki: Halljátok álmomat, amelyet láttam: ⁷Azt álmodtam, hogy kévét kötöttünk a mezőn s az én kévém felemelkedett és megállott, a ti kévéitek pedig köréje állottak és leborultak kévém előtt. ⁸Felelék testvérei: Talán bizony királyunk leszesz, vagy uralmad alá kerülünk? Ezek az álmok és beszédek csak taplót adának az irigység s a gyűlölség alá. ⁹Másik álmod is láta s azt is elbeszélé testvéreinek, mondván: Azt láttam álmomban,

X. Jákob története. (37, 1.—50, 25.)

37. 1—2. *Jákob története.* — 1—2. Eddig is majdnem túlnyomólag Jákobról hallottunk, de az eddigi történet, mivel a családfő, Izsák élt, Izsák történetének számított. Innen viszont jóformán alig hallunk Jákobról, mivel azonban ő a család feje, az ezután következő események *Jákob történetének* számítanak.

2b—11. *József testvéreinek irigysége.* — 2b. Az egész következő elbeszélésben szem előtt kell tartanunk, hogy József testvérei csak féltestvérei Józsefnek: anyjuk más volt, mint Józsefé; Józsefnek egyetlen édestestvére van, Benjámint, kinek anyja, épúgy, mint neki, Jákob kedvelt felesége, Ráchel volt. — Józsefet három dolog tette testvérei előtt gyűlöletessé: 1. A vád. A héber szöveg így szól: József tizenhatesztendő korában (vagy talán: koráig) testvéreivel legeltette a nyáját, s mint ifjú (= bojtárgyerek?) atyja feleségeinek, Bálának és Zelfának fiaival volt s amit ezekről rosszat beszéltek (a megfelelő héber szó pletykát jelent), József tudtára adta atyjának. — Hogy mit követtek el tehát József testvérei, nem tudjuk; számos értelmező valami olyan dologra gondol, amin József gyermeki ártatlansága méltán megütközött. —

hogy a nap és a hold meg tizenegy csillag leborult előttem. ¹⁰Mikor ezt atyjának s testvéreinek elbeszélte, atyja megdorgálá s mondá: Mit jelentesen ez az álom, amelyet láttál? Talán bizony hogy én meg anyád és testvéreid földig boruljunk előtted? ¹¹Irágykedtek ezért reá testvérei, atyja azonban hallgatagon fontolgatta magában a dolgot.

¹²Mikor aztán *egyszer* testvérei atyjuk nyájait legeltetve, Szichembentartózkodtak, ¹³mondá néki Izrael: Testvéreid Szichemben legeltetik a juhokat; jer, hadd küldjelek el hozzájuk. Ő felelé: ¹⁴Itt vagyok. Mondá erre néki: Eredj s nézd meg, jól van-e minden testvéreid s a juhok körül s hozz nekem hírt, mi van? Elküldé tehát Hebron völgyéből s ő el is juta Szichembe. ¹⁵Amint aztán a mezőn bolyongott, találkozáék vele egy

ember és megkérdezé, mit keres. ¹⁶Ő felelé: Testvéreimet keresem; mond meg nékem, hol legeltetik nyájaikat. ¹⁷Mondá erre néki az az ember: Elmentek innen, de hallottam, hogy azt mondották: Menjünk Dotáinba. Elméne tehát József a testvérei után és Dotáinban meg is találá őket. ¹⁸Mikor megszíról meglátták, mielőtt még odaért volna hozzájuk, arra gondolának, hogy megölik. ¹⁹Igy szólának ugyanis egymáshoz: Itt jó az álomlátó! ²⁰Jertek, öljük meg s dobjuk egy régi vízverembe s mondjuk azt, hogy fenevad ette meg, — s akkor majd kitűnik, mit használnak néki álmái. ²¹Mikor azonban ezt Rúben meghallotta, azon volt, hogy kiszabadítsa kezükből és *azért* azt mondá: ²²Ne vegyétek el életét; ne ontsatok vért, hanem dobjátok ebbe a pusztai vízverembe s őriz-

2. Atyja különös szeretete; (3—4.), anyja ugyanis Jákob kedvelt felesége, Ráchel volt, s közismert, hogy a szülők igen szeretik vénségükben született gyermeküket. A 3. vers azt tételezi fel, hogy Benjámint ekkor még nem élt. — A *tarka* (ujjas, bokáig érő) *könös* ügylátszik különösen értékesnek számított, mert később ilyesfélét hordtak a zsidó királyleányok is. (Vö. Kir. II. 13, 18.) — 3. Az álmok. (5—10.) Némi nehézséget okoz az, hogy Jákob (10. v.) József *anyját* emlegeti, holott ekkor (a 9. v. szerint) már tizenegy gyermeke volt; ha ugyanis a tizenegy gyermek közé Benjámint is bele kell értenünk, akkor nem gondolhatunk József tulajdonképeni anyjára, Ráchelre, mert az (vö. 35, 18.) Benjámint születésekor meghalt. Jákob talán József valamelyik mostohaanyjára (Llára) céloz.

12—24. *Józsefet testvérel elfogják.* — 12. Szichem Hebrontól, ahonnan József elindult (14. v.), északra kb. 80 km-re volt. — 17. Dotáin Szichemtől északra kb. 22 km-re feküdt. — 22. A *vízvermek* az esővíz gyűjtésére szolgáltak, s szákszájú, alul kiszéle-

zések meg tisztán kezete-
ket. Ezt azonban csak
azért mondta, mert ki
akarta szabadítani kezük-
ből s visszaadni atyjának.
²³Igy tehát, amint odaért
testvéreihez, azok tüstént
lehúzák róla a tarka, bo-
káig érő köntöst, ²⁴öt ma-
gát pedig beledobák a
régii vízverembe, melyben
nem volt víz.

²⁵Mikor aztán leültek
kenyerezni, láták, hogy
izmaelita vándorkereske-
dők jönnek *arrafelé* Gá-
laádból, s fűszert, gyantát
és mirrhazsengét visznek
tevéiken Egyiptomba.

²⁶Mondá ekkor Júda a
testvéreinek: Mi hasz-
nunk, ha megöljük test-
vérünket s eltitkoljuk vé-
rét? ²⁷Jobb lesz, ha el-
adjuk az izmaelitáknak s
nem szennyezzük be ke-
zünket: hiszen testvé-
rünk és húsunk. Ráállá-

nak beszédére testvérei,
²⁸s mikor arra mentek a
mádiánita kereskedők, ki-
húzák a vízveremből s el-
adák az izmaelitáknak
hús ezüstön; azok elvi-
vék Egyiptomba. ²⁹Igy,
mikor Rúben visszatért
a veremhez, nem találá a
gyermeket; ³⁰erre meg-
szaggatá ruháit, vissza-
méne testvéreihez és mon-
dá: Nincs meg a gyermek,
hova legyek én!

³¹Ők pedig vevék a
köntösét s belemárták egy
levágott gödölye vérebe
³²s elküldének, hogy vigyék
el atyjukhoz és mondják:
Ezt találtuk; nézd meg,
fiad köntöse-e vagy sem?

³³Mikor atyjuk megis-
merte, mondá: A fiam
köntöse! Fenevad ette
meg őt, vadállat falta fel
Józsefet! ³⁴Aztán meg-
szaggatá ruháit, szőr-
zsákba öltözik és sok

sedő gödrök voltak; az ilyenekből kiszabadulni nem igen lehetett. — 24. Régi: a héber szöveg szerint: üres.

25—30. Józsefet testvérei eladják. — 25. Az izmaelita (pontosabban: mádiánita, vö. 28. v.) karaván kereskedők útja a Jordán balpartján fekvő Gálaád (vidék) felől Dotáinon át a filliszteus partok mentén vitt Egyiptomba. A mirrha a mirrhafa (Commiphora abyssinica) gyantája, mely hevítve, kellemes illatú. A héber szöveg azonban helyütt (nem ezekről, hanem) a tragakantról, a masztixról és a ladanumról beszél; mindhárom növényi gyanta, melyet bizonyos növényfajok (az Astragalus-cserjék, a Pistacia lentiscus és a Cistus creticus) részben maguktól, részben mesterségesen megsebzett kérgükből izzadnak ki. E szerekből Egyiptom áldozati, orvosi és pipere célokra rengeteg mennyiséget fogyasztott. — 27—28. A mádiániták tehát rabszolgakereskedéssel is foglalkoztak. A rabszolgák ára átlag 30 ezüst siklus volt; egy siklust 3.25 pengővel számítva (vö. 20, 16. jegyz.), ez 97.50 pengő lett volna. Fiatalabb rabszolgák azonban kevesebbet értek s az sem lehetetlen, hogy a kereskedők látták, hogy rossz lelkiismeretű emberekkel van dolguk, s azért csak 20 ezüstöt (20 × 3.25 = 65 pengőt) adtak Józsefért.

31—36. Jákob kesergése. — 34. A ruha megszaggatása (= betépése)

ideig gyászoló fiát, ³⁵s ám-
bár gyermekei mind össze-
sereglettek, hogy enyhít-
sék atyjok bánatát, nem
akara megvigasztalódni,
hanem mondá: Gyá-
szolva megyek el fiam-
hoz az alvilágba. S míg
ő szakadatlanul siratta,
³⁶a mádiániták eladák
Józsefet Egyiptomban Pu-
tifárnak, a fáraó udvari
tisztjének, a testőrök ka-
pitányának.

38. FEJEZET.

Júda családja és vétke.

¹Ugyanabban az időben
Júda leméne testvéreitől
és betére egy Híra nevű
odollámi emberhez. ²Ott
meglátá egy Súe nevű ká-
náneus embernek a leá-
nyát s azt feleségül vevé
és beméne hozzá. ³Az

fogana s fiút szüle, s azt ő
elnevezé Hernek. ⁴Majd
ismét magzatot fogana az
asszony s a fiút, kit szült,
elnevezé Onánnak. ⁵Har-
madikat is szüle: azt Selá-
nak nevezé el; ennek szü-
letése után nem szüle
többet.

⁶Júda már most egy Tá-
már nevű feleséget ada
elsőszülettének, Hernek.
⁷Gonosz volt azonban Her,
Júda elsőszülette, az Úr
színe előtt és az Úr meg-
ölé. ⁸Mondá azért Júda
Onánnak, a fiának: Eredj
be bátyád feleségéhez és
vedd el, hogy ivadékot
támassz a bátyádnak. ⁹Ő
azonban, mivel tudta,
hogy nem az ő számára
születik a gyermek, ha
bement bátyja feleségéhez,
a földre ontotta a magot,
hogy ne szülessék gyer-
mek a bátyja nevére. ¹⁰El-

s a *szőrzsákba* (= durva, szőrből készült ruhába) való öltözés a
fájdalom, a bánat és a gyász jele volt. — 35. A régi Kelet nagy
csapásnak tartotta, ha az ember nem az étellel betelten, hanem
bánattal és keserűséggel, sűrű *gyászolva* ment a *másvilágra* (= az
alvilágba, a Seolba). — 36. A *Putifár* szó nem annyira tulajdon-
nevet, mint inkább hivatali, megtisztelő címet jelentett s annyit
tesz, mint Rá-nak (az egyiptomi napistennek) szentelt. — A *fáraó*
szóról l. 12, 17. jegyz.

38. 1—8. *Júda házassága és fiai.* — 1. *Odollám* vagy *Odullám*
(héberül: *Adullám*) Jeruzsálemtől délnyugatra fekvött. — 5. A hé-
ber szövegben a vers vége így szól: . . . nevezé el; Kezibben volt,
amikor szülte. *Kezib* (másképp *Akzib*) egy város volt Jeruzsálem-
től délnyugatra. (Vö. Józ. 15, 44.)

6—11. *Júda fiainak gonoszága.* — 7. Mi volt *Her gonoszága*,
nem tudjuk; bűneinek nagyságát mutatja azonban, hogy az Úr
megölte (= korai halált adott neki) s gyermektelen maradt. —
8. Hogy az egyes családok férfiörökös híjján ki ne haljanak, régi
szokás, később szentesített törvény (Móz. V. 25, 6.) alapján a
fiú nélkül elhalt férfi özvegyét a férfi fivérének el kellett vennie;
az ezen sógorági házasságból származott elsőszülett fiú a meg-
halt férfi örökébe lépett. *Ezért* adta tehát Júda Támárt Onánnak
feleségül. — 9. Onán vétke tehát kettős: megszegte kötelességét
meghalt fivére iránt, s undok, természetellenes bünt követett

veszíté őt ezért az Úr, mivelhogy undok dolgot cselekedett. ¹¹Mondá erre Júda Támárnak, a menyének: Légy atyád házában, özvegyen, míg Sela fiam fel nem növekedik; — attól félt ugyanis, hogy ez is meghal, mint bátyjai. Az asszony elméne s atyja házában lakozék.

¹²Sok nap multával aztán meghala Súa leánya, Júda felesége, az meg, mikor a gyász leteltével megvigasztalódott, felméne Támnába juhái nyiróihoz, — ő meg Híra, az odollámi juhász. ¹³Hírül vivék ekkor Támárnak, hogy Támnába megy apósa, juhnyírásra. ¹⁴Erre ő leveté özvegysége ruháit, fátyolt ölte s külsőt változtatván, leüle a Támnába vivő út elágazásánál; felnövekedett ugyanis már Sela s mégsem kapta meg férjül. ¹⁵Mikor Júda meglátta, azt hívé róla, hogy parázna személy; eltakarta ugyanis az arcát, hogy fel ne ismerjék.

¹⁶Odaméne tehát hozzá és mondá: Engedd meg, hogy háljak veled! — nem tudta ugyanis, hogy a menyé. Az felelé: Mit adsz nékem, hogyha hálhatsz velem? ¹⁷Ő azt mondá: Küldök neked egy gödölyét a nyájból. Erre az mondá: Megengedem, amit kívánsz, ha zálogot adsz nékem, míg megküldöd, amit ígérsz. ¹⁸Mondá Júda: Mit kívánsz magadnak zálogul? Az felelé: Gyűrűdet meg karkötődöt s botodat, melyet kezdedben viselsz. — Egyszeri hálásra fogana az asszony, ¹⁹majd felkele, elméne s letevő öltözékét, melyet magára vett s feltevő özvegysége ruháit. ²⁰Júda aztán elküldé a gödölyét odollámi juhásza által, hogy visszakapja a zálogot, melyet az asszonynak adott. Mint-hogy azonban ez nem találta, ²¹megkérdezé annak a helységnek az embereit: Hol az az asszony, ki az út elágazásá-

el. — 11. Júda azt hitte, hogy fiai halálának oka Támárban van, azért tehát haza küldi az asszonyt atyja házába, hol a gyermektelensége miatt megvetett, férjei halála miatt körüluttagott asszonnyra természetesen keserű sors várakozott.

12—23. *Támár csele.* — 12. *Támna* (héberül: Timna) Odollámtól északra feküdt. — *Híra* itt is, a 20. versben is a héber szöveg szerint nem mint *juhász*, hanem mint Júda odollámi barátja szerepel. — 14. *Támár* a héber szöveg szerint nem a *tamnai út elágazásánál*, hanem a *tamnai út mellett fekvő Enáim* (városának) bejárájánál ült le. — 18. A héber szöveg szerint *Támár* *Jákob* (pecsét-) *gyűrűjét*, továbbá (nem *karkötőjét*, hanem) *zsinórját* (melyen a *pecsétgyűrűt* hordották) és (faragott, címeres) *botját* kérte zálogul. — 20. Júda odollámi barátja (l. 12. v. jegyz.) — 21. — a héber szöveg szerint így kérdezősködött: Hol van az a parázna asszony, aki (itt) Enáimban az út (szélen) üldögélt. (Vö.

nál üldögélt? Azok valamennyien azt felelék: Ezen a helyen nem volt parázna személy. Erre ²²visszatéरे Júdához és mondá néki: Nem talál-
tam meg, s annak a hely-
ségnek az emberei is azt
mondták nekem, hogy ott
sohasem ült parázna sze-
mély. ²³Mondá erre Júda:
Tartsa meg magának; ha-
zugsággal igazán nem vá-
dolhat minket: én elküld-
tem a gödölyét, amelyet
ígértem, de te nem talál-
tad meg.

²⁴Három hónap mulva
aztán jelenték íme Júdá-
nak, mondván: Paráz-
nálkodott Támár, a me-
nyed s látszik rajta, hogy
viselős. Mondá erre Júda:
Vigyétek ki s égessétek
el. ²⁵Mikor azonban ki-
akarták vinni a bünte-
tésre, elkülde az apósá-

hoz, mondván: Attól a
férfiútól fogantam, akiéi
ezek: nézd meg, ki gyű-
rűje, karkötője s botja ez! ²⁶Az megismeré, amit oda-
adott és mondá: Igazabb
ő, mint én, mert én nem
adtam oda őt Selának, a
fiamnak. — Ám többé
nem ismeré meg őt.

²⁷Mikor aztán a szülés
elérkezett, ikreket találá-
nak méhében. A gyer-
mekek szülése közben az
egyik kidugá a kezét, *mire*
a bába piros fonalat köte-
reá, mondván: ²⁸Ez jó
ki elsőnek. ²⁹De mikor az
visszahúzta kezét, kijöve
a másik. Mondá erre az
asszony: Miért hasadt
meg te előtted a burok? —
Épen azért elnevezé Fá-
resznek. ³⁰Aztán kijöve
a testvére, az, akinek ke-
zén a piros fonal volt, azt
meg elnevezé Zárának.

14. v. jegyzetét.) — ²³. A héber szöveg szerint Júda azért nem
kutatott tovább az asszony után, hogy csúffá ne legyen, hogy ne
csúfolják; szégyenlette ugyanis tettét.

²⁴—²⁶. *Júda megszegyenülése.* — ²⁴. A házasságtörés bünte-
tése halál volt; mivel pedig Támár, kinek Selára kellett vára-
koznia, ilyesmit követett el (vö. Móz. V. 22, 23. skk.), Júda,
a család feje s bírása el akarta *égeltetni*. — ²⁵. l. 18. v. jegyzetét. —
²⁶. Támár azért volt *igazabb* Júdánál, mert ő teljesíteni akarta
hitvesi köteleességét, hogy Onán, illetőleg Her örökébe fiút szül-
jön, Júda azonban ezt nem akarta lehetővé tenni; — mindazon-
által Támárt nem lehet menteni a súlyos vérfertőzés vádjá alól,
mert jó cél érdekében sem szabad rossz eszközzel élni.

²⁷—³⁰. *Júda és Támár fiai.* — ²⁷. Mivel két testvér, Onán és
Her pótlásáról van szó, Támár *ikreket* fogant: amelyik előbb szü-
letik meg, az lép az elsőszülött (Her) örökébe. — ²⁸. A várakozás
ellenére nem az lett az elsőszülött, aki előbb jelent meg, hanem —
²⁹. — a másik repesztette meg először a burkot; ezért ezt elnevez-
ték *Fáresznek*, ami kb. annyit tesz, mint repedés, a — ³⁰. — má-
sikat meg *Zárának*, ami kb. annyit tesz, mint megjelent (vagy
mások szerint a piros fonálról: piros). — Ilyenformán Fáreszre
szállt Júda öröke, s az ő ágán ment teljesedésbe a messiási ígélet:
tőle származott Dávid király s Dávidtól Krisztus. (Vö. Máté 1, 3.)

39. FEJEZET.

József Putifár házában. — Putifár felesége bosszúból bevádolta uránál. — József a tömlőben.

¹Tehát Józsefet Egyiptomba vitték s egy egyiptomi ember, Putifár, a fáraó udvari tisztje, a testőrség kapitánya vette meg az izmaelitáktól, akik odavitték. ²Az Úr azonban vele volt, úgyhogy mindenben szerencséskezű ember lett és bennlakozott gazdája házában. ³Ez nagyon jól tudta, hogy az Úr vele van s mindent, amit csinál, sikeressé tesz kezében. ⁴Kedvet talála tehát József a gazdája előtt s ő neki magának szolgált s az őt rendelé mindene fölé, rábízta házát s átadta neki mindenét s így ő viselte gondját mindenének.

⁵És megáldá az Úr az egyiptomi házát Józsefért s megsokasította minden vagyonát, házban s mezőn egyaránt. ⁶Nem is volt annak semmi másra gondja, csak arra a kenyérre, amelyet megevett.

József azonban szép természetű és csinos külsejű

volt, ⁷s így egy idő múlva szemet vete Józsefere az asszonya és mondá neki: Hálj velem! ⁸De ő semmikép sem állta rá e gonosz cselekedetre, hanem mondá neki: Ime, gazdám mindent reám bízott s azt sem tudja, mi je van házában; ⁹nincs is semmi sem, mi nem az én hatalmamban lenne vagy mit nekem át nem adott volna, rajtad kívül, ki a felesége vagy. Hogy tehetnék tehát ilyen gonzságot s hogyan vétkezhetném az Istenem ellen! ¹⁰Ilyenféle szavakkal alkalmatlankodott naponkint az asszony az ifjúnak és utasította az vissza a fajtalankodást. ¹¹Történék azonban egy napon, hogy József bement a házba, hogy valami dolgát elintézzé, mikor épen senkisémet volt odabenn. ¹²Ekkor az asszony megragadta ruhájának szélét s mondá: Hálj velem! Ő azonban ott hagyta palástját az asszony kezében és elfuta és kiment. ¹³Mikor az asszony látta, hogy kezében van ruhája és hogy őt meg-

39. 1—6. József Putifár házában. — 1. Hogy mennyire kétségbevonhatatlan a Szentírás szavahihetősége, mi sem mutatja jobban, mint épen ezeknek az Egyiptomi an játszódo eseményeknek elbeszélése; a Szentírás ugyanis a i övetkező események minden szavában oly páratlan hűségű korrajzot ad Egyiptom egész akkori életéről, hogy ámulva hallgatják a legújabb tudományos kutatások képviselői. — 2. József tehát nem került ki gazdája valamelyik majorjába, hanem benn, gazdája házában szolgált.

6b—18. Putifár feleségének büne s álnoksága. — 7. A régi egyiptomi asszonyok szabadosságáról a történelem is sokat beszél. — 12. A palástot, a felsőruhát, mely többé-kevésbé negyszögletű

vetette, ¹⁴összehívá háza-
népét s mondá nekik: Ime,
héber legényt hozott ide,
hogy pajzánkodjék vé-
lünk. Bejött hozzám, hogy
háljon velem! De mikor
én kiáltottam ¹⁵és meg-
hallotta hangomat, itt
hagyta palástját, amelyet
megfogtam és kifutott.
¹⁶Igazmondásának bizony-
ságául magánál tartá te-
hát a palástot s mikor
férje hazajött, megmutatá
néki ¹⁷és mondá: Bejött
hozzám az a héber legény,
akit idehoztál, hogy paj-
zánkodjék velem; ¹⁸de
amint meghallotta, hogy
kiáltak, itt hagyta palást-
ját, amelyet megfogtam
s kifutott.

¹⁹Amint ezt a gazda
meghallotta, felesége sza-
vát felette hiszékenyen
elfogadván, igen meghara-
guvék ²⁰s a tömlöcbe
vetteté Józsefet, abba,
amelyikben a király fog-
lyait őrizték. Ott volt te-
hát, bezárva. ²¹De az Úr
Józseffel volt s megkö-
nyörüle rajta és kedvessé
tevé a főtömlöctartó színe

előtt, ²²úgyhogy az az ő ke-
zére bízta az összes fog-
lyokat, kiket a tömlöcben
tartottak s mindent, ami
előfordult, ő intézett;
²³nem is volt annak semmi
gondja semmire sem,
amit reábízott, mert az Úr
vele volt és sikert adott
minden cselekedetének.

40. FEJEZET.

József megfejti a foglyok álmát.

¹Hogy ezek így végbe-
mentek, történék, hogy
két főtszt, az egyiptomi
király pohárnoka meg
sütőmestere, vétkeztek
uruk ellen. ²Megharagu-
vék erre reájuk a fáraó
(mert az egyik a pohárno-
kok, a másik a sütőmeste-
rek élén állott) ³és a test-
őrök kapitányának töm-
löcbe vetteté őket, oda,
ahol József is fogva volt.
⁴A tömlöctartó pedig Jó-
zsefekre bízta őket s ő szol-
gála nékik. Meglehetős
ideje volt már, hogy fog-
ságban tartották őket,
⁵mikor *egyszer* egy s azon
éjjel álmodtak mind

lepelből állott, egyszerűen a vállra vetve viselték. — 14. A vér-
beli egyiptomiak (kámiták) a (szemita) hébereket nem igen ked-
velték, s ügylátszik a hébereknél rossz híruk volt Egyiptomban;
azért mondja a bűnös asszony bizonyos megvetéssel: *íme héber
legényt hozott ide* (t. i. az uram).

19—23. *József a tömlöcben.* — 20. A zűrzavaros politikai helyzet
miatt (ekkoriban) nagy volt a királyi, a politikai foglyok száma,
kik amolyan vizsgálati-fogságféleiben várták sorsuk eldőlését.
Ezek közé került József, minthogy az állami börtönök felügyelete
a testőrség kapitányához, Putifárhoz, tartozott.

40. 1—8. *A fáraó főtsztjeinek álma.* — 1—2. Ügylátszik, az
udvari pohárnokok és sütőmesterek között valamiféle (politikai)
lázas útötte fel fejét, amiért a fáraó a két főtsztet tette fele-

a ketten, kiki önmagára vonatkozó jelentéssel. ⁶Mikor reggel József bement hozzájuk és látta, hogy szomorúak, ⁷megkérdezé őket, mondván: Miért szomorúbb ma arcotok a szokottnál? ⁸Azok felelék: Álmodtunk s nincs, ki megfejtse nekünk. Mondá erre nékik József: Nem az Istené-e az álomfejtés? Mondjátok el nékem, mit láttatok.

⁹Elsőnek a főpohárnok beszélé el álmát: Azt láttam, hogy egy előttem levő szőlőtő, ¹⁰melyen három vessző volt, lassankint bimbóba borult, majd elvirágozván, gerezdeket érlelt; ¹¹nekem pedig kezemben volt a fáraó pohara és vettem a gerezdeket s belefacsartam a pohárba, amelyet tartottam s odanyujtottam a poharat a fáraónak. — ¹²Felelé József: Ez az álom meg-

fejtése: a három szőlővessző még három nap; ¹³azután megemlékezik a fáraó szolgálatodról s visszahelyez előbbi hivatalodba, hogy adogasd néki a poharat, tiszted szerint, amint azelőtt szoktad. ¹⁴De megemlékezzél ám rólam, ha jól leszen sorod s cselekedjél irgalmasságot vélem: beszéld rá a fáraót, vitessen ki engem ebből a tömlőcből, ¹⁵mert úgy loptak el engem a héberek földéről s itt is ártatlanul vetettek e ve-rembe.

¹⁶Mikor a fősütőmester látta, hogy okosan fejtette meg az álmod, mondá: Én is láttam álmod: három lisztes kosár volt a fejemen ¹⁷s a legfelső kosárban mindenféle, sütőmesterséggel készült enni-valót vittem, de a madarak kiették belőle. ¹⁸Felelé József: Ez az álom

lössé. — 8. A régi Kelet, s így az egyiptomiak is, igen nagy jelentőséget tulajdonítottak az *álmoknak*, s az álomfejtők s magyarázók egész serege foglalkozott náluk az álmok értelmezésével; érthető tehát a két főtiszt bánata, hogy a tömlőben *nincs, ki megfejtse* álmukat, melyet valamely isten szavának tekintenek. — József — rendkívül finoman — azzal felel nékik, hogy az álomfejtéshez nem szükséges az egyiptomi álomfejtők hamis tudománya, mert az álomfejtés *az Istentől* van: mondják el tehát csak neki álmukat, ő majd az Isten segítségével megfejti őket.

9—15. *József megfejti a főpohárnok álmát.* — 11. A pohárnokok természetesen nem így készítették a fáraó italát: ez csak álom. — Figyeljük meg azonban, hogy a főpohárnok álmában a főpohárnok cselekvése befejezésre jut s ő odanyujtja a poharat a fáraónak, míg a fősütőmester álmában a fősütőmester nem kerül a fáraó színe elé. — 15. A *héberek földje* az a föld, ahol a héberek laktak, noha az nem volt még az övék, t. i. Kánaán.

16—19. *József megfejti a fősütőmester álmát.* — 16. A fősütőmestert az bátorítja, hogy József *okosan* (a héber szöveg szerint inkább: kedvezően) fejtette meg a főpohárnok álmát. — 17. A héber szöveg szerint a legfelső kosárban a fáraó számára készült

megfejtése: a három kosár még három nap, ¹⁹azután fejedet véteti a fáraó és bitófára akasztat s madarak eszik le húso-dat.

²⁰Harmadnapra a fáraó születése napja volt s az nagy lakomát szerze szolgálainak. Lakoma közben megemlékezék a főpohárnokról és a fő sütőmesterről ²¹s az egyiket visszaállítá helyére, hogy adogassa néki a poharat, ²²a másikat meg bitófára függeszté s így az álomfejtő igazmondása beigazoló-dott.

²³Ám a főpohárnok, jó sorsba kerülván, megfeledezék álomfejtőjéről.

41. FEJEZET.

József megfejti a fáraó álmát s Egyiptom kormányzójává lesz.

¹Két esztendő múlva a fáraó látá álmot. Azt álmodta, hogy a folyóvíz mellett állott ²és abból feljött hét szép és igen kövér tehén és legelgett a mocsaras helyeken. ³Aztán hét másik emel-

kedett fel a folyóvízből, csúnya és soványságtól elaszott, s ugyancsak a vízparton, a zöldelő helyeken legelgett ⁴és elnyelte ama csodás színben és testi állapotban levőket. Felserkene erre a fáraó, ⁵majd ismét elaluvék s egy másik álmot látá: Hét kalász növekedett egy száron, *mind* teljes és szép, ⁶aztán ugyanannyi hitvány, forráságperzselte kalász sarjadt, ⁷ezek elnyelték az előbbieket minden szépségét. Ekkor felébrede a fáraó az álomból.

⁸Mikor aztán megvirradt, félelmében megrettenve elkülde Egyiptom valamennyi jósához és minden bölcséhez s összehívá őket, s elbeszélé nékik az álmot, de senkisémm volt, ki megfejthette volna. ⁹Ekkor végre a főpohárnok megemlékezék és mondá: A vétkemről szólok: ¹⁰mikor a király megharagudott szolgálaira, engem és a fő sütőmestert a testőrök kapitányának tömlöcébe vettetett. ¹¹Ott egy s azon éjtszakán mind a

(pék) sütemény volt: épen azt ették meg a madarak. — 19. A lefejezett holttesteket a régiek a gyalázat fokozására és elrettentő példaul rendszeren kifüggesztették valami cölöpre vagy fára.

20—22. József magyarázata beteljesedik.

23. A főpohárnok háládatlansága.

41. 1—7. A fáraó kettős álma. — 1. Egyiptom termékenységét a folyóvíz (= a Nilus) áradásai biztosították; azért jön ki a fáraó álmában a hét tehén (a tehén a régiéknél a termékenység jelképe volt) a Nilusból. — 6. A szemtermés legnagyobb csapása Egyiptomban a perzselő forráság (a héber szöveg szerint: keleti szél) volt.

8—13. A főpohárnok Józsefet ajánlja a fáraónak az álmok megfejtésére.

ketten jövendőt jelentő álmot láttunk. ¹²Volt ott egy héber ifjú, a testőrök kapitányának a legénye, kinek elbeszéltük az álmokat ¹³s tőle mindazt meghallottuk, amit aztán a dolgok bekövetkezése igazolt, én ugyanis visszakerültem tisztembe, amazt pedig bitófára függesztették.

¹⁴Parancsola erre a király és tüstént kihozák Józsefet a tömlőből, megnyírják és más ruhát adának reá és eléje vivék. ¹⁵Mondá néki a fáraó: Álmokat láttam s nincs, aki megfejtse. Azt hallottam, hogy te igen bölcsen tudod megfejteni őket. ¹⁶Felelé József: Nem én, hanem az Isten ad majd szerencsés választ a fáraónak.

¹⁷Erre a fáraó elbeszélé, amit látott: Azt álmodtam, hogy a folyó partján állottam ¹⁸és hét tehén jött fel a folyóból, igen szép és kövérhúsú, s szedgette a mocsaras legelő zöldjét. ¹⁹Követe azonban íme őket hét másik tehén: annyira rút és sovány, hogy sohasem lát amolyant Egyiptom földén.

²⁰Ezek elnyelték és felémésztették az előbbieket, ²¹de semmi nyomát sem mutatták annak, hogy tele vannak, hanem époly soványak és rútak maradtak. Felébredtem s mikor újra elnyomott az álom, ²²ezt az álmot láttam: Hét kalász növekedett egy száron, mind teljes és fellette szép; ²³aztán hét másik, hitvány és forró-ságperzselte növekedett egy száron ²⁴s ezek elnyelték az előbbieket szépségét. Elmondtam az álmot a jósoknak, de nincs, ki megfejtse.

²⁵Felelé József: A király *mindkét* álma ugyanaz: amit az Isten cselekedni akar, megmutatta a fáraónak. ²⁶A hét szép tehén meg a hét teli kalász a bőség hét esztendeje s az álomnak egy s azon jelentését tartalmazzák. ²⁷A hét hitvány és sovány tehén, mely utánuk feljött, meg a hét hitvány és forró-szél perzselte kalász pedig az elkövetkező éhség hét esztendeje. ²⁸Mindezek pedig ebben a rendben teljesednek be: ²⁹most hét, nagyon termékeny esztendő jön

14—16. A fáraó elhozatja Józsefet. — 14. A zsidóknál a nyíratkozás a gyász és bánat (sőt néha a gyalázat) jele volt; mint érdekes dolgot mondja el tehát a Szentírás, hogy íme az egyiptomiak nyíratkoztak, ha a király elé mentek. — 16. Vö. 40, 8. jegyzet.

17—24. A fáraó elbeszéli álmát. — 21. Nem jelentőség nélkül való, hogy a hét sovány tehenen még sem látszott, hogy felfalta a hét kövér tehenet. — Vö. 30. vers.

25—36. József magyarázata és tanácsa.

Egyiptom egész földére ;
³⁰utánuk hét másik olyan
 terméketlen esztendő kö-
 vetkezik, hogy el is felej-
 tődik az előző bőség, mert
 megemészti az éhség az
 egész földet ³¹s a nagy bő-
 séget elpusztítja a nagy
 inség. ³²Hogy pedig két-
 szer láttál ugyanegy do-
 logra vonatkozó álmot,
 az a bizonyosság jele, mert
 meglesz, amit az Isten
 mondott és csakhamar be-
 teljesedik. ³³Most azért
 szemeljen ki a fáraó va-
 lami bölcs és ügyes férfiút
 s állítsa Egyiptom földé
 fölé. ³⁴Ő azután rendeljen
 tisztartókat minden tar-
 tományba s a termés ötö-
 dét a hét termékeny esztendőben,
³⁵amely majd
 most következik, gyűjtse
 csűrökbe s minden gabo-
 nát takarítsanak a fáraó
 hatalma alá és rakjanak el
 a városokban, ³⁶előkészü-
 letül az elkövetkezendő
 hétesztendő éhségre, mely
 majd Egyiptomra szakad,
 hogy el ne vesszen e föld
 az éhség miatt.

³⁷Tetszék a tanács a
 fáraónak és minden szol-

gájának ³⁸és mondá né-
 kik: Találhatnánk-e olyan
 férfiút, *mint ez*, ki az Isten
 lelkével teljes? ³⁹Mondá
 azért Józsefnek: Mivel
 az Isten neked mutatta
 meg mindazt, amit mondtál,
 találhatnék-e bölcsé-
 bet náladnál vagy hozzád
 hasonlót? ⁴⁰Te légy házam
 felett s a te szájad paran-
 csára hallgasson az egész
 nép, csak az egy királyi
 székkel leszek én több ná-
 ladnál. ⁴¹Mondá továbbá
 a fáraó Józsefnek: Ime,
 Egyiptom egész földé fölé
 rendeltelek. ⁴²Azzal levevé
 a gyűrűt a kezéről s az ő
 kezére adá, bizzus ruhába
 öltözteté s nyakába tevé az
 aranyláncot. ⁴³Aztán *körül*
 viteté második fogatán
 s hírnökkel kiáltatá, hogy
 mindenki hajtson térdet
 előtte s tudja meg, hogy
 ő Egyiptom egész földé-
 nek a feje. ⁴⁴Majd mondá
 a király Józsefnek: A fáraó
 én vagyok, de a te paran-
 csod nélkül se kezét, se
 lábát ne mozdítsa senki
 Egyiptomnak egész földé-
 dén. ⁴⁵Majd megváltoztatá
 a nevét s elnevezé egyip-

37—45. József Egyiptom kormányzója lesz. — 41. József Egyiptomban amolyan alkirályi (vezír-i) hivatalt kapott; ő volt a fáraó teljesjogú helyettese, hozzátartoztak a kincstári, a közélélmzési s a gabonakiviteli ügyek. — 42. A szóban forgó *gyűrű* a fáraó hivatalos pecsétgyűrűje volt. A *bizzus* (héberül: *ses*) finom, többnyire fehér, sokak szerint gyapotból készült kelme; hazája Egyiptom volt s királyok, papok, előkelők hordták. Úgy látszik az *aranylánc* is meghatározott hivatali jelvény volt. — 43. A *másodszekér* valószínűleg a fáraó kevésbé díszes szekere volt. — 45. A fáraó Józsefet a héber szöveg szerint Száfenát-Páneáchnak nevezte el; e név jelentését ma már biztosan megállapítani nem tudjuk: a latin fordítás magyarázata

tomi nyelven Világszabadítónak és feleségül adá neki Ászenetet, Putifárnak, a heliopoliszi papnak a leányát.

Kiméne tehát József Egyiptom földére ⁴⁶(harmincesztendő volt, amikor a fáraó, a király színe előtt állott) és bejárá Egyiptom minden vidékét.

⁴⁷Mikor aztán eljött a hétesztendő bőség, kékvékbe köték a gabonát és összegyűjték Egyiptom csüreibé ⁴⁸és elrakák a gabona minden feleslegét az egyes városokban. ⁴⁹Oly nagy volt a gabona bősége, hogy annyi volt, mint a tenger fővenye; és sokasága miatt megmérni sem lehetett.

⁵⁰Születék pedig Józsefnek, még az éhség eljövetele előtt, két fia, kiket

Ászenet, Putifárnak, a heliopoliszi papnak a leánya szült neki. ⁵¹És elnevezé az elsőszülöttet Mánásszénak, mondván: Elfeledtette velem az Isten minden bajlódásomat s atyám házát. ⁵²A másikat meg elnevezé Efráimnak, mondván: Megszaporított engem az Isten szegénységem földén.

⁵³Mikor aztán eltelt a bőség hét esztendeje, mely Egyiptomban volt, ⁵⁴el kezdé jönni az éhség hét esztendeje, amint József előre megmondotta. És elhatalmasodék az éhség az egész földön, Egyiptomnak azonban egész földén volt *félretéve* eleség. ⁵⁵Mikor tehát az megéhezett, a fáraóhoz kiálta a nép s

(*Világszabadító*) a görög fordításon alapszik s így igen régi. (A héber szöveg nem mondja, hogy a fáraó *megváltoztatta* József nevét, csak azt, hogy így nevezte el.) — Ászenet (= Tesz-en-Neit = Neit istennőhöz tartozó) tehát előkelő leány volt: a nap templomáról híres, a mai Kairó mellett fekvő Heliopolisz (= napváros, más-ként On) papjának volt a leánya. E pap hivatali (nem tulajdon-) neve Putifáre (a héber szerint Poti-fera) volt; nem azonos Putifárral, a testőrök kapitányával.

^{46b}—⁴⁶. *József elfoglalja tisztét.*

⁴⁷—⁴⁹. *A hét bő esztendő.* E három vers a héber szövegben így hangzik: Terme pedig a föld a hét bő esztendő alatt tele marokkal. És összegyűjte minden eleséget azon hét esztendő alatt, mely Egyiptom földén volt s elraktározá az eleséget a városokban és pedig úgy, hogy minden városba a körülötte fekvő mezők eleségét rakta. Így József oly sok gabonát halmozott fel, mint a tenger fővenye, úgyhogy nem is számlálta többé, mert számlálhatatlan volt.

⁵⁰—⁵². *József fiai.* — ⁵¹. *Mánássze kb. annyit jelent, mint elfeledtető,* — ⁵². *Efráim pedig kb. annyit, mint szaporító, termékenyítő.*

⁵³—⁵⁷. *A hét szűk esztendő.* — ⁵⁴. *A hét szűk esztendő rossz termése nemcsak Egyiptomot, hanem az egész földet, vagyis az összes környező országokat sujtotta; utóbbiak különben egyébként is többnyire Egyiptomból szereztek be szükségletüket, mert főkép állattenyésztéssel, nem földműveléssel foglalkoztak.*

eleséget kére tőle. Ő azt felelé nekik: Menjetek Józsefhez s amit ő mond néktek, azt cselekedjétek. ⁵⁶Mikor aztán napról-napra növekedett az éhség az egész földön, József megnyitá az összes csűröket s árult az egyiptomiaknak, mert azokat is nyomorgatta az éhség. ⁵⁷Erre minden ország Egyiptomba ment, hogy eleséget vásároljon s enyhítsen az éhínség baján.

42. FEJEZET.

József testvéreinek első útja Egyiptomba.

¹Mikor aztán Jákob meghallotta, hogy Egyiptomban lehet kapni eleséget, mondá fiainak: Miért kélekedtek? ²Hallottam, hogy Egyiptomban lehet kapni gabonát; menjetek le s vegyetek, amennyire szűkségünk van, hogy életben maradjunk s el ne pusztítson az ínség. ³Leméne tehát József tíz testvére, hogy gabonát vegyen Egyiptomban. ⁴Benjámint

azonban otthon tartá Jákob, azt mondván a testvéreinek: Hátha valami baja történnék az úton!

⁵Bemenének tehát Egyiptom földére, másokkal együtt, kik szintén odamentek vásárolni, mert éhség volt Kánaán földén.

⁶József volt tehát a kormányzó Egyiptom földén s az ő engedelmével adták el a gabonát a népeknek.

Mikor aztán testvérei leborultak előtte ⁷s ő megismerte őket, mintha idegenek lettek volna, keményen szóla hozzájuk s azt kérdezé tőlük: Honnan jöttetek? Azok felelék: Kánaán földéről, hogy ennivalót vegyünk. ⁸Ő megismerte testvéreit, de azok nem ismerék meg őt.

⁹Ekkor eszébe jutának az álmok, melyeket egykoron látott és mondá nekik: Kémek vagytok, azért jöttetek, hogy megnézzétek, hol gyenge ez ország!

¹⁰Azok mondák: Nem, uram! Azért jöttek szolgálid, hogy eleséget vegye-

42. 1—4. *Jákob elküldi fiait Egyiptomba.* — 4. *Benjámint Ráchelnek, Jákob kedvelt feleségének egyetlen megmaradt fia volt: azért nem engedi el őt Jákob.* — Ekkor ügylátszik 22 éves lehetett.

5—17. *József fogságba veti testvéreit.* — 5. A Szentírás bámulatos írásművészettel megjegyzi, hogy József testvérei a többi, Egyiptomba menő emberek között vonultak be Egyiptomba: nem is sejtették, hogy ott reájuk valami különösebb dolog várakozik. — 6. A kormányzó (szó szerint: a hatalom birtokosa) szóból József helyzetére vonatkozólag közelebbi következtetést nem szabad vonnunk. — 9. Az álmokat Józsefnek az juttatta eszébe, hogy testvérei leborultak előtte. (Vö. 37, 5. skk.) — Egyiptom északkeleti részén fontos erődítmények húzódtak; minthogy József testvérei arról jöttek be Egyiptomba s az Egyiptomtól északkeletre lakó vad, pusztai hordák sok bajt okoztak Egyiptomnak, érthető, hogy az egyiptomiak igen vigyáztak a kémekre. —

nek. ¹¹Mindannyian egy ember fiai vagyunk, békességesen jöttünk, semmi gonoszat sem forralnak szolgálid. ¹²Felelé nékik: Másként van az! Azért jöttetek, hogy killessétek, hol védtelen ez ország. ¹³Ám azok mondák: Tizenketten vagyunk mi, szolgálid, testvérek, egy embernek fiai, Kánaán földén; a legkisebbik az atyánknál van, a másik nincs többé. ¹⁴Ő azonban mondá: Úgy van, ahogy mondtam: kémek vagytok. ¹⁵Mindjárt próbára teszlek titeket: úgy éljen a fáraó, el nem mentek innen, míg el nem jön legkisebbik öcsétek. ¹⁶Küldjete el valakit közületek, hogy hozza el; ti pedig fogságban maradtok, míg kitűnik, hogy amit mondtattok, igaz-e vagy hamis. Különben, úgy éljen a fáraó, kémek vagytok! ¹⁷Azzal fogságra veté őket, három napra.

¹⁸Harmadnapon azonban kihozatá őket a töm-

lőcből és mondá nekik: Tegyétek meg, amit mondok s akkor életben maradtok; mert félem én az Istent. ¹⁹Ha békességes emberek vagytok, maradjon egyik testvérték megkötve a tömlőben, ti pedig menjetek s vigyétek el házatoknak a gabonát, amelyet vettetek ²⁰s hozzatok el hozzám legkisebbik öcséteket, hogy meggyőződhessen szavaitokról s meg ne haljatok. Úgy tevének, ahogy mondta. ²¹Mondák azonban egymásnak: Méltán szenvedjük ezeket, mert vétkezünk az öcsénk ellen: láttuk lelke szorongását, amikor rimánkodott nekünk, de nem hallgattuk meg; azért jött ránk ez a nyomorúság! ²²Egyikük, Rúben, ezt mondá: Nem mondtam-e néktek, ne vétkezetek a gyermek ellen? De ti nem hallgattatok reám. Ime most számon kéri véréte! — ²³Nem tudták ugyanis, hogy József érti őket, mert tolmács által

13. A testvérek azzal védekeznek, hogy ők *testvérek* s nem valami szövetkezett kémszervezet tagjai; tizenketten lennének, de egyikük otthon van, egyikük nincs többé. — **15.** József azt akarja tudni, milyen érzellemmel viseltetnek testvérei *legkisebbik* öccsük, Benjámint, az ő egyetlen édes testvére iránt. — **16.** A vers vége talán inkább így értendő: Különben nem! Úgy éljen a fáraó, kémek vagytok. — József tehát mintegy visszaszívja szavait s egyszerűen fogságra veti testvéreit.

18—25. József zálogul visszatartja Simeont, többi testvéret hazaküldi. — **18.** József tehát eláll attól, hogy testvéreit (l. 16. v. jegyz.) minden további nélkül fogságban tartsa s aztán mint kémeket kivégeztesse: *Istenfélő* ember lévén, módot akar nyújtani nekik arra, hogy igazolják magukat. Eljárását — **19. v.** — kétségkívül atyja iránti szeretete sugalja: nem akarja, hogy *gabona* hiányában atyja éhezzen. Így érthető, hogy most más feltételt szab

beszért velük. ²⁴Erre ő elfordula egy kissé és síra; aztán visszafordula és beszéle velük, ²⁵majd vevé Simeont és megkötözteté előttük. Aztán megparancsolá a szolgáknak, hogy töltsék meg a zsákjukat gabonával s tegyék vissza kinek-kinek pénzét a zsákjába s adjanak nekik élelmet is az útra. Azok úgy cselekvének.

²⁶Erre ők feltevék a gabonát szamaraikra s elmenének. ²⁷Mikor aztán egyikük kinyitotta zsákját, hogy abrakot adjon barmának a szálláson, meglátá a pénzt a zsák szájában. Erre ²⁸mondá testvéreinek: Visszaadták a pénzemet, itt van a zsákban! Álmélkodva s megdöbbenve mondák erre egymásnak: Mit is cselekedett velünk az Isten!

²⁹Mikor aztán megérkeztek Jákobhoz, az atyjukhoz Kánaán földére, elbeszélék neki mindazt, ami velük történt, mondván: ³⁰Keményen beszélt velünk annak a földnek az ura s az ország kémeinek tartott minket. ³¹Mi azt

feleltük neki: Békességese emberek vagyunk s nem akarunk kilesni semmit. ³²Tizenketten vagyunk, testvérek, egy atyától származunk: egyikünk nincs többé, a legkisebbikünk atyánknál van, Kánaán földén. ³³Ő azt mondta nekünk: Erről fogom megítélni, hogy békességesek vagytok-e: egyik testvértetek hagyjátok itt nálam, ti meg vegyétek a házatoknak szükséges élelmet s menjetez ³⁴és hozzatok el hozzám legkisebbik öcséteket; akkor tudni fogom, hogy nem vagytok kémeek s ezt, ki fogságban van, visszakaphatjátok s azontúl, amit akartok, szabadon vásárolhatok. — ³⁵Ezt mondták. Mikor aztán kitöltötték a gabonát, ott találá mindenik a zsákja szájában egybekötve pénzét s megijede valamennyi egyaránt. ³⁶Atyjuk, Jákob *azonban* mondá: Megfosztotok engem minden gyermekemtől: Józsefnincs többé, Simeon fogságban van, Benjámint is elvinnétek! Én rám szakad mindezt a baj! ³⁷Felelé neki

elējük, mint az elsőszben (15. v.) akart. — 25. Simeon Rúben után a legidősebb fiú volt; Rúbent azért nem választotta, mert annak érzelmeiről (22. v.) meggyőződött (vö. 37, 29. sk.).

26—28. A testvérek útja hazafelé. — 27. Az országút mentén, az út egyes állomásain fogadószertű — embernek, állatnak menedéket nyújtó — szállások voltak. Az eseményekben gyönyörű lélektani fokozás van: itt csak az egyik testvér találja meg a pénzt: a többi csak otthon akad reá (vö. 25. v.).

29—38. Jákob nem akarja elengedni Benjámint. — 38. Vö. 37, 35. jegyz.

Rúben: Az én két fiamat öld meg, ha vissza nem hozom néked! Bíz az én kezemre s én visszahozom néked! ³⁸Ám ő mondá: Nem megy le veletek a fiam; a testvére meghalt, ő maradt meg egyedül. Ha valami baja történék azon a földön, amelyre mentek, ősz fejeimet bánatával vinnétek az alvilágba.

43. FEJEZET.

József testvéreinek második útja Egyiptomba.

¹Közben az éhség felette reánehezedett az egész vidékre. ²Amikor tehát elköltötték az eleséget, melyet Egyiptomból hoztak, mondá Jákob a fiainak: Menjetek el ismét s vegyetek nekünk egy kis eleséget. ³Felelé Júda: Meghagyta nekünk az a férfiú s esküvel is megerősítette, mondván: Ne kerüljetek a színem elé, ha el nem hozátok magatokkal legkisebbik öcséteket! ⁴Ha tehát el akarod őt engedni velünk, elmegyünk ismét s veszünk neked, amire szükség van;

⁵ha azonban nem akarod, nem megyünk, mert az a férfiú, mint ahogyan sokszor mondtuk, meghagyta nekünk: Ne kerüljetek a színem elé legkisebbik öcsétek nélkül. ⁶Mondá nekik Izrael: Hogy bajt szereztetek vele nékeni, azért mondtátok el néki, hogy van még egy öcsétek. ⁷Ám azok felelék: Az az ember kérdezte el rendre nemzetségünket: hogy él-e az atyánk, hogy van-e még testvérünk és ezért feleltünk mi néki annak megfelelően, amit kérdezett. Tudhattuk-e, hogy azt fogja mondani: Hozátok el magatokkal öcséteket? ⁸Júda pedig mondá az atyjának: Ereszd el velem a gyermeket, hadd menjünk, hogy életben maradhassunk s meg ne haljunk mi és gyermekeink. ⁹Magamra veszem a gyermeket: az én kezemből kérd őt számon; ha vissza nem hozom és vissza nem adom néked, bűnös legyek előtted minden időre. ¹⁰Ha közbe nem jó ez a huza-vona, már kétszer is visszajöttünk volna. ¹¹Mondá erre nekik

43. 1—14. Jákob kénytelen elengedni Benjámint. — 11. A tapasztalt, öreg Jákob ajándékot is küld Egyiptom urának. Gyanta helyett a héber szöveg (valószínűleg) ismét masztixról (l. 37, 25. jegyz.), mások szerint balsamról (a Commiphora opobalsamum nevű fa illatos gyantájáról) beszél. — Az itt említett méz talán az a híres szőlőméz (=szirup), melyet főként Hebron vidékéről nagy mennyiségben szállítottak Egyiptomba. A sztórax (a megfelelő héber szót a latin fordítás 37, 25-ben fűszernek fordítja) az amberfa (Liquidambax orientalis) illatos balsama, mások szerint

Izrael, az atyjuk : Ha így kell lennie, tegyétek meg, amit akartok. Vegyetek edényeitekbe e föld legkiválóbb gyümölcsseiből s vigyétek el ajándécul annak a férfiúnak : egy kis gyantát meg mézet, sztóraxot, mirrhazsengét, terebintusdiót és mandulát.

¹²Pénzt meg kétannyit vegyetek magatokkal : azt, amelyet a zsákokban találtatok, szintén vigyétek vissza, hátha tévedés történt. ¹³Aztán vegyétek öcséteket is s menjetek el ahhoz a férfiúhoz. ¹⁴Az én mindenható Istenem pedig tegye őt könyörületessé hozzátok, hogy visszabocsássa veletek fogva levő testvéreteket, meg ezt a Benjámint. Én magam meg hát így maradok, elárvaltán, gyermek nélkül.

¹⁵Vevék erre a férfiak az ajándékot meg a kétszerannyi pénzt és Benjámint s lemenének Egyiptomba s József elé állának. ¹⁶Amint ő meglátta őket és velük Benjámint, parancsola háza sáfárának, mondván : Vezesd be ezeket a férfiakat a házba, aztán vágj állatot

és készíts lakomát, mert velem fognak enni délben. ¹⁷Az teljesíté a parancsot és bevezeté a férfiakat a házba. ¹⁸Azok ott megijedének és mondák egymásnak : Ama pénz miatt, amelyet multkor visszavittünk zsákjainkban, vezettek be minket ide, hogy hamis vádat gördítsen reánk s erőszakos módon rabszolgaságra vessen minket is, szamarainkat is. ¹⁹Azért még az ajtóban a ház sáfára elé járulának ²⁰és mondák : Kérünk, uram, hallgass meg minket. Már a multkor *egyszer* itt voltunk eleséget venni; ²¹bevásárolván, amikor a szállásra jutottunk, kinyitottuk zsákjainkat s a pénzt a zsákok szájában találtuk : azt most egész súlyában visszahoztuk, ²²sőt más pénzt is hoztunk, hogy vegyünk, amire szükségünk van. Mi nem tudjuk, ki tette azt zsákjainkba ! ²³Ám az felelé : Béke veletek, ne féljetek : Istenetek és atyátok Istene adta nektek azt a kincset zsákjaitokba; mert a pénzt, amelyet nekem adtatok, én igazolom. Az-

a sztírax-cserje (*Styrax officinalis*) illatos gyantája ; a héber szöveg azonban valószínűleg itt is a tragakantról, a *mirrhazsenge* helyett pedig a ladanumról beszél (l. 37, 25. jegyz.). A *terebintusdión* a pisztáciát, a *Pistacia vera* gyümölcsét kell értenünk. — 14. A *Mindenható Isten* = El-Sáddáj. (Vö. 17, 1. jegyz.)

15—25. *József testvéreinek második útja Egyiptomba.* — 21. A *pénzt* (az aranyat vagy ezüstöt) *súly*a szerint mérték. (Vö. 20, 16. jegyz.) — 22. *Sőt más pénzt is hoztunk*, tehát nem vagyunk sem szegények, sem tolvajok. (Vö. 44, 8.)

tán kivezeté hozzájuk Simeont ²⁴s bevivé őket a házba s vizet hozza, hogy mossák meg lábukat és abrakot ada szamaraiknak. ²⁵Ők pedig előkészíték az ajándékot, amire József délre megjő: hallották ugyanis, hogy ott fognak enni.

²⁶Mikor aztán József hazatért, eléje vivék az ajándékot, melyet a kezükben hoztak s földre borulának előtte. ²⁷Erre ő kegyesen visszaköszönté őket s megkérdezé tőlük, mondván: Egészséges-e a ti agg atyátok, akiről beszéltetek nékem? Él-e még? ²⁸Ők felelék: Egészséges a szolgád, az atyánk: él még. Azzal meghajták magukat és leborulának előtte. ²⁹Mikor pedig József felemelte szemét és meglátta Benjámint, az édes testvérét, mondá: Ez-e a ti legkisebbik öcsétek, akiről beszéltetek nékem? Aztán pedig mondá: Legyen kegyes, fiam, irántad az Isten. ³⁰Azzal el-siete, mert megindult a

szíve az öccse miatt és kicsordultak könnyei; bemené tehát a belső szobába és síra. ³¹Aztán megmosá az arcát és ismét kijöve és erőt véve magán, mondá: Hordjátok fel az étkeket. ³²Miután felhordották, külön Józsefnek, külön a testvéreinek, s az egyiptomiaknak, akik ott ettek, szintén külön (az egyiptomiaknak ugyanis nem szabad a héberekkal együtt enniök, ők az ilyen lakomát tisztátalannak tartják), ³³leülteté *őket* előtte, az elsőszülöttet a maga elsőszülöttsége szerint s a legfiatalabbikat is a maga kora szerint, amin ők igen csodálkoztak. ³⁴Aztán kiki elvevé részét, melyet tőle kapott, — Benjáminnak akkora rész juta, hogy öt részt is meghaladott, — és ivának és megrészegedének nála.

44. FEJEZET.

József próbára teszi testvérei szeretetét Benjámint iránt.

¹Aztán parancsola József a háza sáfárának, mond-

26—34. József megvendégeli testvéreit. — 32. Az egyiptomiak vallási szempontból tisztátalannak, tehát tilosnak tartották azokat az étkeket, amelyeket a héberék nyugodtan elfogyaszthattak. — 33. Az elsőszülött (Rúben) a maga elsőszülöttségének megfelelő helyet, a legfiatalabbik fiú a maga fiatalságának megfelelő helyet kapott; ezen a testvérek igen csodálkoztak, mert nem tudták, hogyan tudják korukat. — 34. Az egyiptomi lakomákon a vendégek (többnyire) adagokban kapták az étkeket; akit a ház ura meg akart tisztelni, annak kétszeres adagot adatott; Benjáminnak József ennél is többet: ötszörös adagot juttatott. — A megrészegedének kifejezés a héber nyelvhasználatban csupán annyit jelent, hogy (ehettek) s ihattak, amennyi jól esett s így jól érezték magukat.

44. 1—3. József elrejteti poharát Benjámint zsákjába.

ván: Töltsd meg zsákjaidat gabonával, amennyi csak beléjük fér s tedd be kinek-kinek pénzét a zsákja szájába. ²A legfiatalabbiknak a zsákja szájába pedig tedd be ezüstpoharamat s azt a pénzt, amelyet a gabonáért adott. Úgy is történék. ³Hajnalhasadtakor aztán elbocsáták őket szamarakkal együtt.

⁴Mikor már kimentek a városból és egy keveset haladtak, József előhívá háza sáfárát és mondá: Kelj fel s menj azon férfiak után s ha utolérted őket, mondd nekik: Miért fizettetek rosszal a jóért? ⁵Az a pohár, amelyet elloptatok, uram ivópohara s abból szokott jósolni. Igen nagy gonosz-ságot míveltetek. ⁶Az úgy cselekvék, ahogy parancsolta s mikor utolérte őket, utasítása szerint szóla nekik. ⁷Ők felelék: Miért beszél így a mi urunk, mintha szolgálid ekkora vétket követtek volna el? ⁸Azt a pénzt,

amelyet a zsákjaink szájában találtunk, Kánaán földéről visszahoztuk néked: hogy loptunk volna tehát aranyat vagy ezüstöt urad házából? ⁹Ha szolgálid közül bárkinél megkerül, amit keressz, az haljon meg, mi meg rabszolgái leszünk urunknak. ¹⁰Ő azt mondá nekik: Legyen, ahogy állítjátok: de ha bárkinél megkerül, az rabszolgám lesz, — ti azonban sértetlenek maradtok. ¹¹Erre mindegyik sietve leraká zsákját a földre és kinyitá. ¹²Ő végigkutatóta őket, a legnagyobbiktól kezdve a legkisebbikig s Benjámint zsákjában megtalálá a poharat. ¹³Erre megszaggták ruháikat s újra felrakodván a szamarakra, visszatérének a városba.

¹⁴Erre beméne Júda, testvérei élén, Józsefhez (az ugyanis még nem távozott el arról a helyről) s valamennyien a földre omlának előtte. ¹⁵Ő mondá nekik: Miért akartatok így cselekedni? Nem tudjá-

4—13. József sáfára megtalálja a poharat Benjámint zsákjában. — 5. A régiek a pohárban levő vízbe vagy borba drágaköveket, ékszereket, ezüstöt vagy aranyat dobtak s annak útjából vagy tükrözéséből jósolgattak. Eldönthetetlen kérdés, hogy József tényleg gyakorolta-e ezt a jósolgatást, vagy hogy csupán az egyiptomiak gondolták-e azt róla. Lehet, hogy Józsefnek akkoriban ezt az Isten megengedte s ezen a módon közölte vele akaratát. — 10. József sáfára céltudatosan enyhíti, amit a testvérek mondanak: nem kell, hogy az ártatlanok is szenvedjenek, sőt a bűnösnek sem kell halállal lakolnia, csak (örökös) rabszolgává lennie. — 13. A ruhák megszaggatása a bánat (s a gyász) jele volt.

14—17. József lopással vádolja testvéreit. — 15. József arra céloz, hogy ő, ki a jósolás mestere, úgyis rájött volna arra, hogy

tok-e, hogy nincs hozzám hasonló a jósolás tudományában? ¹⁶Mondá neki Júda : Mit feleljünk uramnak, avagy mit szóljunk vagy mit hozhatnánk fel igazolásunkra? Az Isten megállapította szolgálid vétségét : íme mindannyian rabszolgái vagyunk uramnak : mi is meg az is, akinél megkerült a pohár. ¹⁷Felelé József : Távol legyen tőlem, hogy így cselekedjem : aki a poharat ellopta, legyen a rabszolgám, de ti menjtek szabadon atyátokhoz.

¹⁸Erre Júda közelebb járulván, bizodalommal mondá : Kérlek, uram, hadd szóljon szolgád egy szót a füledbe s ne haragudjál meg szolgádra : hiszen a fáraó után te vagy ¹⁹az én uram ! A multkor azt kérdezted szolgálidtól : Van-e atyátok vagy testvérték? ²⁰Mi azt feleltük neked, uramnak : Van egy agg atyánk megegy kisöcsénk, aki az ő vétségében született ; ennek édes testvére meghalt s így egyedül ő maradt meg anyjától és atyja igen szereti. ²¹Erre te azt mondottad szolgálidnak : Hozzátok el

hozzám, hadd vetem reá szememet. ²²Mi kijelentettük uramnak : Nem hagyhatja el az a gyermek az atyját, mert ha elhagyja, az meghal. ²³Te azonban azt mondottad szolgálidnak : Ha el nem jó veletek legkisebbiköcsétek, ne kerüljetek többé a szíнем elé. ²⁴Mikor tehát felmentünk szolgádhoz, az atyánkhoz, elbeszeltünk néki mindent, amit uram mondott. ²⁵Mikor aztán azt mondta atyánk : Menjete el ismét s vegyetek egy kis gabonát nekünk, ²⁶mi azt mondtuk neki : Nem mehetünk. Ha lejön velünk legkisebbik öcsénk, vele együtt lemegyünk ; egyébként ha ő nem lesz velünk, nem merünk annak a férfiúnak a szíне elé kerülni. ²⁷Erre ő azt felelte : Tudjátok, hogy csak kettőt szült nekem ez a feleségem ; ²⁸az egyik kiment s ti azt mondtátok : Fenevad falta fel, — s mind eddig nem került meg. ²⁹Ha ezt is elviszitek s éri valami az úton, ősz fejemet bánatával juttatjátok az alvilágba. ³⁰Ha tehát én most bemegyek a szol-

testvérei lopták el poharát. (Vö. 44, 5. jegyzetét.) — 17. Itt rejlik a próba : elmennek-e a testvérek s cserbenhagyják-e Benjámint, vagy hajlandók-e áldozatot hozni érte s az öreg Jákobért?

18—34. Júda felajánlja önmagát Benjámint helyett. — 18—19. A héber szöveg szerint a mondat vége így hangzik : ne haragudjál meg szolgádra, hisz te olyan vagy, mint a fáraó. Az én uram (vagyis József) azt kérdezte szolgálidtól stb. — Az értelem azonban lényegében megegyezik a latin fordítás értelmével. — 21. Hadd

gádhoz, az atyánkhoz s hiányzik a fiú (minthogy lelke annak a lelkén csüng),³¹ ha meglátja, hogy nincs velünk, meghal s ősz fejét bánatával juttatják szolgáláid az alvilágba.³² Hadd legyek én a rabszolgád, én, ki kezességet vállaltam érette s jótállottam, mondván: Ha vissza nem hozom, bűnös legyek atyám előtt minden időre.³³ Hadd maradjak tehát én, szolgád, a gyermek helyett uram szolgálatában, a gyermek pedig hadd menjen fel testvéreivel.³⁴ Űgysem tudnék visszatérni atyámhoz e gyermek nélkül, hogy ne legyek tanuja a bajnak, amely alatt összeroskad atyám.

45. FEJEZET.

József megismerteti magát testvéreivel s elküldi őket atyjukért.

¹Nem bírta József tovább tartóztatni magát, noha sokan állottak körülötte; megparancsolá tehát, hogy menjen ki mindenki, hogy senki idegen se legyen jelen, mikor felismerik egymást.² Aztán hangos sírásra fakada, — úgyhogy meghallották az egyiptomiak s a fáraó egész háza —³ és mondá

testvéreinek: Én vagyok József! Él-e még az atyám? Nagy félelmükben megremülten felelni sem bírtak testvérei.⁴ Ő azonban kegyesen mondá nekik: Jertek ide hozzám! S mikor közelebb kerültek, mondá: Én vagyok József, a testvéreitek, kit eladtatok Egyiptomba.⁵ Ne féljetek s ne is szörnyülködjetek azon, hogy eladtatok engem ebbe az országba: megmentés-tekre küldött engem az Isten előttetek Egyiptomba.⁶ Két esztendeje ugyanis, hogy elkezdődött az éhség ezen a földön s még öt olyan esztendő van hátra, amelyben sem szántani, sem aratni nem lehet.⁷ Előre küldött tehát engem az Isten, hogy ti megtartassatok a földön s legyen enivalótok, hogy élhessetek.⁸ Nem a ti elhatározástok, hanem az Isten akarata küldött engem ide: Ő tett engem a fáraó atyjává s egész házának urává s Egyiptom egész földének fejedelmévé. —⁹ Siessetek s menjetek fel atyámhoz s mondjátok neki: Ezt üzeni fiad, József: Az Isten Egyiptom egész földének urává tett engem: jert le

velem réá szememet annyi, mint hadd lássam meg őt saját szememmel. — 31. L. 37, 35. jegyzet.

45. 1—15. József megismerteti magát testvéreivel. — 2. Az egyiptomiakon József (egyiptomiakból álló) házanépét, a fáraó házában a fáraó udvari embereit kell értenünk. — 8. A fáraó atyja s házában az egyiptomi leletek tanúsága szerint hivatali (némileg

hozzám, ne késlekedjél. ¹⁰Gesszen földén fogsz majd lakni s közelemben leszesz, te meg a fiaid s fiaidnak fiai, juhaid meg marháid s mindened, amid van, ¹¹és ellátlak ott élelemmel, — mert még öt esztendő van hátra az éhségből, — hogy el ne vessz házad népével és minde-neddal együtt, amid va-gyon. ¹²Ime saját szemetek s testvéremnek, Benjáminnak, szeme látja, hogy az én szám szól hoz-zátok. ¹³Mondjátok el atyámnak minden dicső-ségemet s mindazt, amit Egyiptomban láttatok. Siessetek s hozzátok el hozzám. ¹⁴Erre Benjámin-nak, az öccsének a nya-kába borula és megölelé és síra : hasonlóképen síra az ő nyakán az is. ¹⁵Majd megcsókolá József a többi testvéreit is mindegyi-kén síra. Erre aztán szóba merészkedének ereszkedni vele.

¹⁶Mikor aztán meghal-

vallásos színezetű) cím volt. — 10. Gesszen (héberül Gósen, egyip-tomul Keszem) annyit jelent, mint Keleti föld; a Nilus alsó folyásának keleti vidékén feküdt, s bár bőséges vize lévén, buja legelőkben bővelkedett, ezidőtájt (városaitól eltekintve) meg-lehetősen lakatlan volt. — 12. Benjámin József *edves testvére* volt.

16—24. József a fáraó engedélyével meghívja családját Egyip-tomba. — 16. A héber szöveg a mondat elejét kissé egyszerűbben hozza : Mikor pedig meghallották a hírt a fáraó udvarában, hogy azt mondják : Eljöttek József testvérei, — örült neki a fáraó és szolgálai (udvari emberei). — Ha a 46, 28—34. jegyzetben közölt feltevés megfelel a valóságnak, a fáraó s udvarának *öröme* (a Jó-zsef iránt való szereteten felül is) érthető : a (semi) fáraónak az akkori politikai helyzet következtében érdekében állott, hogy a (kámíta) egyiptomiakkal szemben a maga ingatag hatalmát (semi) telepések által erősítse. — 20. A héber szöveg értelme ehelyütt kissé más : Ne sajnáljátok holmijaitokat (melyeket t. i. Kánaán-ban kell hagynotok), hiszen Egyiptom egész földének legjava lesz

lották és a közismert szóbeszéd elterjesztette a király udvarában, hogy : Eljöttek József testvérei, — örüle néki a fáraó és egész házanépe. ¹⁷Sőt meg-hagyá Józsefnek, hogy pa-rancsoljon testvéreinek, mondván : Rakodjatok fel barmaitokra s menje-tek el Kánaán földére, ¹⁸s hozzátok el onnan atyátokat s rokonságtokat és jöjjetek el hozzám és nektek adom Egyip-tom minden javát, úgy-hogy majd e föld zsírjából éltek. ¹⁹Parancsold meg azt is, hogy vigyenek *ma-gukkal* szekereket Egyip-tom földről, hogy elhoz-hassák gyermekeiket és feleségeiket. És mondd : Vegyétek atyátokat éssies-setek, jertek minél előbb ; ²⁰ne hagyjátok el semmi holmitokat, mert Egyip-tomnak minden java a tiétek lesz. ²¹Úgy is cselekvének Izrael fiai, ahogy parancsolták né-kik. József pedig a fáraó

parancsa szerint szekereket ada nekik meg enni-
valót az útra. ²²Hozata
mindeniküknek két-két
rend ruhát is, Benjámin-
nak azonban háromszáz
ezüstöt és öt drága ruhát
ada. ²³Ugyanannyi pénzt
és ruhát küldé atyjának
is, azonfelül tíz szamarat,
melyek Egyiptom min-
denféle javaiból vittek s
ugyanannyi nőstény szá-
marat, megrakva gaboná-
val és útravaló kenyérral.
²⁴Aztán elbocsátá testvé-
reit s amikor elindultak,
mondá nekik: Ne civód-
jatok az úton!

²⁵Azok felmenének
Egyiptomból s eljutának
Kánaán földére atyjuk-
hoz, Jákobhoz ²⁶és el-
beszélék neki, mondván:
József fiad él s ő uralko-
dik Egyiptom egész föl-
dén. Mikor ezt Jákob meg-
hallotta, úgy tűnék neki,
mintha mély álomból ser-
kent volna fel, de nem
hitt nekik. ²⁷Mikor azon-
ban rendre elbeszélték az
egész dolgot és látta a

szekereket s mindazt,
amit ő küldött, felélede
lelke ²⁸és mondá: Elég ne-
kem, ha József fiam még
él! Elmegyek, hadd lás-
sam, mielőtt meghalok.

46. FEJEZET.

Az izraeliták bevonulása Egyip-
tomba.

¹El is indula Izrael
mindenével, amije volt.
Mikor eljutott az Esküvés-
kútjához, ott áldozati álla-
tokat vága atyja, Izsák
Istenének és ²hallá, hogy
Az szólítja őt éjtszakai
látomásban és azt mondja
néki: Jákob, Jákob! Ő fe-
lelé Néki: Itt vagyok.
³Mondá néki az Isten:
Én vagyok atyád erős
Istene: ne félj, csak menj
le Egyiptomba, mert nagy
nemzetté teszek ott té-
ged. ⁴Én lemegyek oda
veled s ha majd vissza-
térsz, én felhozlak onnan
és József fogja lezárni a
kezével szemedet.

⁵Fölkerekedék erre Já-
kob az Esküvés-kútjától

a tietek. — 22. A ruhákon díszruhákat kell értenünk; mivel ünne-
pélyes alkalmakkor ezekkel váltották fel a közönséges ruházatot,
a héber szöveg (szó szerint) váltóruháknak nevezi őket. (Igy for-
dítja a szót a latin fordítás is Kir. IV. 5, 5-ben.) — Háromszáz
ezüst = 300 × 3.60 = 1080 pengő vagy annak kb. a fele. (Vö. 23,
11. jegyz.) — 24. József meghagyja testvéreinek, hogy ne civód-
janak az úton, vagyis ne tegyenek egymásnak szemrehányásokat
a multért, József eladásáért.

25—28. A testvérek híriül adják Jákobnak a történeteket.

46. 1—4. Jákob útját jóváhagyja az Isten. — 1. Az Esküvés kút-
jánál, Bersábénál (vö. 21, 22—34. jegyz.), Kánaán déli határán
megállapodik Jákob: úgy látszik felkél benne a félelem; az isteni
ígérettek ugyanis mindig Kánaánról szóltak, ő már öreg ember,
ki tudja, visszatér-e még Kánaánba, ki tudja, akarja-e az Isten
az egyiptomi utat. — Erre felel az isteni jelenés.

s fiai feltevék őt gyermekeikkel s feleségikkel együtt azokra a szekekre, amelyeket a fáraó küldött, hogy elhozzák rajtuk az öreget ⁶meg mindenét, amit Kánaán földén szerzett és el is juttatja Egyiptomba minden ivadékával: ⁷fiaival, unokáival, leányaival s egész nemzetségével együtt.

⁸Izrael azon fiainak neve, akik vele s gyermekeikkel Egyiptomba bementek, a következő volt. Az elsőszülött Rúben. ⁹Rúben fiai: Hénok, Fállu, Heszron és Kármí. — ¹⁰Simeon fiai: Jámuel, Jámin, Áhod, Jákin, Szohár és Saul, a kánaáni asszony fia. —

¹¹Lévi fiai: Gerson, Káát és Merári. — ¹²Júda fiai: Her, Onán, Sela, Fáresz és Zára. Her és Onán azonban meghala Kánaán földén. Fáresznek ezek a fiai születének: Heszron és Hámul. — ¹³Isszakár fiai: Tóla, Fúa, Jób és Semron. — ¹⁴Zábulon fiai: Száred, Elon és Jáhelel.

¹⁵Ezek Lia fiai, kiket Szír-Mezopotomiában szült, épúgy, mint Dínát, a leányát. Fiainak s leányainak lélekszáma összesen: harminchárom. — ¹⁶Gád

fiai: Széfion, Hággi, Sóni, Eszebon, Heri, Árodi és Áreli. — ¹⁷Áser fiai: Jámne Jesua, Jessui és Beria, a nővérük meg Sára. Beria fiai. Héber és Melkiel. ¹⁸Ezek Zelfának a fiai akit Lábán adott Liának, a leányának s ezeket szülé ő Jákobnak: tizenhat lelket. — ¹⁹Ráchelnek, Jákob feleségének fiai: József és Benjámin. ²⁰Józsefnek Egyiptom földén ezek a fiai születének, ezeket szülé néki Ászenet, Putifárának, a heliopoliszi papnak a leánya: Mánássze és Efráim. — ²¹Benjámin fiai: Bela, Bekor, Ásbel, Gera, Náámán Echi, Rós, Mofím, Ofím és Áred. ²²Ezek Ráchel fiai, ezeket szülte Jákobnak; összesen: tizennégy lélek — ²³Dán fia: Husím. — ²⁴Neftáli fiai: Jásziel, Gúni, Jeszer és Sállem. ²⁵Ezek Bála fiai, akit Lábán adott Ráchelnek, a leányának s ezeket szülé ő Jákobnak; összesen: hét lélek. — ²⁶Azok lélekszáma tehát, kik Jákobbal Egyiptomba bementek s az ő ágyékából származtak, fiainak feleségein kívül, összesen: hatvanhat. ²⁷Meg József fiai,

5—7. Jákob útja Egyiptom határáig.

8—28. Az Egyiptomba vonuló zsidók jegyzéke. — 26. Jákob családja hatvanhat férfiből állott; ha hozzávesszük őt magát, meg — 27. — a már Egyiptomban levő Józsefet és annak két fiát, 70 lelket nyerünk. Mivel pedig Józsefnek (vö. 50, 22; Krón. I. 7, 14 skk.) három unokája és két dédunokája is volt, a görög fordítás, valamint Csel. 7, 14., hetvenöt lelket számlál. — Lehetséges az is,

kik neki Egyiptom földén születtek: két lélek. Jákob házanépe nek lélekszáma tehát, mely Egyiptomba bement, összesen hetven volt.

²⁸Majd előre küldé Júdát Józsefhez, hogy mondja meg neki, jöjjön eléje Gessenbe. ²⁹Mikor aztán odaérkezett, József befogata szekérébe és felméne atyja elé Gessenbe s mikor meglátta, a nyakába borula, átölelé és síra. ³⁰Mondá ekkor az atya Józsefnek: Immár örömet halok meg, mert látam arcodat s életben tudva hagylak itt téged. ³¹Erre ő így szóla testvé-

reihez s atyja egész házához: Felmegyek s jelentem a fáraónak és mondom néki: Testvéreim és atyám házanépe, kik Kánaán földén voltak, eljöttek hozzám. ³²Juhpásztorok azok az emberek s nyájak tenyésztésével foglalkoznak; juhaikat s marháikat s mindenüket, amijük csak volt, elhozták magukkal. ³³Ha aztán majd ő hivat titeket és megkérdezi: Mi a foglalkozástok? — ³⁴feleljétek: Pásztoemberek vagyunk mi, szolgálid, ifjúságunktól kezdve mostanig mi is, mint atyáink. Ezt pedig azért mondjátok, hogy Gessen földén

hogy Jákob hatvanhat utódjából egyesek már Egyiptomban születtek (Benjáminnak, ki ekkor csak 23—24 éves lehetett, pl. még aligha volt tíz utóda); viszont nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a Szentírás — mint mindenütt, itt sem — számolja az asszony- és a rabszolgánépet, melynek száma pedig kétséggkívül nem volt csekély. (Sokan czernél is többre teszik.)

28—34. József fogadja atyját Egyiptom határán. — 34. Gessenről l. 45, 10. jegyz. — A juhásztorok mint többnyire műveletlen, kevésbé tiszta népség, utálatosak voltak az egyiptomiak előtt s rendszeren a határvidékeken tanyáztak. Valószínű azonban, hogy ehelyütt a juhásztor (baromtenyésztő) szó általában szemita beduint jelent, már pedig ezeket a vérbeli (kámíta) egyiptomiak — politikai okokból — nem szívesen látták. Utóbbinak igen jó magyarázatát nyerjük, ha feltesszük, hogy ebben az időben (Alsó) Egyiptomban nem egyiptomi (kámíta) fáraók, hanem szemita eredetű pásztor (= beduin) királyok, az ú. n. Hikszoszok uralkodtak. Tudjuk ugyanis, hogy az ú. n. középső birodalom (Kr. e. 2100— kb. 1578) idején semi eredetű beduinok (= Hikszoszok) vetették meg lábukat Alsó-Egyiptomban s a vérbeli (kámíta) egyiptomiak csak Felső-Egyiptomban (Tébában) kormánykodtak. E hikszoszok uralma a régi írók tanúsága szerint 511 esztendeig (Kr. e. 2089—1578), az újabb kutatások szerint azonban csak 120—130 esztendeig (Kr. e. 1710—1578?) tartott. Ha már most József és Jákob családja a hikszoszok uralma alatt jöttek Egyiptomba, érthető, miért fogadták őket a hikszosz-fáraók olyan szívesen s érthető az is, miért üldözték őket a hikszosz uralom bukása után az új, vérbeli egyiptomi fáraók annyira, hogy végre is elhagyták Egyiptomot. Bármily valószínű is azonban e feltevés, minthogy az izraeliták Egyiptomba való költözésének pontos idejét megállapítani nem tudjuk, e kérdésben a döntő szót a tudományos kutatások mai fokán kimondani nem lehet.

lakhassatok, mert az egyiptomiak minden juhpásztort utálnak.

47. FEJEZET.

Az izraeliták megkapják Gesszen földét. — József gazdálkodása Egyiptomban. — Jákob életének alkonya.

¹Beméne tehát József s jelenté a fáraónak, mondván: Atyám és testvéreim, juhaik s marháik s mindenük, amijük van, eljöttek Kánaán földről s most Gesszen földén állnak. ²Oda is állítá testvérei közül az öt utolsó embert a király elébe. ³Az megkérdező őket: Mi a foglalkozástok? Azok felelék: Juhpásztorok vagyunk mi, szolgálid is, mint atyáink. ⁴Eljöttünk, hogy egy darabig földeden tartózkodjunk, mert nincs füve szolgálid nyájainak, mivel elhatalmasodott az éhség Kánaán földén; arra kérünk tehát, engedd meg, hogy mi, szolgálid, elhessünk Gesszen földén.

⁵Mondá erre a király Józsefnek: Atyád és testvéreid eljöttek hozzád. ⁶Előtted van Egyiptom földé: teleptsd le őket a legjobb helyen s add nekik Gesszen földét. Hogyha pedig tudsz közöttük ügyes férfiakat, tedd meg őket az én barmaim felügyelőivé.

⁷Ezután bevivé József az atyját a királyhoz s eléje állítá s ő megáldá a fáraót. ⁸Mikor az megkérdezte tőle: Mennyi a te élted esztendeinek napja? — ⁹Ő azt felelé: Vándorkodásom ideje százharminc esztendő, kevés és mostoha s nem érte el atyáim vándorkodásának idejét. ¹⁰Aztán megáldá a királyt és kiméne.

¹¹József pedig birtokot ada atyjának meg testvéreinek Egyiptomban, az ország legjobb helyén, Rámesszesben, amint a fáraó parancsolta ¹²és eltartotta őket s atyja egész házat, ellátva mindegyiket élelemmel.

47. 1—6. *József bemutatja testvéreit a fáraónak és megkapja Gesszen földét.* — 2. Mivel a latin fordítás az öt utolsó emberről beszél, sokan úgy vélték, hogy József az öt leggyengébb embert mutatta be a fáraónak, hogy az katonákká ne tegye testvéreit. A héber szöveg e felfogásnak nem szolgál, s így szól: (Oda is állítá) testvérei összességéből ötöt stb. — Egyszerű bemutatkozó küldöttségről van szó tehát. — 6. A *barmok felügyelői* amolyan több pásztor fölé rendelt számadó juhászok voltak; a fáraó tehát bizonyos rangot is szán József testvéreinek.

7—10. *József bemutatja atyját a fáraónak.* — 7. Az áldás, melyet Jákob a fáraóra belépésekor és távozásakor (10. v.) mondott (áldás formájába öltöztetett) köszöntést jelent.

11—12. *József telelepti övét Egyiptomban.* — 11. Gesszen földét (a hasonló nevű városról?) Rámesszesz (héberül: Rámszesz) földének is hítták.

¹³Nem volt ugyanis kenyér sehol a föld kerekességén és ránehezedett az éhség a földre, kivált Egyiptomra és Kánaánra. ¹⁴Össze is szede ezekből minden pénzt az eladott gabona fejében s bevívé a király kincstárába.

¹⁵Mikor aztán a vásárlóknak elfogyott a pénzüik, egész Egyiptom Józsefhez méne, mondván: Adj nekünk kenyeret! Miért haljunk meg előtted pénz hiányában! ¹⁶Ő felelé nekik: Hozzátok el barmaitokat s azokért adok nektek élelmet, ha pénzetek nincsen! ¹⁷Amikor elhozták, ada nekik élelmet a lovakért, a juhokért, a marhákért s a szamarakért s ellátá őket abban az esztendőben, cserébe barmaikért.

¹⁸A következő esztendőben ismét elmenének hozzá és mondák neki: Nem titkoljuk el urunk előtt, hogy elfogyott a pénzünk és elfogyott a barmunk is: az sem titok előtted, hogy testünkön és földünkön kívül semmink sincsen. ¹⁹Miért haljunk meg tehát szemed láttára? Hadd legyünk a tieid: magunk is, földünk is; végy meg minket a király szolgálatára s adj vetőmagot, hogy elpusztulván művesei, sivataggá ne válják e föld. ²⁰Megvevé tehát József Egyiptom egész földét — mert mindenki eladta birtokát a nagy éhínség miatt, — s a fáraó tulajdonává tevé azt ²¹és egész népét, Egyiptom egyik határától a má-

13—14. József pénzt szerez a fáraónak. — 13—26-ig a Szentírás József egyiptomi gazdálkodásáról szól; teszi pedig ezt azért, hogy lássuk, mily jól választott a fáraó, amikor Józsefet bízta meg országa kormányzásával, mily hűségesen szolgálta József a fáraót s mennyi érdemet szerzett ezáltal a fáraó előtt. József eljárásának megítélésénél természetesen nem szabad a mai (keresztény) erkölcstan mérővesszejével mérni; az akkori világban az ilyesmin nem ütközött meg senki, sőt József eljárása az akkori idők zsarnokoskodó világában határozottan emberséges volt.

15—17. József barmokat szerez a fáraónak.

*18—22. József földet szerez a fáraónak. — 20. A fáraóknak a politikai helyzet következtében is érdekükben állott, hogy menél több föld legyen az ő birtokuk s rajta mennél több ember az ő rabszolgájuk. A legújabb kutatások is megerősítik, hogy ez időtájt Egyiptomnak csaknem egész földje a fáraók s a templomok tulajdona volt. — 21. A héber szöveg ehelyütt nem arról szól, hogy József a népet is megvette (ezt a 23. versben említi), hanem arról, hogy József áttelepítette a népet a városokba *Egyiptom egyik szélétől a másikig*; intézkedésének oka egyesek szerint az volt, hogy az állami rend biztonságát fenntartsa, esetleges forradalmaknak elejét vegye, mások szerint az, hogy a nép ne legyen kénytelen egykori tulajdonát rabszolgaként (jobbágyként) művelni. Mivel azonban a verset más régi szövegemlékek is úgy értelmezik, mint a latin fordítás, lehet, hogy a latin fordítás értelme a helyes. — / 22. vers a héber szöveg szerint így szól:*

sik határáig, — ²²kivéve a papok földjét, amelyet a király adott nekik; azok ugyanis meghatározott élelmet is kaptak az állami csűrökből s így nem kellett eladniok birtokaikat.

²³Mondá ekkor József a népnek: Ime, amint látjátok, személytek is, földetek is a fáraó birtoka. Nesztek mag s vessétek be a földeket, ²⁴hogy legyen gabonátok. Egyötöd-részt be kell szolgáltatnotok a királynak, a többi négyet nektek hagyom vetésre és házatok népének meg gyermekeiteknek élelmére. ²⁵Azok felelék: Megmentésünk a te kezed *műve!* Csak tekintszen reánk urunk s mi örömet leszünk rabszolgái a királynak. — ²⁶Attól az időtől kezdve mind a jelen napig Egyiptom egész földén egy ötöd-rész a királynak jár s ez mintegy tör-

vénnyé lőn — kivéve a papi földet, mely ment volt ettől a kötelességtől.

²⁷Izrael tehát megtelepedék Egyiptomban, azaz Gessen földén és elfoglalá azt és szaporodék s felette megsokasodék.

²⁸Tizenhét esztendeig éle ottan s életének napjából összesen száznegyvenhét esztendő lőn.

²⁹Mikor aztán látta, hogy közeledik halálának napja, magához hivatá fiát, Józsefet és mondá neki: Ha kegyelmet találtam tekintetedben, tedd kezedet ágyékom alá s cselekedjél velem irgalmasságot és hűséget: ne temess el engem Egyiptomban, ³⁰hanem hadd aludjam atyáim mellett. Vigy ki tehát majd engem erről a földről s temess őseim sírjába. Felelé neki József: Megteszem, amit parancsoltál. ³¹Erre ő azt

Csak a papok földjét nem vette meg; a papoknak ugyanis meghatározott ellátásuk volt a fáraótól s ők abból a meghatározott ellátásból éltek, melyet a fáraó adott nekik, s így nem kellett eladniok földjüket. — Hogy a papság helyzete tényleg ilyen volt, a legújabb kutatások is bizonyítják.

^{23—26.} József adót vet ki a népre. — ^{26.} A vers vége a héber szövegben így hangzik: csupán a papok földje nem lett a fáraó tulajdona.

^{27—28.} Izrael családjának megsokasodása. — ^{27.} Jákob innen túlnyomólag Izrael néven szerepel. Vö. 32, 28. — Mivel a Szentírás azt mondja, hogy Izrael (nyugodtan) lakott Gessen földén, nyilvánvaló, hogy az előbb elbeszél (11—26.) események a zsidókat nem érintették.

^{29—31.} Izrael Kánaánban akar végső nyugalomra térni. — ^{29.} Az ágyék alá tett kézzel való esküvésről 24, 2. jegyzetében szólottunk. — ^{31.} Miért borult Izrael az *ágy fejére*, nem tudjuk; valószínű, hogy azért, mert az *Istent* leborulva szokták imádni s ezt az öreg, ágyban fekvő Izrael másképp nem tudta megtenni. A héber szöveg nem szól az Isten imádásáról, hanem csak azt mondja, hogy ráborult az *ágy fejére* (vagy: leborult, az *ágy fejére*

mondá: Esküdjél meg tehát nékem. Ő meg is esküvék. Erre Izrael imádá az Istent, ráborulva az ágy fejére.

48. FEJEZET.

Jákob utolsó rendelkezései: Efráimot s Mánásszét fiaivá fogadja s megáldja, Józsefnek birtokot ad.

¹Ezek megtörténte után pedig jelenték Józsefnek, hogy beteg az atyja. Erre magához vevé két fiát, Mánásszét és Efráimot és útra kele. ²Mikor megmondták az öregnek: Ime fiad, József eljött hozzád, — összeszedé erejét s kiüle az ágy szélére ³s mikor bement hozzá, mondá neki: A mindenható Isten megjelent nékem Lúzában, mely Kánaán földén vagyon és megáldott engem ⁴s azt mondta: Megszaporítalak s megsokasi-

talak s népek seregévé teszek és neked és utódaidnak adom majd ezt a földet örökös birtokul. ⁵Azért tehát két fiad, ki neked Egyiptomban született, mielőtt idejöttem hozzád, legyen az enyém: Efráimot s Mánásszét számlítsák épúgy az enyémnek, mint akár Rúbent és Simeont. ⁶A többiek azonban, akiket utánuk nemzesz, a tucid legyenek és testvéreik nevét viseljék birtokaikban. ⁷Mikor ugyanis visszatértem Mezopotámiából, Ráchel meghalt az úton, Kánaán földén, tavasz tájban; Efrátához közeledtem akkor s eltemettem az efráitai — más néven nevezve betlehem-i — út mentén.

⁸Mikor pedig meglátta József fiait, mondá neki: Kik ezek? ⁹Ő felelé: A fiaim, akiket itt adott

támaszkodva); így csak arról volna szó, hogy József előtt meghajtotta magát. — A görög fordítás, melyet az újszövetségi Szentírás (Zsid. 11, 21-ben) is követ, e helyet így fordítja: és ráborulva (József) botjának (= kormánypalcájának) fejére (= meghajtotta magát József kormánypalcájának feje felé).

48. 1—7. Izrael kijelenti, hogy József két fiát fiává fogadja. — 3—4. Az öreg Izrael (Jákob), bízva Isten ígéletében (vö. 28, 13.), hogy övé, illetőleg fiaié lesz Kánaán földé, élte alkonyán rendelkezik az ígélet földéről. — 5. Efráimot és Mánásszét, József két (17—18 éves) fiát, fiaivá fogadja s így azoknak (nemzetségüknek) annak idején majd épúgy önálló birtokrész jár Kánaán földén, mint Izrael (Jákob) többi fiainak. — 6. József többi fia (unokája) Józsefé marad s (nemzetségük) nem kap önálló törzsi birtokot Kánaánban, hanem testvéreik nevét fogják viselni birtokaikban, vagyis Efráim és Manassze törzséhez fognak tartozni s azok törzsi birtokának területén lakni. — 7. Ezzel Izrael egyszersmind hódolni akar kedvelt felesége, Ráchel emlékének, ki őt csupán két fiúval (Józseffel s Benjáminnal) ajándékozta meg, de ilyen módon három törzs (Benjámín, Efráim, Mánassze) ósanyjává leszen. — A tavasz táján kifejezésről l. 35, 19. jegyz.

8—20. Izrael a fiaivá fogadja és megáldja József két fiát. —

nékem az Isten. Mondá erre: Vezesd csak őket ide hozzám, hadd áldjam meg őket. — ¹⁰Elhomályosodott ugyanis Izrael szeme a nagy öregségtől s így nem látott tisztán. — József odavivé őket hozzá, mire ő megcsókolá s megölelé őket ¹¹és mondá a fiának: Nem fosztattam meg látásodtól, sőt még ivadékokat is megmutatta nékem az Isten. ¹²Erre elvette őket József az atyja öléből és földig borula. ¹³Aztán Efráimot a maga jobbára, azaz Izrael balkeze elé, Mánásszét meg a maga baljára, azaz atyjának jobb keze elé állítá és odavivé mindkettejüket hozzá. ¹⁴Erre ő kinyujtá jobbkezét és Efráimnak, a fiatalabbik testvérnek a fejére tévé, a balkezét pedig Mánásszénak, az idősebbiknek a fejére, keresztbe tévé kezét. ¹⁵Aztán megáldá Jákob Józsefnek fiait s mondá: Az Isten, kinek színe előtt jártak atyáim, Ábrahám és Izsák, az Isten, ki pásztorom volt ifjúságomtól kezdve mind

a jelen napig, ¹⁶az Angyal, ki megszabadított engem minden bajtól — áldja meg e gyermekeket s szálljon át reájuk az én nevem s atyáimnak, Ábrahámnak és Izsáknak a neve s növekedjenek sokasággá a földön. ¹⁷Mikor azonban József látta, hogy atyja Efráim fejére tette a jobbkezét, rosszul esék néki; megfogá tehát atyja kezét s le akará venni Efráim fejről s áttenni Mánássze fejére, ¹⁸miközben mondá az atyjának: Nem úgy való az, atyám, mert ez az elsőszülött, ennek a fejére tedd a jobbkezedet. ¹⁹Ő azonban ellenkezék és mondá: Tudom, fiam, tudom; ez is népekké lesz ugyan, meg is sokasodik, de kisebbik testvére nagyobb lesz nálánál s annak ivadéka nemzetekké növekszik. ²⁰És megáldá őket akkor, mondván: Tebenned nyerjen áldást Izrael s azt mondják: Úgy cselekedjék veled az Isten, mint Efráimmal, meg mint Mánásszéval. — Efráimot tehát Mánássze elé helyezé.

10—12. A megölelés, amely együtt járt a térdre vagy a térdközé való vevéssel, ehelyütt a fiúvá fogadás, az adoptálás külső jele volt (vö. 30, 3. jegyz.). Ennek meghálálásául borult földig József, miután — a héber szöveg szerint — kivette őket atyja térdei közül — 16. Vö. 31, 29; 32, 2; Máté 18, 10. — 17—19. Jog szerint Mánásszét illette volna az elsőbbség, mert ő volt az elsőszülött, Izrael azonban Efráimot áldotta meg vele. Tényleg Efráim nemzetsége lett az izraelitáknak egyik legnagyobb, sőt egy ideig vezető-törzse. — 20. Te benned nyerjen áldást Izrael annyit jelent, mint hogy a te neked jutott áldással áldják egymást az izraeliták, vagyis azt kívánják egymásnak, amit majd veled tesz az Isten.

²¹Józsefnek, a fiának pedig mondá: Ime én meghalok, de az Isten veletek leszen s visszavisz titeket atyáitok földére.

²²Neked adok *olt* egy részt, a testvéreidén felül: azt, amelyet kardommal és ijammal vettem el az ámorreusok kezéből.

49. FEJEZET.

Jákob megjövendöli fiai sorát. — Jákob halála.

¹Majd hivatá Jákob a fiait és mondá nekik:

Gyűljetek egybe, tudtokra hadd adjam, Ami rátok következik a távol napokban.

²Gyűljetek egybe s halljátok, Jákob fiai,

Halljátok atyátokat, Izraelt.

³Rúben, elsőszülöttem, te erőm és bánatom kezdete:

Az ajándékból elsőbbség, a hatalomból nagyobb rész *illetne!*

⁴Kicsaptál, miként a víz! Nem lesz elsőbbséged, Mert atyád fekhelyére léptél s ágyát beszenyinezted.

⁵Simeon és Lévi: testvérek ők, Gonoszság harcos eszközei.

⁶Tanácsukba az én lelkem ne menjen, Gyülekezetükben az én dicsőségem ne legyen, Mert férfit gyilkoltak dühükben,

21—22. Izrael magát Józsefet is megjutalmazza. Józsefnek, halálából jószágáért, Izrael egy külön birtokrészt (héberül: sekem) hagy Kánaán földén: Szichem (héberül: Sekem) mezejét. (Vö. Józs. 24, 32. Csel. 7, 16.) Ezt 33, 19. jegyz. szerint Izrael 100 készitán vette Hémortól; lehet, hogy később valamely a Szentírásban el nem beszélt esemény kapcsán, kardra és fjra került közöttük a dolog. (A megfelelő héber szavak azonban csekély változtatással ehelyütt is így olvashatók: amelyet megvettem 100 készitán.)

49. 1—2. *Jákob egybegyűjti fiait s megjövendöli sorsukat.* — Az egész rész (1—27) kétségkívül vers, melynek értelmezése azonban sokhelyütt igen nehéz, latin fordítása pedig számos helyen homályos.

3—4. *Rúben sorsa.* — 3. Rúbent, mint Izrael elsőszülöttét (1. 25, 30. jegyz.), férfi erejének első gyermekét, bánatának kezdetét (a héber szöveg szerint: férfi tehetségének zsengejét) az ajándékból (a héber szöveg szerint: a méltóságból) és a hatalomból elsőbbség illette volna. — 4. Am Rúbent elragadta szenvedélye s kicsapott, miként (az áradó vagy a fazékban lobogó) víz: vértörést követett el mostohaanyjával, Bálával (vö. 35, 22.), s azért is Izrael megfosztja őt elsőszülöttségi jogaitól.

5—7. *Simeon és Lévi sorsa.* — 5. Simeon és Lévi igazi testvérek: közösen vétkeztek s közösen bűnhődnek, mert (a héber szöveg szerint) gonoszság (= erőszak) eszköze (volt) a fegyverük, mikor Dína megbecstelenítéséért embertelen és istentelen bosszút álltak a szichemieken. (Vö. 34, 25.) — 6. Izrael minden közösséget meg-

Falat ástak alá önkényükben,
 7Átkozott a dühük, mert nyakas
 S a haragjuk, mert kemény.
 Elosztom őket Jákobban
 S szétszórom őket Izraelben.

8Júda : Téged dicsőítenek majd testvéreid ;
 Ellenségeid nyakán leszen kezed,
 S meghajolnak atyád fiai előtted.

9Júda : fiatal oroszlán : Zsákmányra mégy fel, fiam,

S megpihelve lefekszel, mint az oroszlán
 Sőt mint a nőstény oroszlán : ki keltené fel őt?
 10El nem vétetik a fejedelmi pálca Júdatól,
 Sem a vezér az ő ágyékától,
 Míg el nem jő az Elküldendő,
 Az, akire a népek várakoznak.
 11Szőlőtőhöz köti a vemhét, S venyigéhez, ó fiam, a szamarát.
 Borban mossa ruháját, És szőlő vérében palástját.
 12Szeme szebb a bornál S foga fehérebb a tejnél.

tagad ezzel a tettükkel, mert vad dühükben embert öltek és önkényükben (a héber szöveg szerint) bikát (= férfiakat) bénítottak, — 7. — s azzal bünteti őket, hogy elosztatja, szétszórja őket Jákob (= Izrael) földén, Kánaánban. Tényleg Simeon törzse Júda törzsének területén kapott tizenkilenc várost (vö. Józs. 19, 1. skk.), Lévi törzsének pedig 48, különböző törzsek területén fekvő város jutott Kánaánban osztályrészül (vö. Józs. 21, 1. skk.).

8—12. Júda sorsa. — 8. Júdának Izrael elsőséget jósol : méltán nevezik őt Júdának (= dicséret), mert dicsőíteni fogják őt testvérei, minthogy fejedelmük lesz. — 9. Most ugyan még csak fiatal oroszlán, de eljő az idő, hogy diadalmas harcok után (Dávid király) olyan lesz, mint a helyére biztonságosan leheveredő him oroszlán, sőt mint a még annál is vadabb — mert kölykeit féltő — nőstény oroszlán, melyet megzavarni nem tanácsos. — 10. Ez a fejedelemség el nem vétetik Judától, sem a vezér az ő ágyékától (a héber szöveg szerint : sem a fejedelmi pálca az ő lába mellől = a térdei közül, vagy : utódaitól), míg el nem jő az Elküldendő. (Utóbbi szó helyén a héber szövegben Síló áll ; mivel azonban ehelyütt Síló város említése semmiféle helyes értelmet nem ad, s az összes régi fordítások e szót személyre vonatkoztatják, Síló helyett Ezechiél 21, 27-hez hasonlóan sellő-t kell olvasnunk s a szöveget így értenünk : míg el nem jő Az, akié a fejedelmi pálca, a hatalom. — A latin fordítás Síló helyett a héber sálách = elküldeni szó valamilyen alakját olvasta s azért fordítja a szót — lényegében helyesen — Elküldendő-nek.) Az Elküldendő, akire a népek várakoznak (a héber szöveg szerint inkább : akié a népek hódolata), kétségkívül a Messiás. Júda nemzetsége később csakugyan felküdötte magát s Dávid királytól kezdődőleg kb. ezer éven át uralkodott testvérein ; mikor pedig hatalmát veszttette s az első idegen nemzetiségű király, az edomita Heródes lett a zsidók királya, megszületett a Messiás, az Úr Jézus Krisztus. — 11—12. E versek elsősorban kétségkívül Júda földének gazdagságára céloznak, de igen szépek vonatkoztathatók a Messiás országára is : ebben oly

- ¹³Zábulon a tenger partján lakik,
Hajók kikötőjénél és elér egész Szídonig.
- ¹⁴Isszakár erős szamárként
Hever a határok között,
¹⁵Látja, hogy a nyugalom jó,
S hogy földje kiváló,
Vállát tehát teher alá hajtja
S lesz adózó szolga.
- ¹⁶Dán igazságot szolgáltat népének,
- Mint bármely törzse Izraelnek.
- ¹⁷Kígyóleszen Dán az úton,
Vipera az ösvényen,
Mely megmarja a ló körmét,
Hogy lovasa hanyatt esék.
- ¹⁸A te szabadításodra várokozom, Uram!
- ¹⁹Gád : harcrakészen harcolnak ellene,
De harcrakészen ő kél a nyomukba.
- ²⁰Áser kenyere kövér

bőséges lelki javak lesznek, mint abban az országban (Júda országában), hol még a *szamarat* is — nem sövényhez, hanem — nemes szőlőtőhöz kötik s *borban mossák* a ruhát is, — 12. — annyi a *bor*, hogy az emberek szeme (a héber szöveg szerint) veres lesz tőle, s annyi a *tej*, hogy az emberek *foga* (a héber szöveg szerint) fehér lesz tőle.

13. *Zábulon sorsa.* Értelme : Zábulont kedvező földrajzi fekvése gazdaggá fogja tenni. — A *tenger* vagy a Földközi-tenger, vagy a Genezáreti-tenger, sőt mivel a héber szöveg tengerekről beszél, talán mindakettő. *Szidon* híres föníciai kereskedőváros volt s a Földközi-tenger keleti partján feküdt ; itt azonban valószínűleg magát Föniciát kell értenünk rajta. Mikor volt Zábulon területe ilyen terjedelmű, nem tudjuk ; Józs. 19, 10. skk. leírja ugyan Zábulon területét, de abból biztosat megállapítani ma már nem tudunk.

14—15. *Isszakár sorsa.* — 14. A héber szöveg így szól : Isszakár (olyan, mint egy) csontos (= erős) szamár, mely az aklok között hever. — Értelme : a harc nem eleme : örvend jólétének, teherhordásból (= kereskedelemből) él, s hogy békén maradjon, inkább *adót* fizet (a héber szöveg szerint) talán inkább : robotol) szomszédjainak. Mikor és kinek fizetett Isszakár adót, nem tudjuk.

16—17. *Dán sorsa.* Az első két sor értelme bizonytalan ; egyesek arra gondolnak, hogy Dán törzsből is fog származni egy bíró (Sámson), mások talán több valószínűséggel arra vonatkoztatják, hogy Dán önállóságát, törzsi létét (ellenesége) veszedelem fogja fenyegetni, de Dán legyőzi elleneit s megőrzi önállóságát. (Vö. Bir. 1, 34 ; 18, 27. skk.) A *lovabbiakban* Dán ravaszsággal párosult bátorságaról van szó. — A 18. vers valószínűleg ugyanebbe az összefüggésbe tartozik s azt jelenti, hogy hiába Dán minden bátorsága, Izrael igazi *megszabadítása* az Úrtól fog származni és pedig a Messiás elküldése által.

19. *Gád sorsa.* Az egész vers a magyarban ki sem fejezhető szójátékot tartalmaz, mert minden igéje a Gád szóval rokon vagy hasonló hangzású. Értelme az, hogy Gádra sok ellenség fog törni, ám ő megkergeti őket.

20. *Áser sorsa.* Áser (annyi, mint boldog) földje boldog ország

S királyoknak adhatna csemegét !	S karján-kezén a kötelet megoldotta
²¹ Neftáli iramló szarvas, S kedves szózatokat hallat,	Jákob Hatalmasának keze: Onnan jött <i>segítség</i> : Izrael pásztor, sarkköve.
²² Növekedő fiú József, nö- vekedő fiú, oly ékes, csinos külsejű, Hogy futkostak <i>utána</i> a leányok a kőfalon.	²⁵ Atyád Istene a segítőd leszen S a Mindenható meg fog áldani téged Onnan felülről az ég ál- dásaival,
²³ De megkeserítették s be- léje kötöttek S irigykedtek reá a nyila- sok.	Az alant elterülő mélység áldásaival, Az emlő s az anyaméh áldásaival.
²⁴ Ám erős <i>kézben</i> ült az ő ija	²⁶ Atyád áldásai, <i>melyek</i> meghaladják

leszen : *kenyere kövér* (= bőven lesz olaja? vö. V. 33, 24.) s *csemegéi* a szomszédos (főniciai) királyok asztalán keresettek lesznek. — Áser földén bőségesen termett az olaj és terményei kiválóak voltak.

^{21.} *Neftáli sorsa.* A szöveg és az értelem kétes. A hagyományos értelmezés szerint arról van szó, hogy Neftáli törzse követségre, küldöttségre alkalmas nemzetség lesz, mert úgy fut, mint a *szarvas* és ügyesen, szépen tud beszélni. Ékesszólásuk egyik emléke Báraák (és Debbóra) éneke. Vö. Bír. 5.

^{22—26.} *József sorsa.* — ^{22.} József *növekedő fiú* lesz, mert helyét két törzs, Efráim és Mánássze foglalja el Izraelben és (a latin fordítás szerint) oly szép, hogy (Egyiptom) *leányai futkosnak* utána a város széles *kőfalan*, hogy lássák. E vers azonban a héber szövegben — valószínűleg — így hangzik: Termékeny csemete József, forrás mellett álló termékeny csemete, melynek ágai túlnyúlnak a kőfalon (vagy: felkúsznak a falra); vagyis József, minthogy belőle két törzs (Efráim és Mánássze) származik, olyan, mint a forrás mellett jól öntözött földben álló fiatal csemete (= szőlőtő?), mely nem fér el a körülötte levő falon belül (egy törzs számára járó határok között). — ^{23.} Ellenségei lesznek, — ^{24.} — de nem diadalmaskodhatnak felette, mert (a héber szöveg szerint) *erősen*, szilárdan marad az *ő ija* s ernyedetlen marad kezének ereje, Jákob *Hatalmasának* (Istenének) keze által, *Izrael sarkkövének* (reményei biztos alapjának), a *Pásztor*nak (az Istennek) segítségével által. Az utóbbi szavak így is érthetők: Jákob Istene megszabadította Józsefet s így ő (József) lett Izrael sarkköve (támasza) és pásztora (táplálója Egyiptomban). — E jövendölés József utódainak az ellenséggel vívott diadalmas harcaira, talán Mánássze törzsének a mádiánitákkal vívott küzdelmeire — vö. Bír. 6—8. —, mások szerint József és testvérei egykori küzdelmére vonatkozik. — A ^{25.} vers Józsefnek bőséges áldást jövendöl: földét dűsan fogja öntözni *az ég*, termékenyíteni a föld mélységeiből fakadó víz, jószága és családja megszorodik. — ^{26.} Mivel tehát József ilyenformán mindenben részesül, Jákob *áldása meghaladja* azt az áldást, amit ő (Jákob) kapott *atyáitól*; ennél az áldásnál csak *az örök halmok kívánsága* nagyobb. Az örök halmok nyilván a pátriárkák, *k.óvnságuk* a Messiás. (A héber szöveg s a

Az ő atyái áldását,
— Míg eljön az örök hal-
mok kívánsága, —
Szálljanak József fejére,
Testvérei koszorúsának
feje tetejére.

²⁷Benjámín ragadozó far-
kas :
Reggel prédát eszik,
Este zsákmányt osztogat.

²⁸Ezek Izrael törzsei,
mind a tizenketten ; ezt
mondá nekik atyjuk és
megáldá őket, mindegyi-
ket a saját áldásával.

²⁹Aztán parancsola ne-
kik, mondván: Én immár
népemhez térek. Temesse-
tek engem atyáimhoz a
Kettős-barlangba, mely a
heteus Efron mezején va-
gyon, ³⁰Mámbréval szem-
ben, Kánaán földén, ame-
lyet Ábrahám vett meg a
heteus Efrontól, a mező-

vel együtt, temetőbirto-
kul. ³¹Ott temették el őt
és feleségét, Sárát, ott
temették el Izsákot a
feleségével, Rebekkával
együtt, ott fekszik elte-
metve Lia is.

³²Mikor aztán befejezte
parancsolatait, melyeket
fiainak adott, felhúzá lá-
bát az ágyra és meghala
és népéhez tére.

50. FEJEZET.

Jákob temetése. — József ke-
gyessége testvérei iránt. — Jó-
zsef halála.

¹Mikor ezt József látta,
ráborula atyja arcára és
siratta és csókolgatta őt.

²Aztán megparancsolá
rabszolgáinak, az orvo-
soknak, hogy balzsamoz-
zák be atyját. ³Mialatt
azok a parancsot teljesí-
tették, elmúlék negyven

görög fordítás szerint az utóbbi szavak úgy is értelmezhetők,
hogy József áldásai olyan nagyok, hogy valósággal az örök hal-
mok (= hegyek) magasságáig érnek ; ezen értelmezés helyessége
esetén e szavak csak közvetve utalnának a messiási javakra.) —
Szálljanak tehát ez áldások (vagy : ezek az áldások fognak szá-
lani) József fejére, ki testvéreinek koszorús fejedelme. (A latin
fordítás szerint : nazareusa, — minek értelme ehelyütt ugyanaz.)
Lehet, hogy utóbbi szavakkal Jákob arra céloz, hogy József utó-
dai egyideig testvéreik egy részének fejedelmei, királyai lesznek
(vö. Kir. III. 11, 26.), de az is lehet, hogy velük csak József ki-
válóságát akarja hangsúlyozni.

²⁷. *Benjámín sorsa.* Benjámín bátor törzs lesz : *reggel-este* min-
dig *zsákmányt* keres és szerez. — L. az e törzsből származó Saul
király történetét (Kir. I. 14, 47—48 ; 15, 7. s köv.), valamint
Szt. Pálnak, a nemzetek lángbuzgalmú apostolának tetteit. (Csel.
13. s köv.)

²⁸. *Izrael megáldja fiait.*

^{29—31}. *Izrael utolsó rendelkezése.* — ²⁹. l. 15, 15. jegyz. 25,
8. jegyz. — ^{30—31}. l. 23, 17.

³². *Izrael halála.* Izrael (= Jákob), míg szólott, ágya szélén
üldögélt.

⁵⁰. ^{1—3}. *Izrael testének bebalzsamozása.* — ². Az orvosok, kik
Józsefnek szolgáltak, az udvari orvosok voltak. — ³. A holtteste-

nap: mert így szokott az lenni a holttestek bebalzsamozásánál. És siratá őt Egyiptom hetven napig.

⁴Mikor aztán letelt a siratás ideje, szóla József a fáraó házanépéhez: Ha kegyelmet találtam előttetek, mondjátok meg a fáraónak, ⁵hogy atyám megesketett engem, mondván: Ime én meghalok: temess engem az én síromba, melyet Kánaán földén ástam meg magamnak. Hadd menjek fel tehát s hadd temessem el atyámat, aztán majd viszatérck. ⁶Üzené erre néki a fáraó: Menj fel s temesd el atyádat, amint megesketett.

⁷Felméne tehát és vele menének a fáraó házának összes vénei és Egyiptom földének összes vénei, ⁸Jó-

zsef házanépe és testvérei, — csak a gyermekek, a nyájak és a csordák nem, ezeket Gessen földén hagyták. ⁹Szekerek és lovasok is voltak a kíséretében s így nem kicsi lón a tábor. ¹⁰Mikor aztán eljutottak Átád szérűjéhez, mely a Jordánon túl fekszik, ott nagy s keserves siránkozással gyászszertartást tartának, mellyel hét napot töltöttek. ¹¹Mikor ezt Kánaán földének lakosai látták, mondták: Nagy gyászuk ez az egyiptomiaknak. Épen azért elnevezék azt a helyet Egyiptom-gyászának. ¹²Úgy cselekvének tehát Jákob fiai, ahogy az megparancsolta nekik: ¹³elvivék Kánaán földére s eltemeték a Kettős-barlangba, melyet Ábrahám vett meg a mezővel együtt

ket Egyiptomban valószínűleg nátronsókkal — újabb feltevések szerint ricinussal — óvták meg az enyészettől s aszfalt (bitumen) réteggel vonták be, hogy elzárják a levegőtől. Előkelőbb emberek belső, könnyen romlandó részeit kiszedték s korsókban helyezték el, magát a testet pedig különböző illatszerekkel kenték be és töltötték ki. Az egész eljárás 40, a köteles gyással együtt 70 napig tartott. Eddig siratta Egyiptom, azaz József egyiptomiakból álló házanépe Jákobot is.

4—6. *József engedélyt kér és nyer a fáraótól atyja eltemetésére.* — 4. Miért fordult József a fáraó házanépéhez, vagyis udvari embereihez, nem tudjuk; talán, halottja lévén, nem volt szabad közvetlenül a fáraóhoz fordulnia. — 5—6. Említettük, hogy Egyiptom északkeleti részén fontos erődítmények állottak; ezek átlépéséhez s hivatala elhagyásához Józsefnek a fáraó engedélyére volt szüksége.

7—13. *Izrael eltemetése.* — 7. Józsefet útjára elkísérték a fáraó házának összes vénei s Egyiptom földének összes vénei, vagyis az udvari és állami élet minden (számottevő) előkelősége. — 9. A temetést s az útravaló felszerelést szekerek vitték, a menet biztonságát a puszta veszedelmei közepette lovas (= szekeres?) katonák őrizték. — 10. Átád szérűje a Jordánon túl (a Jordán jobbpartján) feküdt.

a heteus Efrontól, temető-birtokul, Mámbréval szemben.

¹⁴Majd visszatére József Egyiptomba testvéreivel s egész kíséretével együtt, miután eltemette atyját.

¹⁵Minthogy azonban ez meghalt, megfélemlének testvérei és mondák egymásnak: Csak valahogy meg ne emlékezzék arról a bántalomról, amelyet szenvedett s vissza ne fizesse nekünk mindazt a gonoszságot, melyet elkövettünk! ¹⁶Üzenének tehát neki, mondván: Atyád meghagyta nekünk, mielőtt meghalt, ¹⁷hogy ezt mondjuk néked az ő szavaival: Kérlek, felejtsd el testvéreid vétkét s a bűnt meg a gonoszságot, melyet ellened elkövettek. Mi magunk is kérünk, bocsásd meg atyád Istene szolgáinak ezt a gonoszságot. Ennek hallatára József síra. ¹⁸Aztán elmenének hozzá testvérei maguk is s földig borulván, mondák: Szolgáid vagyunk. ¹⁹Ám ő felelé nekik: Ne féljete! Ellene szegül-

hetünk-e az Isten akaratának? ²⁰Ti gonoszt gondoltatok ellenem, de az Isten azt jóra fordította, hogy felmagasztaljon engem, amint most látjátok s sok népet megmentsen. ²¹Ne féljete, én eltartlak titeket s gyermekeiteket. Majd vigasztalá őket és nyájas szelídséggel beszéle velük.

²²Aztán Egyiptomban lakozék atyja egész háza népével együtt. Száztíz-esztendőt éle és Efráim fiait harmadízigen látá, és Mánássze fiának, Mákírnak fiai is József térden születének.

²³Ezek megtörténte után mondá testvéreinek: Halálom után meg fog emlékezni rólatok az Isten s felvisz titeket erről a földről ama földre, melyet esküvel ígért Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak. ²⁴Majd megesketé őket és mondá: *Ha* majd megemlékezik rólatok az Isten, vigyétek fel csontjaimat magatokkal erről a helyről. Aztán ²⁵meghala, száztíz esztendőt

14. József visszatérése Egyiptomba.

15—21. József továbbra is jól bánik testvéreivel. — 17. József testvérei arra hivatkoznak, hogy ők atyja Istenének szolgái, tehát hitsorsosai. — 19. A héber szövegben a mondat így hangzik: Ne féljete! Nem vagyok én az Isten! Az értelem azonban kb. ugyanaz, mint a latin fordításban.

22. József unokái és dédunokái. E gyermekek József térdein születtek, vagyis József flainak számítottak. (Vö. 30, 3.)

23—25. József halála. — 23. E szavakat: meg fog emlékezni rólatok: a latin fordítás szó szerint így fordítja: meg fog látogatni titeket. — 24. Vö. II. 13, 19; Józs. 24, 32. — 25. A koporsó (a héber szöveg szerint: láda) nyilván olyan lehetett, mint az egyip-

érve meg életében. Erre sóban félretevék Egyiptomban koporsókba és kopor-

tomiaknál szokásos múmia-koporsók voltak. — József a szent-
atyák szerint az Úr Jézus egyik előképe. Ártatlansága, atyja
szeretete s választottsága gyűlöltté tették testvérei előtt: Krisztust
szentsége, istenfiúsága s megváltói küldetése miatt meg-
gyűlölte önnön népe, a zsidóság. — Józsefet testvérei eladták,
ártatlanul gonosztevők között szenvedett, kiszabadulván, Egyip-
tom ura lett: Krisztust tanítványa eladta, ellenségei latrok kö-
zött keresztfeszítették, feltámadván, övé lett minden hatalom az
égben és a földön. — József megmentette Egyiptomot az éhhalál-
tól, vétküket bánó testvéreinek megbocsátott s ellátta őket ele-
séggel: Krisztus megváltotta a világot a lelki haláltól, minden
megtérő bűnösnek megbocsát s az Élet kenyérével táplálja övéit.